

ศึกษาประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา
**A STUDY OF THE THREE BENEFITS EFFECTING
VIPASSANĀ MEDITATION PRACTICE**

พระวุฒิกโร สิริสาโร (ตาไรสง)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ศึกษาประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา

พระวุฒิไกร สิริสาโร (ตาไรสง)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A Study of the Three Benefits Effecting Vipassanā
Meditation Practice**

Phra Vuttikai Sirisāro (Tathaisong)

A Research Paper Submitted in Partial Fullfilment of
the Requirements for The Degree of
Master of Arts
(Vipassana Meditation)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับสภานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสภานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.มานพ นักรการเรียน)

กรรมการ

(พระมหาชิต ฐานชิต, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง)

อาจารย์ที่ปรึกษาสภานิพนธ์

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง

ชื่อผู้วิจัย

(พระวุฒิกโร สิริสาโร)

ชื่อสารนิพนธ์	: ศึกษาประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา
ผู้วิจัย	: พระวุฒิกโร สิริสาโร (ตาโธสง)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (วิปัสสนาภาวนา)
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์	: ผศ. ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง ป.ธ. ๙, พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
วันเสร็จสมบูรณ์	: ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เรียบเรียง บรรยาย

จากการศึกษาพบว่า คำว่า ประโยชน์ (อรรถ) หมายถึง ผลที่มุ่งหมาย จุดหมาย ผลประโยชน์หรือความผาสุก เกิดจากสภาวะทางจิตใจที่เป็นอิสระจากกิเลส ประโยชน์มี ๓ อย่าง คือ ๑) ญาณสัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ๒) สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์เบื้องหน้า ๓) ปรมัตถะ คือ ประโยชน์สูงสุด ได้แก่ พระนิพพาน ประโยชน์ ๓ มีความสำคัญต่อชีวิตเพราะเป็นจุดหมายของมนุษย์ทุกคน โดยเฉพาะพุทธศาสนาสอนให้เข้าถึงประโยชน์ทั้งระดับ โลกียะ และระดับโลกุตตระ ส่วนหลักการที่จะทำให้สำเร็จถึงประโยชน์ทั้ง ๓ นั้น ต้องปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ และปัญญาที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้เพื่อบรรลุถึงผลอันสูงสุดนั้น คือ มรรค ผล นิพพาน

ประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนาพบว่า ต้องเกิดจากการกำหนดรู้รูปนาม ปรมาัตถ์ตามลำดับ คือ ๑) การเจริญวิปัสสนาภาวนาในญาณสัมมิกัตถะประโยชน์ ประกอบด้วยองค์ ๔ ได้แก่ (๑) ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ความหมั่นในการกำหนดรู้อารมณ์ (๒) ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ การรักษาสำรวมอินทรีย์ ๖ (๓) คบคนดีเป็นมิตร คือ การฟังธรรมจากผู้รู้ (๔) ความเป็นอยู่อย่างเหมาะสม คือ อยู่ด้วยการเจริญสติอยู่เนื่อง ๆ ส่งผลให้บรรลุธรรมในระดับต่าง ๆ ในชาติปัจจุบันนี้ ๒) การเจริญวิปัสสนาภาวนาในสัมปรายิกัตถะประโยชน์นั้น ประกอบด้วยองค์ ๔ อันได้แก่ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา องค์ธรรม ๔ ประการนี้ส่งผลให้บรรลุเป็นพระอริยบุคคลต่าง ๆ ได้ในที่สุด และส่งผลให้ได้รับสันติสุขทั้งในชาตินี้ และชาติหน้า ๓) การเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อให้บรรลุถึงปรมาัตถะประโยชน์ คือ การเข้าถึงประโยชน์อันสูงสุดได้แก่ การบรรลุถึงนิพพาน มีสุภาทิเสสนิพพาน และอนุภาทิเสสนิพพานเป็นที่สุด

Research Paper Title : A Study of the Three Benefits Effecting Vipassanā Meditation Practice
Researcher : Phra Vuttikai Sirisāro (Tathaisong)
Degree : Master of Arts (Vipassana Meditation)
Research Paper Supervisor
: Asst.Prof.Dr.Viroj Koomkrong, Pali IX., M.A. (Buddhist Studies), Ph.D., (Buddhist Studies)
Date of Completion : 25 February, 2019

Abstract

This research paper has two objectives: 1) to study the three benefits effecting in the Theravāda Buddhist scriptures, and 2) to study how the three benefits effecting can be developed through Vipassanā Meditation practice. Clarified and analyzed data are taken from the Theravāda Buddhist scriptures namely, Tipitaka, Buddhist commentaries, Tīga, and other related scriptures then composed, explained in details by descriptive writing.

From the study, it was found that the benefits were the results that were intended, goals, benefits or well-being, which are caused by a state of mind that is free from all desires. The benefit can be divided into 3 categories: 1) Ditthadhammikatta or the present advantage 2) Samparāyikattha or future benefits and 3) Paramattha or supreme benefit referring to Nirvana. These benefits are important to life because it is the goal of every human being. In particular, Buddhism teaches gain such benefits in both level; worldly and supramundane level. In order to gain the said benefits, one must follow moral codes, meditation and wisdom which the Buddha has thought to achieve that ultimate fruit called as Nibbana.

These 3 benefits that affect to the development of meditation in case of helping to contemplate on name and forms as absolute truth as follows: 1) development of meditation must consist of 4 virtues: (1) Utthānasampadā or persistence in the determination of mental objects, (2) Ārakkhasampadā or endowing with watchfulness of 6 sensual organs, (3) Kalyāṇamittatā or associating and listening to wises' teaching, (4) Samajīvitā or balanced living with mindfulness and constantly practicing for attaining a Noble One being in this present life, 2) insight development for future benefits consist of 4 virtues, i.e. confidence, moral acts, generosity, and wisdom. These virtues lead one to achieve Noble One being resulting pure happiness in this and next life, 3) insight meditation developing helps to attain the supreme benefits, that is to say, highest achievement or Nibbana attainment in both of Nibana with remaining defilement and Nibbana without any remaining.

กิตติกรรมประกาศ

เกล้าฯ ขอประทานโอกาสกราบขอบพระคุณ เจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สมเด็จพระสังฆราช) อุปสมมหาเถร ศาสตราจารย์พิเศษ, ป.ธ. ๙, M.A., Ph.D.) รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม เป็นอย่างสูงยิ่งที่พระเดชพระคุณฯ ได้เปิดหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิปัสสนาภาวนานี้ขึ้น เพื่อให้โอกาสในการศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา อันส่งผลให้เกล้าฯ ได้เข้ามาศึกษา และปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นเวลาถึง ๗ เดือน อีกทั้งส่งผลให้เกิดการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาแพร่หลายในทั่วประเทศ ดังเป็นที่ประจักษ์ชัดในปัจจุบัน ขออนุโมทนากองทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทยที่ได้อุปถัมภ์การศึกษาในครั้งนี้

สารนิพนธ์นี้สำเร็จด้วยดี เพราะคณะกรรมการควบคุมสารนิพนธ์ คือ ผศ. ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง, ที่ให้ความรู้แนะนำในการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการทำสารนิพนธ์ ขอขอบคุณในความเมตตาจาก พระราชสิทธิอาจารย์ (หลวงปู่ทองใบ ปภสฺสโร) พระภิกษุวิปัสสนาจารย์ (พระเสฐียรภินนตเสวี) พระมหาโกมล กมล.ผศ, ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ พระเทพสุวรรณเมธี, ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ, รักษาการผู้อำนวยการสำนักวิชาการ, พระมหาณรงค์ฤทธิ์ ธมฺมโสภา โณ ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขต, รศ. ดร.เวทย์ บรรณกรกุล อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์, ดร.ชัยชาญ ศรีหามุ, ผู้แปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษ และคณาจารย์วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ผู้ให้ความรู้วิชาการ ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลด้านเอกสาร หนังสือ และกำลังใจในการทำสารนิพนธ์ ให้ผ่านไปด้วยดี

ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่ตรวจรูปแบบ พระอาจารย์ประเทือง ขนดีโก, พระสุคนธ์ ปญญาโร และนิสิตรุ่นพี่และเพื่อนนิสิต รุ่นที่ ๑๒ ทุกรูปทุกท่านทุกคน ที่ช่วยเหลือเป็นกำลังใจตลอดมา ขออนุโมทนาขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุด และเจ้าหน้าที่ส่วนงานอื่น ๆ ของวิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ทุกท่านที่ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการยืมหนังสือ วิทยานิพนธ์ต่าง ๆ และอำนวยความสะดวกด้านงานเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ขออนุโมทนาแก่เพื่อนสหธรรมิกทุก ๆ ท่านและญาติโยมทั้งหลาย ที่ได้ช่วยเหลือสนับสนุนปัจจัย ๔ เป็นทุนในการศึกษาสาขาวิปัสสนาภาวนานี้ ด้วยอานิสงส์แห่งบุญกุศลในการศึกษา และปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่ได้ปฏิบัติมาแล้วนี้ ด้วยผลานิสงส์แห่งสารนิพนธ์เล่มนี้ ขอแนะนำสักการะต่อคุณพระรัตนตรัย คุณบิดา มารดา คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์ และท่านผู้มีพระคุณทั้งหลาย ขอบุญกุศลนี้จงเป็นปัจจัยแห่งมรรคผล นิพพาน ด้วยกันทุกท่าน ทุกคนเทอญฯ

พระวุฒิไกร สิริสาโร (ตาโธสง)

๒๐ มกราคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย	๔
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๑
บทที่ ๒ ประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	
๒.๑ ความหมายของประโยชน์ ๓	๑๒
๒.๑.๑ ความหมายของอรรถประโยชน์ ๓ โดยสัททนต์	๑๓
๒.๑.๒ ความหมายของอรรถประโยชน์ ๓ โดยอรรถนัย	๑๓
๒.๒ ความสำคัญของประโยชน์ ๓	๑๔
๒.๓ ประเภทของประโยชน์ ๓	๑๖
๒.๓.๑ อรรถประโยชน์ หรือจุดหมายของชีวิต ๓ อย่างตามแนวตั้ง	๑๗
๒.๓.๒ อรรถประโยชน์ หรือจุดหมายชีวิต ๓ อย่าง ตามแนวราบ	๒๐
๒.๔ หลักของประโยชน์ ๓	๒๓
๒.๔.๑ หลักของทิวฐฐัมมิกัตถประโยชน์	๒๔
๒.๔.๒ หลักของสัมปรายิกัตถประโยชน์	๓๓

	๒.๔.๓ หลักของปรมัตถประโยชน์	๓๖
๒.๕	ประโยชน์และอานิสงส์ของประโยชน์ ๓	๓๘
	๒.๕.๑ ประโยชน์ของประโยชน์ ๓	๓๘
	๒.๕.๒ อานิสงส์ของประโยชน์ ๓	๔๐
๒.๖	สรุปท้ายบท	๔๒
บทที่ ๓	ประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา	
๓.๑	การเจริญวิปัสสนาภาวนาในทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์	๔๕
	๓.๑.๑ อุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น)	๔๖
	๓.๑.๒ อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา)	๔๘
	๓.๑.๓ กัลยาณมิตตตา (คบคนดีเป็นมิตร)	๕๐
	๓.๑.๔ สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสม)	๕๓
	๓.๑.๕ อานิสงส์ของการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ที่ได้รับในปัจจุบันชาตินี้	๕๓
	๓.๑.๖ พระอริยบุคคลผู้ได้รับสันติสุขในชาติปัจจุบันนี้	๕๔
๓.๒	การเจริญวิปัสสนาภาวนาในสัมปรายิกัตถประโยชน์	๕๗
	๓.๒.๑ ศรัทธาสัมปทา	๕๗
	๓.๒.๒ ศีลสัมปทา	๕๙
	๓.๒.๓ จาคสัมปทา	๖๒
	๓.๒.๔ ปัญญาสัมปทา	๖๓
	๓.๒.๕ ประโยชน์ของการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔	๖๖
	๓.๒.๖ ประโยชน์สุขของพระอริยบุคคลระดับต่าง ๆ ที่ได้รับผลในชาติหน้า	๖๘
๓.๓	การเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อให้บรรลุถึงปรมัตถประโยชน์	๗๐
	๓.๓.๑ วิปัสสนาภาวนา	๗๑
	๓.๓.๒ อารมณ์ของวิปัสสนาภาวนา	๗๑
	๓.๓.๓ องค์ธรรมของวิปัสสนาภาวนา	๗๒
	๓.๓.๔ เจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เพื่อบรรลุปรมัตถประโยชน์	๗๔
	๓.๓.๕ ลักษณะสภาวะผู้ที่บรรลุอริยสัจ ๔ ในลักษณะต่าง ๆ	๗๖
	๓.๓.๖ การบรรลุญาณ ๑๖ เท่ากับรู้เห็นอริยสัจ ๔ และบรรลุถึงนิพพาน	๗๗
	๓.๓.๗ การบรรลุถึงปรมัตถประโยชน์ คือ บรรลุถึงนิพพาน ๓ แบบ	๗๘
๓.๔	บทสรุป	๘๕

บทที่ ๔	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
๔.๑	สรุปผลการวิจัย	๘๗
๔.๑.๑	การศึกษาประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๘๗
๔.๑.๒	ประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา	๘๘
๔.๒	ข้อเสนอแนะ	๙๒
๔.๒.๑	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๙๒
๔.๒.๒	ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	๙๒
	บรรณานุกรม	๙๓
	ประวัติผู้วิจัย	๙๗

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

ตารางที่ ๑ ตารางหลักภูฐานสัมปทา

๒๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในสารนิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี/พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ ส่วนคัมภีร์อรรถกถาบาลี/ภาษาไทย ใช้ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การอ้างอิงพระไตรปิฎก จะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๐/๒๐๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๓/๒๔๓. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคคปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๑๐ ข้อ ๓๐ หน้า ๒๐๐, ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม ๑๐ ข้อ ๑๐๓ หน้า ๒๔๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะระบุชื่อย่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม (ถ้ามี)/หน้า เช่น ส.ส.อ. (ไทย) ๒/๗๙/๒๑๒. หมายถึง สารัตถปกาสินี สคาถวรรคอรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๒ ข้อ ๗๙ หน้า ๒๑๒ อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑	วิ.มหา. (ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
๔	วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑๐	ที.ม. (บาลี) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
	ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปนิบาต	(ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมมูลปนิบาต	(ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๖	ส.นิ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
๑๗	ส.ข. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)

๑๙	ส.ม.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวารวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
	ส.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.ทก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
	อง.ติก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
	อง.ฉก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
	อง.สตุกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
	อง.อฏฐก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๓	อง.นวก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๔	ข.สุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ข.ธ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
	ข.ข.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
	ข.อ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)
๓๑	ข.ป.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
๓๓	ข.พุทธ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์ปกรณ์วิเสส

คำย่อ	ปกรณ์วิเสส	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิสุทธ.	(ไทย) = วิสุทธิมรรคปกรณ์		(ภาษาไทย)

ค. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ภาค	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
	ที.ม.อ.	(บาลี) = สมุจจลวิลาสินี	มหาวคคอฏฐกถา (ภาษาไทย)
	ม.ม.อ.	(ไทย) = ปปัญจสูทนี	มูลปัญญาสกัอรรถกถา (ภาษาไทย)
	ส.ส.อ.	(ไทย) = สารัตถปกาสินี	สคาถวรรกอรรถกถา (ภาษาไทย)
	อง.ทก.อ.	(ไทย) = มโนรณปุรณี	ทุกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
	อง.จตุกก.อ.	(ไทย) = มโนรณปุรณี	จตุกกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)

อง.สศต.ก.อ.	(ไทย) = มโนรถปुरुณี	สัตตกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.อ.	(ไทย) = สัทธรรมปกาสินี	ปฎิสัมภิตามรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.อ.	(ไทย) = ปริมัตถทีปนี	อุทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ง. คำย่อเกี่ยวกับหนังสือที่ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์หรือสถานที่พิมพ์

สารนิพนธ์นี้ ผู้วิจัยใช้คำย่อเกี่ยวกับหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการที่ได้จัดพิมพ์โดยไม่ปรากฏปีที่พิมพ์หรือสถานที่พิมพ์ ดังนี้

ม.ป.ป. = ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์

ม.ป.ท. = ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลังจากพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ และทรงเสวยวิมุตติสุขครบ ๗ สัปดาหฺแล้วพระองค์ก็ทรงเสด็จไปแสดงธรรมโปรด ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ และต่อด้วยสกลบุตร รวมทั้งเพื่อน ๆ ของยสกลบุตร จนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด ๖๐ รูป จากนั้นพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์จะให้มนุษย์โลก พ้นทุก พ้นกิเลส จึงตรัสเรียกสาวกทั้ง ๖๐ รูป มาประชุมกัน และตรัสให้พระสาวกทั้ง ๖๐ รูป ว่าพวกเธอจงจาริกไปประกาศศาสนา อย่าไปทางเดียวกัน ๒ รูป ให้ไปทางละรูป และจงแสดงธรรมให้งามในเบื้องต้น ให้งามในท่ามกลาง และให้งามในที่สุด เป็นต้น ส่วนพระองค์เองก็จะเสด็จไปแสดงธรรม ณ ตำบลอุรุเวลา เสนานิคม เพื่อแสดงธรรมเหมือนกัน

ดังพระพุทธองค์ตรัสพุทธพจน์เพื่อประโยชน์สุขของปวงชนว่า ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ และของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพ และมนุษย์อย่าไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ และพยัญชนะบริสุทธ์บริบูรณ์ครบถ้วนสัตว์ทั้งหลาย ที่มีธุลีในตาน้อยมีอยู่ย่อมเสื่อม เพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม^๑

ดังนั้นถ้าเราดูพระดำรัสนี้แล้วเราจะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย หากที่สุดมิได้ขนาดไหน สมกับองค์คุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงเป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เองพระองค์ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะทรงเป็นผู้รู้แจ้งโลกสามารถฝึกบรูษที่สมควรฝึกได้ไม่มีใครยิ่งกว่า และทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพระองค์เป็นผู้เบิกบานแล้วพระองค์เป็นผู้จำแนกประธรรมต่าง ๆ และพระองค์ทรงทำโลกนี้และเทวดาโลก มารโลกพรหมโลกให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งเองก่อนแล้วพระองค์ทรงสั่งสอนหมู่

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

สัตว์พร้อมทั้งพราหมณ์เทวดา และมนุษย์ทั้งหลายให้รู้ตาม และพระองค์ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด^๒ ที่ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุคนั้น หมายถึง พระธรรมที่พระองค์ทรงแสดงนั้นไม่มีโทษใด ๆ เลย มีแต่คุณอันฝ่ายเดียว และทรงแสดงธรรมในเบื้องต้น นั้น คือหมายถึง พระองค์ทรงแสดงพระปริยัติ ทรงแสดงปฏิบัติเป็นท่ามกลาง และทรงแสดงปฏิเวธ เป็นที่สุด

ส่วนเรื่องประโยชน์นั้นพระองค์ทรงแสดงไปตามลำดับเช่นกัน คือ แสดงประโยชน์ในชาติ นี้ ประโยชน์ในชาติหน้า และประโยชน์สูงสุด ที่เรียกโดยรวมว่า ประโยชน์ ๓^๓ นั้นเอง ซึ่งประโยชน์นั้น พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้หลาย ๆ ที่ด้วยกัน เช่น ตอนที่พระองค์ทรงประทับอยู่ที่ นิคมแห่งชาวโกฬิยะ ชื่อ กักรปัตตะ ใกล้เมืองโกฬิยะ ซึ่งพระองค์ทรงแสดงแก่ ทีฆชาณู ทีฆชาณู^๔ ทูลถามพระองค์ว่า ตนยังปริโภคคามอยู่ ขอให้พระองค์ทรงแสดงธรรมให้เหมาะแก่นิสัยตนด้วยเถิด พระองค์ก็เมตตา แสดงธรรมแก่เขา ซึ่งมีใจความโดยย่อว่า ให้ทีฆชาณู ประพฤติปฏิบัติ ประโยชน์ในชาตินี้ และ ประโยชน์ในชาติหน้า ประโยชน์ในชาติปัจจุบัน ได้แก่ ขยันหาทรัพย์ในทางที่ชอบธรรม การรักษา ทรัพย์ การมีมิตรดี และการเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ส่วนประโยชน์สุขในชาติ หน้า ได้แก่ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา และทรงแสดงปรมัตตประโยชน์ไว้ในหลายที่ด้วยกัน เช่น ใน มุนีสสูตร มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า ผู้รู้แจ้งโลก เห็นปรมัตตประโยชน์ ข้ามโอชะ และสมุทได้เป็นผู้ คงที่ ตัดกิเลสเครื่องร้อยรัดได้เด็ดขาดไม่มีต้นหา และทิวฐิอาศัย ปราศจากอาสวะนักปราชญ์ทั้งหลาย ประกาศว่า เป็นมุนี^๕

ดังนั้น ประโยชน์ทั้งสามประการนี้ พระพุทธองค์แสดงไว้หลาย ๆ ที่ด้วยกัน ซึ่งประโยชน์ ทั้งสามประการนี้ เป็นเป้าหมาย เป็นสิ่งที่มุ่งหมาย หรือจุดหมายของชีวิตมนุษย์ทุกชาติ ทุกศาสนา ทุก ภาษา และทุกระดับขั้นชั้นที่จะพัฒนาไปให้ถึง ประโยชน์ทั้งสามประการนั้น โดยเฉพาะปรมัตต ประโยชน์ประโยชน์อย่างยิ่ง ได้แก่ พระนิพาน เป็นจุดหมายสูงสุดของเวไนยสัตว์ และมนุษย์ทั้งหลาย ที่จะต้องพัฒนาตนไปให้ถึงทุก ๆ คน เพราะเป็นธรรมอันเป็นที่พึงของชีวิตมนุษย์ทุกคน และธรรมอัน สมบูรณ์บริบูรณ์ของมนุษย์ทั้งหลาย จึงเรียกว่า ปรมัตตประโยชน์

^๒ อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๔๒๑.

^๓ คณาจารย์ สำนักพิมพ์เสียงเสียง, หนังสือ ธรรมวิภาค น.ธ.โท ปริเฉทที่ ๒ ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๓๖), หน้า ๔๖.

^๔ ดูรายละเอียดใน อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๒๒.

^๕ ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๒๑/๕๕๑.

ส่วนการที่จะพัฒนาไปให้ถึงปรมาตลประโยชน์ หรือนิพพานนั้น ต้องเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวทางแห่งสติปัฏฐาน ^๖ เพราะว่าสติปัฏฐานเป็นทางสายเอก และเป็นทางสายเดี่ยวที่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์และโทมนัสเพื่อดับกิเลส เพื่อการบรรลุมรรคผล และนิพพาน โดยดำเนินไปตามอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา บุคคลปรารถนาความพ้นทุกข์โดยชอบพึงเดินทางสายนี้เท่านั้น ซึ่งสติปัฏฐานที่เป็นการเจริญสติที่เกิดขึ้นในฐาน ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งการเจริญวิปัสสนาภาวนานั้น ผู้เจริญจะต้องกำหนดรู้ทั้งรูปธรรม และนามธรรมให้เห็นตามความเป็น โดยจะต้องรู้ภูมิวิปัสสนา ^๗ อันได้แก่ ชั้นที่ ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ และปฏิจสมุปบาท ๑๒ และจะต้องเป็นไปตามโพธิปักขิยธรรม ๓๗^๘ มีสติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น และต้องเข้าไปรู้เห็นสภาวะลักษณะความเป็นจริงของรู้นามว่ามีความเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความอนัตตา กล่าวคือ การเห็นที่ไม่ใช่ตัวตน คงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และไม่สามารถบังคับบัญชาได้ เมื่อเห็นสภาวะธรรมดังนี้แล้ว ผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา ก็จะเกิดวิปัสสนาปัญญา และการศึกษาประโยชน์ ๓ มีความสอดคล้องกับการเจริญวิปัสสนาโดยตรง เพราะว่า ก่อนที่จะไปนิพพาน จะต้องเจริญวิปัสสนาภาวนาให้เกิดปัญญาญาณต่าง ๆ ไปตามลำดับ จนบรรลุถึงญาณ ๑๖ บรรลุญาณ ๑๖ ครั้งที่ ๑ เป็นพระโสดาบัน ครั้งที่ ๒ เป็นพระสกทาคามี ครั้งที่ ๓ เป็นพระอนาคามี และครั้งที่ ๔ เป็นพระอรหันต์ดับกิเลสได้หมดสิ้น เข้าถึง สอุปาทิเสสนิพพาน และสุดท้ายก็เข้าสู่อนุปาทิเสสนิพพาน^๙ อย่างถาวรตลอดไป

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนานั้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือช่วยในการเจริญวิปัสสนาภาวนาให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป และเพื่อเป็นการเสริมสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้น แก่ผู้เจริญวิปัสสนาภาวนาจากการที่ทราบว่าคุณประโยชน์ ๓ แต่ละประเภทสามารถเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาได้ ดังนั้น ประโยชน์ ๓ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ย่อมจะสามารถพัฒนาปัญญาให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป และจะเป็นเหตุปัจจัยให้ผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา ได้บรรลุคุณธรรมเบื้องสูง สามารถเข้าถึง มรรคผล และนิพพาน เป็นพระอริยบุคคลระดับต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาได้ในที่สุด

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๒/๓๐๑.

^๗ พระธรรมมังคลาจารย์ วิ. (ทอง สิริมังคโล), ทางสายเอก, ครั้งที่ ๗, (เชียงใหม่: หจก.ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๕๐.

^๘ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๑๓๑.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๖.

๑.๒ คำถามวิจัย

๑.๒.๑ ประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๒.๒ ประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนาเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร เกี่ยวกับประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา ตามหลักคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเลส หนังสือ เอกสาร ตำรา ผลงานวิชาการ และรายงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา

คือ ศึกษาเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวกับประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา เป็นการวิจัยภาคเอกสารทั้งหมด ซึ่งมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

๑. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (primary source) จากพระไตรปิฎก

๒. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเลส วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนงานวิจัย เอกสาร และหนังสือ ตำราที่มีเนื้อหาสอดคล้องเกี่ยวกับหัวข้อที่ทำการวิจัย ซึ่งได้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ตลอดจนเอกสารต่าง ๆ

ขอบเขตการศึกษา

คือ ศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา และมีการยกตัวอย่างบุคคลาธิฐานมีธรรมบท และชาดกเป็นต้น โดยอาศัยข้อมูลตามแหล่งต่าง ๆ เช่น ในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเลส หนังสือ เอกสาร ตำราต่าง ๆ จากผลงานทางวิชาการเป็นต้น

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ ประโยชน์ ๓ หมายถึง ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ปัจจุบัน สัมปรายิกัตถประโยชน์เบื้องต้น และปรมัตถประโยชน์สูงสุด ได้แก่ จุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน

๑.๕.๒ การเจริญวิปัสสนาภาวนา หมายถึง การฝึกอบรมพัฒนาจิต โดยมีสติกำหนดรู้รูปนามในปัจจุบันอารมณ์ของประโยชน์ ๓ เพื่อให้เกิดปัญญาที่แจ่มแจ้งตามความเป็นจริง และกระทำให้แจ่มซึ่งพระนิพพานได้ในที่สุด

๑.๕.๓ ที่มีผล หมายถึง ประโยชน์ ๓ เป็นปัจจัยสนับสนุนต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ คัมภีร์ไตรปิฎกภาษาไทย

๑) พระวินัย มหารวรรค ปรากฏข้อความว่า "พระพุทธองค์ทรงดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ และของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ และของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่มหาชนเพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพ และมนุษย์ อย่าไปทางเดียวกัน สองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ และพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธูในตนน้อย มีอยู่ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม"^{๑๐}

๒) สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาตปรากฏข้อความว่า เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า ภิกษุเมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ตนก็ควรที่จะทำประโยชน์ตนนั้นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทโดยแท้ เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของผู้อื่น ก็ควรทำประโยชน์ของผู้อื่นนั้น ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทโดยแท้ หรือเมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ทั้ง ๒ อย่าง ก็ควรทำประโยชน์ทั้ง ๒ อย่างนั้น ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท^{๑๑}

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๒๗.

^{๑๑} อง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๗๒/๑๖๕.

๓) ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ปราภุข้อมความว่า ผู้รู้แจ้งโลก เห็นปรมัตถประโยชน์ ข้าม โอาฆะ และสมุทรรได้เป็นผู้คงที่ ตัดกิเลสเครื่องร้อยรัดได้เด็ดขาดไม่มีตัณหา และทิวฏฐิอาศัย ปราศจาก อาสวะนักปราชญ์ทั้งหลาย ประกาศว่า เป็นมุนี^{๑๒}

๑.๖.๒ การอธิบายเรื่องของอรรถประโยชน์ของนักวิชาการและผู้รู้ทางพุทธศาสนาเถรวาท

๑) สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) ในทรศนะของสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ ท่านเห็นว่าประโยชน์นั้น มีอยู่ ๓ ประการด้วยกัน คือ ๑.ประโยชน์ของฉิน (อัตตัตถะ) ๒.ประโยชน์ของท่าน (ปรัตถะ) ๓.ประโยชน์ของเรา (อุภยัตถะ)^{๑๓}

สรุปความได้ว่า แนวคิดอรรถประโยชน์ในทรศนะมองสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ ก็ตรงกับ พระไตรปิฎก ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่าย โดยที่ท่านเห็นว่ามนุษย์เกิดมาทุกคนต้องให้ความเคารพแก่ประโยชน์ของกันและกัน และต้องทำประโยชน์แก่กันและกัน สังคมก็จะสงบสุข ไม่เดือดร้อน ผู้ที่ไม่ทำประโยชน์เพื่อสังคมเกิดมาเหมือนกับสัตว์ ผิดกับผู้ที่ทำประโยชน์ผู้อื่น เห็นแก่ส่วนรวม การกระทำของเขาย่อมมีค่าทางจริยธรรม และเขาย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นเหมือนกับเทวดา

๒) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ให้ความหมายสุขที่เกิดจากการเจริญประโยชน์ ทั้ง ๓ คือ ๑. สุขเพราะมีสุขภาพ ทรัพย์สิน ยศ เกียรติ ไม้ตรี บ้านที่เป็นสุข การขยันหมั่นเพียรประกอบกิจการงาน ทำมาหาเลี้ยงชีพ ให้มีทรัพย์สินเงินทองเลี้ยงตัวเลี้ยงครอบครัวให้สุข การมีครอบครัวที่ผาสุก แข็งแรงสมบูรณ์การมีเกียรติยศ และบริวารยศ ๒. สุขเพราะมี จิตใจงามประณีตเป็นสุขด้วยการ มีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา หรือสุขจากสมาธิ สุขจากฌาน ฯลฯ จนแม้กระทั่งนิพพานสุข ๓. สุขเพราะมีปัญญารู้อัจฉเห็นจริงในรูปนามชั้น ๕ จนสามารถบรรลุเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่าง ๆ ได้ หรือสุขเพราะได้บรรลุถึงพระนิพพานในระดับต่าง ๆ ได้

สรุปว่า ความสุขในประโยชน์ ๓ ได้แบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ ๑. ทิวฏฐิมิกัตถประโยชน์ชั้นตาเห็น เน้นให้ มีสุขภาพ ทรัพย์สิน ยศเกียรติไม้ตรี บ้านที่เป็นสุข ๒. สัมปรายิกัตถประโยชน์ เลยตาเห็น เน้นให้ มีจิตใจงามประณีตเป็นสุขด้วยการเจริญจิตปัญญา ๓. ปรมัตถประโยชน์สูงสุด มีปัญญารู้อัจฉที่ก่อให้เกิดจิตใจบริสุทธิ์ผ่องใสเบิกบานเป็นสุขอิสระอย่างแท้จริง^{๑๔}

๓) พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ท่านเป็นบุคคลหนึ่งที่ถือว่าเป็นผู้ยอมรับหลักการทางพุทธศาสนาว่าศาสนาที่มีแนวคำสอนที่เน้นย้ำเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน และได้ให้ความหมายของ

^{๑๒} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๒๑/๕๕๑.

^{๑๓} สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), *บทสร้างนิสัย*, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๑๔๑.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*, พิมพ์ครั้งที่ ๔๕, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์เพื่อแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๑๐๔๐.

คำว่า อรรถ ซึ่งส่วนมากจะแปลว่า ประโยชน์ ว่าความจริงแล้ว หมายถึง จุดหมายหรือเป้าหมายของชีวิต การปฏิบัติธรรม หรือระบบจริยธรรมของชาวพุทธ เมื่อเปรียบเทียบกับคำว่าพรหมจรรย์ในทางพุทธศาสนา และที่สำคัญท่านได้เสนอพรรณณะที่สำคัญเกี่ยวกับคำว่า “อรรถ” ซึ่งท่านเน้นย้ำว่าคำว่า ประโยชน์ที่เข้าใจนั้นไม่ใช่ประโยชน์ทางวัตถุ แต่เป็นประโยชน์ทางจิต หรือคุณธรรมทางจิตใจหรือความเจริญอกงามทางปัญญา และคุณสมบัติต่าง ๆ ของชีวิตตัวเอง ซึ่งความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญา และคุณสมบัติเหล่านั้นจะนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดีหรือดำเนินไปด้วยดีในลักษณะการพึ่งตนเอง

ส่วนในด้านวัตถุท่านให้พรรณณะว่า มันเป็นเพียงสิ่งเกื้อหนุน หรือสิ่งช่วยให้ชีวิตเป็นอยู่ และดำเนินไปได้ กล่าวคือ เราต้องอาศัยมันจึงจะสามารถมีชีวิตที่ติงาม หรือปัจจัยนั้นเป็นสิ่งที่ช่วยให้ชีวิตเข้าถึงสิ่งอื่นที่เป็นจุดหมายอีกต่อหนึ่ง เช่น เรามีเงินเราสามารถใช้จ่ายเงินนั้นบริจาคทาน หรือเพื่อเป็นทุนการศึกษาหาความรู้ ในกรณี เช่น นี้เงินเป็นเพียงทางผ่าน ไปสู่จุดหมายอื่นที่ดีกว่าเท่านั้น ชีวิตเราสามารถพิจารณากระบวนการของการใช้วัตถุไปเพื่อจุดหมายอื่น ๆ^{๑๕}

สรุปความได้ว่า คำว่า อรรถ จึงไม่ได้มุ่งถึงประโยชน์ทางวัตถุ เพราะวัตถุเป็นเพียงสิ่งที่พาเราไปสู่จุดหมายของชีวิตที่แท้จริง หรือดีกว่า หรือให้ชีวิตดำเนินไปสู่ความสุข ความสะดวกสบายขึ้นเท่านั้น แต่หาใช่ประโยชน์ หรือจุดหมายที่แท้จริงของชีวิตแต่อย่างใด จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของมนุษย์คือ มีสัทธา ศีล จาคะ ปัญญา และการบรรลุมรรคผล และนิพพาน

๔) พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) หนังสือ นิพพานกถา มีหลักใจความโดยสรุปมี ๖ ประการ คือ ๑ นิพพาน คือ อะไร นิพพาน คือ การดับหรือการหมดสิ้นไปของสังขาร ทุกข์อันเป็นวงเวียนของกิเลส (กิเลสวัฏ) เป็นวงเวียนของกรรม (กรรมวัฏ) และเป็นวงเวียนของวิบาก (วิปากวัฏ) ๒ สังขารและนิพพาน ได้แก่ การเกิดขึ้นเป็นสังขาร การไม่เกิดขึ้นเป็นนิพพาน ๓ ประเภทนิพพานมี ๒ ได้แก่ สอุปาทิเสสนิพพาน และ อนุอุปาทิเสสนิพพาน ๔ ลักษณะของนิพพาน คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่มีในนิพพานธาตุ ในนิพพานธาตุไม่มีดวงดาว ดวงจันทร์ และอาทิตย์ส่องแสง ไม่มีควมามีด ๕ การดับตัณหา คือ ดับความทะยานอยากในกามภพ รูปภพ และอรุภพ เป็นต้น ๖ สันติสุขในนิพพาน ได้แก่ การดับกิเลส ดับกรรม และวิบากหมดสิ้นไป จึงเกิดสันติสุขในนิพพาน”^{๑๖} เป็นบรมสุขอย่างถาวรตลอดไป

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตตโต), **พัฒนาวัฒนธรรมในตัวตนไทย**, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสาร, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑-๒๒.

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), หนังสือ นิพพานกถา, วจนา พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อปสโมป.ธ.๙ M.A., PH.D.) ตรวจชำระพระคันธสาราภิวงค์ แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดประยูรสาส์นไทยการันันแมน, ๒๕๕๔), หน้า ๗-๒๐๒.

๕) **ดร.ปว้ย อึ้งอาภรณ์** สำหรับแนวคิดเรื่องอรรถประโยชน์ ดร.ปว้ย อึ้งอาภรณ์ แบ่งอรรถประโยชน์ออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑. ประโยชน์ทางวัตถุ ๒. ประโยชน์ทางปัญญา ๓. ประโยชน์ทางธรรมะ ประโยชน์ทางวัตถุหรือประโยชน์ทางจิตใจ โดยประโยชน์ที่ ดร. ปว้ย เห็นว่ามีความสำคัญคือ ประโยชน์ทางจิตใจ ได้แก่ความเจริญงอกงามทางปัญญา คือ วิชาความรู้ ปรัชญาชีวิต การปรับปรุงตนเองและประโยชน์ คือ ความเอิบอímทางใจที่เป็นส่วนของประโยชน์ทางธรรมซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า เพราะให้เกิดความผาสุกแก่บุคคลและสังคม^{๑๗}

สรุปความว่า แนวคิดเรื่องอรรถประโยชน์ ๓ ประการ ของอาจารย์ปว้ยนั้นเป็นผลทำให้เกิดการประสานความร่วมมือกันของปัจเจกชนผู้มีคุณภาพมีปัญญาหลาย ๆ อันร่วมมือกันทำประโยชน์ให้เกิดขึ้น การพัฒนาของสังคมก็จะเกิดขึ้นและความผาสุกก็จะตามมา

๑.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) **พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน** (ผาทา) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า ประโยชน์ในทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นแบ่งได้เป็น ๖ ประเภท คือ ๑ ประโยชน์ชาตินี้ ๒ ประโยชน์ชาติหน้า ๓ ประโยชน์สูงสุด ประโยชน์ ๓ ประการนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่ามนุษย์ควรบรรลุประโยชน์ชาตินี้ และชาติหน้าให้ได้ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตที่เกิดมาไม่เปล่าประโยชน์ นอกจากนั้น ยังมีประโยชน์เหลืออีก ๓ คือ ๑ ประโยชน์ตน ๒ ประโยชน์คนอื่น ๓ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ ๓ ประการนี้ มนุษย์จะต้องยึดเอาประโยชน์ตนก่อน กล่าวคือ อันดับแรกมนุษย์จะต้องมีความพร้อมก่อนที่จะไปช่วยเหลือคนอื่น เพราะเมื่อไม่บรรลุประโยชน์ตนเองก็ช่วยเหลือคนอื่นได้ยาก^{๑๘}

๒) **พระมหานรินทร์ ชานุตโตโร** (วรสุข) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า คือ ภาวะทางจิตใจที่บรรลุถึงความจริงอันสูงสุด ที่ทำให้สิ่งที่เป็นมายาหายไป เป็นผลของการเห็นแจ้งสิ่งทั้งปวงในฐานะเป็นอนัตตาและสุญญตา เป็นการข้ามพ้นประสบการณ์โลกิยะเข้าถึงประสบการณ์โลกุตระ นิพพานจึงไม่มีสิ่งใดที่จะสูญเสีย นอกจากความเข้าใจผิดหรือหลงผิดตามพุทธวจนะว่า สิ่งทีสูญเสีย คือ ราคะ โทสะ โมหะ เท่านั้น อย่งอื่นไม่มีอะไรสูญเสีย ดังนั้น นิพพาน จึงมีเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น เมื่อจิตใจของคนเราได้เข้าถึงความจริงสูงสุด

^{๑๗} ปว้ย อึ้งอาภรณ์, ดร., **ศาสนากับการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: มุลินธิโกมลคิมทอง, ๒๕๓๐), หน้า ๔๑.

^{๑๘} พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาทา), “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), บทคัดย่อ.

เรียกว่า ตรีสรู ส่วนนิพพาน ๒ อย่าง ที่คัมภีร์กล่าวไว้ก็เพียงการบรรยายเหตุการณ์ของผู้ที่บรรลุ นิพพาน และยังมีชีวิตอยู่กับบรรลุนิพพานแล้วสังขารของร่างกายได้ดับไปเท่านั้น^{๑๙}

๓) พระคณิน โสทโร (เมืองเกิด) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาการพัฒนาปัญญาเพื่อการ บรรลุธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า การพัฒนาปัญญาเพื่อการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา เถรวาท คือ การทำให้ปัญญาเห็นแจ้งโดยประการต่างๆ เพื่อให้รู้เท่าทันรูปนาม และเห็นพระไตร ลักษณ์ตามความเป็นจริงละเอียดขึ้นตามลำดับจนกระทั่งคลายความยึดมั่นถือมั่น ไม่หลงงมงาย เป็น การขจัดสาเหตุแห่งทุกข์ ผู้ปฏิบัติธรรมต้องใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทา เพื่อความรู้อย่างอริยสัจ ๔ เพื่อทำ ความสิ้นไปแห่งกองทุกข์ทั้งปวง มัชฌิมาปฏิปทาได้ชื่อว่า อริยมรรค คือ หนทางปฏิบัติของพระ อริยบุคคล ที่จะยังบุคคลผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้สามารถไปสู่เป้าหมายอันสูงสุด คือ พระ นิพพาน^{๒๐}

๔) เถลิงเกียรติ อภาพรโชติวงศ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาแนวทางการดำเนินชีวิตตาม หลักทฤษฎีธรรมมิกัตถในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า หลักทฤษฎีธรรมมิกัตถะมี ๔ อย่าง คือ (๑) อุภู ฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร (๒) อารักษสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา (๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรที่ดีงาม (๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมพอเพียง หลัก ดังกล่าวมานี้จะต้องมีอิทธิบาท ๔ คิหิสุข ๔ และสัมมัมปธาน ๔ เข้าประกอบด้วยจึงทำให้การแสวงหา ทรัพย์ และการใช้จ่ายทรัพย์เป็นไปอย่างถูกต้อง และเกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น^{๒๑}

๕) นางราตรี ศรีเวียง ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษากิเลสและวิธีปฏิบัติเพื่อขจัดกิเลสในพุทธ ศาสนาเถรวาท” พบว่า กิเลส มีความหมายว่า เป็นสิ่งมัวหมอง วิธีปฏิบัติเพื่อขจัดกิเลส มี ๒ วิธี คือ สมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา ในแต่ละวิธีก็สามารถขจัดกิเลสได้แตกต่างกัน โดยแสดงการละกิเลส ไว้เป็น ๕ ระดับ คือ ตทังคปหาน วิกขัมภนปหาน สมุจเฉทปหาน ปฏิปัสสมภรปหาน นิสสรณปหาน การขจัดกิเลสที่สมบูรณ์ พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร ว่า การปฏิบัติวิปัสสนา

^{๑๙} พระมหานรินทร์ ฐานุตตโร (วรสุข), “การศึกษาวิเคราะห์นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), บทคัดย่อ.

^{๒๐} พระคณินโสทโร (เมืองเกิด), “ศึกษาการพัฒนาปัญญาเพื่อการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

^{๒๑} เถลิงเกียรติ อภาพรโชติวงศ์, “ศึกษาแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถะในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

ภาวนาตามแนวปฏิบัติปฏิฐาน ๔ เป็นแนวทางที่ทำให้จิตบริสุทธิ์หมดจด พ้นจากทุกข์ บรรลุเป็นพระอรหันต์บุคคล ๔ ประเภทได้^{๒๒}

สรุปว่า จากการที่ได้ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องของประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนานั้น ซึ่งประโยชน์ทั้ง ๓ ประการนี้ อันได้แก่ ทิฏฐธรรมมีกัตถประโยชน์ สัมปรายิกัตถประโยชน์ และปรมัตถประโยชน์ ซึ่งประโยชน์ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นงานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรมอื่น ๆ ซึ่งเพียงพอต่อการวิจัยครั้งนี้ทำให้ผู้วิจัยเอาหลักการแนวคิดเพื่อเป็นหลักฐานในการศึกษาเนื้อหา และสาระสำคัญที่เกี่ยวกับการเจริญวิปัสสนาภาวนาในประโยชน์ทั้ง ๓ ประการนี้ให้ถูกต้องตามหลักธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา ดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ ศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ คัมภีร์อรรถกถาแปล ภาษาไทย ชุด ๕๕ เล่ม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๓ คัมภีร์พระไตรปิฎก ภาษาไทย พร้อมทั้งปกรณ์วิเสส ฎีกา และอนุฎีกา อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อขยายความในเนื้อหาเพิ่มเติมจากคัมภีร์ต่าง ๆ ให้มีความละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา เอกสาร ผลงานทางวิชาการ และรายงานการวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ เอาข้อมูลที่ได้จากการศึกษาชั้นปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ เรียบเรียงแบบบรรยายเชิงพรรณนา

๑.๗.๔ นำเสนอตรวจสอบโดยคณาจารย์ที่ปรึกษา ปรับปรุงแก้ไข และนำเสนอผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบถึงความถูกต้อง

^{๒๒} นางราตรี ศรีเวียง, “ศึกษากิเลสและวิธีปฏิบัติเพื่อขจัดกิเลสในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

๑.๗.๕ เรียบเรียงตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ จัดทำเป็นรูปเล่มให้สมบูรณ์เป็นรูปแบบองค์ความรู้ใหม่ แล้วนำเสนอเอกสารนิพนธ์ต่อบัณฑิตวิทยาลัยตามระเบียบ

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา

บทที่ ๒

ศึกษาประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงแนวทางในการปฏิบัติตนของมนุษย์ที่จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขโดยไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันไว้อย่างมากมายยิ่งกว่านั้นพระองค์ได้ทรงเน้นย้ำถึงเรื่องการพัฒนาตนเองทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ทั้งนี้เพื่อเป็นการช่วยเหลือมนุษย์ให้หลุดพ้นจากอวิชชา คือ ความไม่รู้ อันเป็นเครื่องกั้นไม่ให้บรรลุถึงจุดหมายอันพึงประสงค์ของชีวิตในแง่หนึ่งนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงมุ่งเน้นหลักการอันสำคัญ ได้แก่ หลักอรรถประโยชน์ อันมีความมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขของปวงชน^๑ และพระองค์ได้ทรงประกาศหลักการนั้นมาโดยตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษาที่พระองค์ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ให้รู้เห็นตามหลักแห่งความเป็นจริง พระองค์ทรงเน้นย้ำมากในการปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของปวงชน^๒ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวถึงหลักการกระทำประโยชน์ในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า อตถะ ๓ ซึ่งพระองค์ได้ทรงตรัสอธิบายขยายความถึงรายละเอียดของหลักการนั้น ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงตั้งประเด็นการศึกษาไว้ดังนี้

- ๒.๑. ความหมายของประโยชน์ ๓
- ๒.๒. ความสำคัญของประโยชน์ ๓
- ๒.๓. ประเภทของประโยชน์ ๓
- ๒.๔. หลักการของประโยชน์ ๓
- ๒.๕. ประโยชน์และอานิสงส์ของประโยชน์ ๓
- ๒.๖. สรุปท้ายบท

๒.๑ ความหมายของประโยชน์ ๓

คำว่า ประโยชน์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง ความสุข หรือสิ่งที่จะทำให้ชีวิตดีขึ้น เจริญขึ้น หรือแปลว่า จุดหมายของชีวิตมนุษย์ ซึ่งสามารถสรุปได้เป็น ๒ ประการ คือ

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: คຸຣຸສກຸຸ ລາດພຣຸຸຸຸ, ๒๕๓๙), หน้า ๖๘.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, หน้า ๖๙.

๑. ประโยชน์ทางวัตถุ ได้แก่ ทรัพย์สิน เกียรติยศ ชื่อเสียง เป็นต้น ๒ ประโยชน์ทางด้านจิตใจ ได้แก่ การบรรลุคุณธรรม ทั้งมรรคผล และนิพพาน หรือระดับขั้นของการพัฒนาจิตใจ

๒.๑.๑ ความหมายของอรรถประโยชน์ ๓ โดยศัพท์

อตถ (อร คมเน+ถ) ทรัพย์, สมบัติ. อรณฺติ คจฺจนฺ ติ อเน นาคิ อตฺ โถ ทรัพย์ ที่ช่วยให้เป็นได้ชื่อว่าอตถะ (อาเทศ รุ เป็น ต)^๓

ปโยชน์ ศัพท์กล่าว อรรถ ๒ อย่าง คือ (๑) นิโยชนะ คือ การส่งไป (๒) การียะ คือ ผลประโยชน์^๔

๒.๑.๒ ความหมายของอรรถประโยชน์ ๓ โดยอรรถนัย

คำว่า ประโยชน์ หรืออรรถประโยชน์^๕ หมายถึง จุดหมาย ผลที่มุ่งหมาย^๖ ผลประโยชน์ หรือความต้องการทรัพย์สมบัติ^๗ หรือหมายถึงเหตุที่จะได้รับอันได้แก่สมบัติ และหมายถึง ความผาสุก คือ สภาวะทางจิตใจที่เป็นอิสระจากกองกิเลส อันได้แก่ การบรรลุพระอรหันต์ หรือการบรรลุนิพพาน อีกความหมายหนึ่ง คือ ประโยชน์ที่เป็นจุดหมาย หรือจุดหมายของชีวิต หรือพรหมจรรย์, จริยธรรม หรือระบบการดำเนินชีวิต และระบบการปฏิบัติธรรมของพระพุทธศาสนา^๘ นอกจากนี้ อตถะ หรืออรรถประโยชน์จะมีความหมายดังกล่าวแล้ว ยังมีศัพท์อื่นที่เป็นไวยากรณ์กับคำว่าอตถะ คือ คำว่า หิตายอนุกัมปะ ซึ่งมีความหมาย และรายละเอียด ดังนี้

หิตาย หมายถึง ประโยชน์เกื้อกูล “เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า หิตาย (เพื่อประโยชน์เกื้อกูล) ย่อมหมายถึงว่า เพื่อประโยชน์แก่มรรคเครื่องให้บรรลุนิพพานนั้น”^๙ นอกจากนั้นเป็นการบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนเองและแก่ผู้อื่นอันจะก่อให้เกิดความสุขโดยการให้ความช่วยเหลือด้วย

^๓ พระมหาสมปอง มุทีโต, (ผู้แปล), คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรน์พรินท์ติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๕๖๙.

^๔ พระมหาสมปอง มุทีโต, (ผู้แปล), คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๙๐๓.

^๕ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), ปรัชญาการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗๘.

^๖ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๘), หน้า ๕๓๓.

^๗ พระมหาสมปอง มุทีโต, (ผู้แปล), คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๙๔๖-๙๔๗.

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๕๙๔.

^๙ ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๐๕.

ความยินดีและเต็มใจเพื่อให้หน้าที่หรือกิจกรรมนั้นให้สำเร็จนอกจากนี้ หิตาย ยังหมายถึง จิตที่มัก
 เกื้อกูลช่วยเหลือโดยการแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์ ประารถนาให้ผู้อื่นได้รับความสุข

อนุกัมปะ หมายถึง ความอนุเคราะห์ หรือการให้ความช่วยเหลือซึ่งเป็นผลอันเนื่องมาจาก
 หิตาย บางทีใช้ประกอบเป็นศัพท์เดียวกันพระอรธกถาจารย์กล่าวว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรง
 แสดงส่วนเบื้องต้นแห่งกรุณา ด้วยสองบทว่า อนุกัมปะ และอวิหิงสา”

อรรถประโยชน์ (Utility) หมายถึง คุณสมบัติทั้งหมดของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นคุณประโยชน์
 ผลประโยชน์ ความเพลิดเพลิน ความดี หรือความสุข เพื่อป้องกันมิให้ความทุกข์ความเดือดร้อนไม่
 สบาย และความชั่วเกิดแก่บุคคลผู้น่าไปปฏิบัติอย่างจริงจัง^{๑๐} นอกจากนี้ประโยชน์ยังหมายถึง สิ่ง
 มุ่งหวัง สิ่งที่ต้องการ สิ่งที่ดี หรือเป็นคุณ ที่ใช้ได้ดีเหมือนที่มุ่งหมายเอาไว้^{๑๑} หรือหมายถึง สวัสดิภาพ
 ของคนทั้งหลายที่เป็นสวัสดิภาพทั้งทางวัตถุ และทั้งทางจิตใจด้วย

จากการที่กล่าวมาทั้งหมด พอที่จะสรุปความหมาย ของอรรถประโยชน์ได้ ๒ ประการ คือ

๑. ประโยชน์ของชีวิตมนุษย์ทั้งหลายทางวัตถุ ได้แก่ ทรัพย์สิน เงิน ทอง ความมั่งคั่ง
 ร่ำรวย การร่ำรวย การได้ครอบครองบริโภควัตถุเหล่านั้น ซึ่งจัดว่าเป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่
 ชีวิตของมนุษย์ผู้ยังเป็นสามัญชน

๒. ประโยชน์ของชีวิตมนุษย์ทั้งหลายทางจิตใจ ได้แก่ ความสุข ความมีอิสรภาพทางจิต
 วิญญาน รวมไปถึงความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย ของพระอรธบุคคลในระดับต่าง ๆ ถือว่าเป็น
 จุดหมาย หรือพรหมจรรย์ที่ต้องบรรลุให้ได้ซึ่งเหมาะกับพระสงฆ์ผู้ไม่มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับวัตถุโดย
 ที่ท่านมักเน้นหนักในเรื่องของการฝึกจิต อบรมจิตตนเอง และนอกจากนั้นก็มิบุคคลผู้ที่มีอัธยาศัยใน
 การบำเพ็ญเพียรทางจิต เป็นต้น ก็สามารถที่จะแสวงหาและประสบกับประโยชน์เช่นนี้ได้

๒.๒ ความสำคัญของประโยชน์ ๓

ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษาที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ให้รู้เห็น
 ตามหลักแห่งความเป็นจริงจนกระทั่งวาระสุดท้ายพระองค์ทรงเน้นย้ำมากในเรื่องการปฏิบัติเพื่อ
 ประโยชน์สุขของปวงชน ดังที่ปรากฏในพุทธดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อ
 เกื้อกูลแก่คนหมู่มากเพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลเพื่อสุข

^{๑๐} ชัยวัฒน์ อัดพัฒน รศ., จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗๖.

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน สำนัก, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมี
 บุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๕๐๙.

แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๑๒} ไม่เพียงแต่จะทรงสั่งสอนให้เหล่าภิกษุบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นเท่านั้น แม้พระองค์เองก็ทรงได้ปฏิบัติตามหลักการนั้นให้เห็นเป็นแบบอย่างด้วยดีมาตลอด นับตั้งแต่ทรงตรัสรู้จนถึงปรินิพพาน ในเรื่องเกี่ยวกับประโยชน์สุขของคนหมู่มากนั้น พระองค์ยังได้ทรงตรัสอธิบายขยายความถึงรายละเอียดของหลักการนั้น โดยได้แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ทิฏฐธรรมมิกัตถประโยชน์ ได้แก่ ประโยชน์ในปัจจุบัน หรือประโยชน์ในโลกนี้
๒. สัมปรายิกัตถประโยชน์ ได้แก่ ประโยชน์เบื้องหน้า หรือประโยชน์ในภพหน้า
๓. ปรมัตถประโยชน์ ได้แก่ ประโยชน์สูงสุด หรือจุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน^{๑๓}

ในประโยชน์ทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมาแล้วนั้น พระพุทธเจ้าทรงยอมรับความสำคัญของประโยชน์หรือจุดหมายเหล่านั้นทุกระดับ โดยเห็นว่าประโยชน์แต่ละขั้นนั้นมีความสัมพันธ์กับระดับความเป็นอยู่ การครองชีพ สภาพแวดล้อมและความพร้อมของแต่ละบุคคลในการบรรลุประโยชน์แต่ละขั้น และนอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังแบ่งลักษณะของประโยชน์ไว้อีกประการหนึ่งซึ่งบ่งถึงการยอมรับและการสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับสังคมตามลำดับ ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า

“ห้วงน้ำที่ไม่ขุ่นมัว ไสสะอาด บุคคลผู้มีตาดียืนอยู่บนฝั่งพึงมองเห็นหอยโข่งและหอยกาบ บ้าง ก็อกรวดและกระเบื้องถ้วยบ้าง ผงปลาที่ว่ายไปและหยุดอยู่บ้าง ในห้วงน้ำนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะน้ำไม่ขุ่นมัว แม้ฉันใด ภิกษุรูปนั้น ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นไปได้ที่จักรู้ประโยชน์ตน รู้ประโยชน์ผู้อื่น รู้ประโยชน์ทั้งสอง หรือจักทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถอันวิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ด้วยจิตที่ไม่ขุ่นมัว ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตไม่ขุ่นมัว”^{๑๔}

จะเห็นได้ว่าประโยชน์ที่ปรากฏในพระพุทธภาษิตนั้นเป็นการแยกแยะถึงจุดหมายที่มนุษย์ทั้งหลายควรจะคำนึงถึงก่อนหรือหลังว่าประโยชน์ชนิดใดบ้างที่มนุษย์จะต้องแสวงหาก่อนหรือหลังอันแสดงออกถึงการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๓ ประการ คือ

๑. อัตตัตถะ หมายถึง ผลประโยชน์หรืออรรถประโยชน์ของตนเอง
๒. ปรัตถะ หมายถึง ผลประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิตคนอื่น
๓. อุภยัตถะ หมายถึง ผลประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิตทั้งสองฝ่าย

ในประโยชน์ทั้ง ๓ ประการนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าประโยชน์หรือจุดหมาย และความมั่นคงของชีวิตของตนเองจะต้องได้ถูกคิดถึงก่อนเพราะเมื่อตนเองได้บรรลุถึงประโยชน์ทุกอย่างไม่ว่าจะเป็น

^{๑๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๘๗/๔๗.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖, หน้า ๑๑๐.

^{๑๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๖/๘-๙.

ประโยชน์ทางด้านวัตถุ หรือจิตใจก็ตามหรืออย่างน้อยก็มีศักยภาพเพียงพอที่จะพึ่งตนเองและเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้ ภายหลังจากนั้นจึงหันไปทำประโยชน์แก่ผู้อื่น สาเหตุที่ต้องคำนึงถึงประโยชน์ตนเองก่อนนั้นเพราะเห็นว่า สันติภาพของสังคมเป็นสิ่งมาจากการที่บุคคลมีความสุข หรือบรรลุจุดหมายชีวิตของตนเองเท่านั้น เพราะสังคมจะเกิดความสุขไม่ได้หากว่าบุคคลยังไม่มีความมั่นคงในการดำเนินชีวิต

อีกประการหนึ่งหากว่าบุคคลไม่สามารถที่จะพึ่งตนเองได้ทั้งทางด้านวัตถุ และทางด้านจิตใจแล้ว เขาย่อมไม่สามารถที่จะช่วยเหลือคนอื่นได้ ถึงแม้ว่าจะช่วยคนอื่นได้ก็ย่อมจะทำให้เดือดร้อน และเป็นทุกข์ในภายหลังอันเนื่องมาจากความไม่พร้อมของตนเอง ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจึงสอนให้มนุษย์แสวงหาประโยชน์ตน หรือหาที่พึ่งให้แก่ตนเองก่อนก่อนที่จะด้วยเหลือผู้อื่น หรือสอนคนอื่น สมดังพุทธภาษิตว่า บุคคลไม่ควรพลาประโยชน์ของตน เพราะประโยชน์ผู้อื่นแม้มาก รู้จักประโยชน์ของตนแล้ว พึงชวนชวายเป็นประโยชน์ของตนเถิด^{๑๕}

จะเห็นได้ว่าประโยชน์ที่ปรากฏในพระพุทธพจน์นั้น พระพุทธองค์เน้นให้มนุษย์ทั้งหลายแสวงหาประโยชน์ตน หรือหาที่พึ่งให้แก่ตนเองก่อน ก่อนที่จะเป็นที่พึ่งให้แก่ผู้อื่นตน เพราะประโยชน์ผู้อื่นแม้จะมีมากสักปรานใด ก็ไม่สำคัญเท่ากับประโยชน์ตน

๒.๓ ประเภทของประโยชน์ ๓

ในหนังสือ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม ได้จัดประเภทประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายของชีวิตไว้ ๓ ประเภท คือ

- ๑) ประโยชน์ชาตินี้
- ๒) ประโยชน์ชาติหน้า
- ๓) ประโยชน์สูงสุด^{๑๖}

และประโยชน์ทั้งหมดนี้จัดเป็นชุด ๆ ได้ ๒ ชุด ๆ ละ ๓ ระดับ ตามทรรศนะของพระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต) โดยที่ท่านได้จัดตามแนวตามลักษณะ และความสัมพันธ์ของประโยชน์กับชีวิต และสังคมของมนุษย์ ได้เป็น ๒ แนว คือ แนวตั้งและแนวราบ^{๑๗}

^{๑๕} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๖/๘๔.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๐.

^{๑๗} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๙.

๒.๓.๑ อรรถประโยชน์ หรือจุดหมายของชีวิต ๓ อย่างตามแนวตั้ง

๑. **ทฤษฎีสัมมิกัตถประโยชน์** ได้แก่ ประโยชน์ในปัจจุบันหรือประโยชน์ในโลกนี้^{๑๘} ซึ่งจัดเป็นจุดหมายของชีวิตทางด้านโลกียะ เพราะเป็นประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สิน ลาภยศ หรือฐานะตำแหน่ง หน้าที่ทางสังคมที่มนุษย์สามารถจะแสวงหามาได้ในปัจจุบัน และประโยชน์เหล่านี้ ก็เป็นที่ต้องการของผู้คนทั้งหลายทั่วไปที่จะได้มาครอบครอง อนึ่ง การจะได้มาซึ่งประโยชน์เหล่านี้ มนุษย์ทั้งหลาย จะต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการหาทรัพย์สิน รู้จักเก็บหอมรอมริบ ประหยัดอดออม ไม่ใช่จ่ายเกินฐานะ รู้จักเลือกคบภักตยาณมิตรที่ดี และละเว้นอบายมุขทุกชนิด แล้วการดำเนินชีวิตจึงจะประสบความสำเร็จมีความสุข สงบตามฐานะ

หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น เพื่อประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปต้องการ มี ทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ คือ^{๑๙}

๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เช่น ขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการหมั่น ประกอบการงาน เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่อง อันเป็นอุปายในการงานนั้น ให้สามารถทำได้สำเร็จ

๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ (ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม) เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูล ไม่ให้ถูกลัก หรือทำลายไปโดยภัยต่าง ๆ

๓) กัลยาณมิตรตตา คบคนดี ไม่คบคนชั่ว อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตน เจริญ สันทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นผู้มีสมาจารบริสุทธิ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา

๔) สมชีวิตา อยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์ และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ผิดเคืองมากนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนือกว่ารายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือกว่ารายได้

สรุปได้ว่า ประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิตมนุษย์ในปัจจุบัน เป็นเรื่องของความเป็นอยู่ที่สัมพันธ์กับวัตถุ หรือปัจจัย ๔ คือ เงินทอง ทรัพย์สินที่ถือว่าเป็นความมั่นคงในระดับการเลี้ยงชีพซึ่งคุณที่สุดผู้ครองเรือนจะต้องบรรลุประโยชน์นี้ให้ได้ เพราะว่าทรัพย์สินเงินทองนั้น จำเป็นสำหรับความ

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๑๐.

^{๑๙} พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาตา), “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (การบริหารจัดการคณะสงฆ์) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๒.

เป็นอยู่ในสังคมที่จำเป็นต้องกิน ต้องใช้ ต้องจ่าย หากว่าใครไม่มีเงินทอง หรือปัจจัย ๔ ก็จะถือว่าเป็นผู้ที่ต้องเป็นอยู่อย่างลำบาก ไม่สามารถจะช่วยเหลือผู้อื่นได้ และการที่จะบรรลุถึงประโยชน์ในขั้นนี้ได้ ต้องรู้จักขยันหา รักษาดี มีกัลยาณมิตร และเลี้ยงชีวิตให้พอเหมาะไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขต่าง ๆ ทุกชนิด อันจะเป็นเหตุให้เกิดการเสื่อมทรัพย์สินไปโดยใช่เหตุเพราะจากการมีทรัพย์สินมากมายก็อาจจะกลายเป็นคนยากจนไปได้ในที่สุด เพราะเหตุไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขนั่นเอง

๒. สัมปรายิกัตถประโยชน์ ได้แก่ ประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิตในชาติหน้า กล่าวอีกในนัยหนึ่งประโยชน์ในระดับนี้ก็ คือ ความคาดหวัง ความมั่นใจของตนเองที่จะเผชิญกับชีวิตในโลกหน้าภายหลังจากละโลกนี้ไปแล้ว และการจะบรรลุประโยชน์ในขั้นนี้จะต้องมีศรัทธา เชื่อมั่นในพระรัตนตรัยและในคุณความดี มีความประพฤติเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รู้จักการให้ทาน และรู้จักดำเนินชีวิตด้วยปัญญา รู้จักใช้ปัญญาในการตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ “ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพหน้า”^{๒๐} ซึ่งการจะบรรลุประโยชน์ในขั้นนี้ได้ต้องปฏิบัติตามหลักธรรม ๔ ประการนี้ คือ

๑) เป็นผู้มีความสุขทางจิต มีความสุขทางจิต เชื่อมั่นในพระรัตนตรัย และในกรรมและผลของกรรมความเชื่อมั่นในปัญญา คุณธรรมและความเพียรพยายามของมนุษย์ ซึ่งทำให้สามารถเข้าถึงความจริง ความดีงามสูงสุด ได้ตามกฎธรรมดาแห่งเหตุผลได้ (ศัทธาสัมปทา)

๒) เป็นผู้มีความประพฤติเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น การรู้จักบังคับควบคุมตนได้ ซึ่งทำให้ความเป็นอยู่ พฤติกรรมและลักษณะความสัมพันธ์กับผู้อื่น และสภาพแวดล้อมของบุคคลนั้น ๆ เกิดความเหมาะสมพอดีที่จะเกื้อกูลแก่ความเจริญงอกงามแห่งคุณธรรมของตน และความอยู่กันด้วยดีของสังคม (ศีลสัมปทา)

๓) มีความมั่นใจ มีความสุขกับการได้ทำประโยชน์เพื่อสังคม ตามฐานะและกาลสมัย เป็นเหตุที่จะส่งเสริมให้เกิดความอุ่นใจ เพราะความไม่ตระหนี่รู้จักการบริจาคทานช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก หรืออีกนัยหนึ่งไม่คิดพยาบาทผู้อื่น รู้จักการให้อภัยแก่ผู้ที่ทำร้าย หรือคิดพยาบาทต่อตนเองด้วย(จาคสัมปทา)^{๒๑}

๔) มีความรู้เท่าทันถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย ที่เป็นไปตามกฎธรรมดา มีความเกิดขึ้นเสื่อมสิ้นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ซึ่งทำให้วางใจวางท่าที่ต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ถูกต้อง โดยมีใจหลุด

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน อง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

^{๒๑} พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาธา), “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๓), หน้า ๖๔.

พันเป็นอิสระ สามารถวินิจฉัยแยกการอันควร มิควรทำ กำหนดความเหมาะสมพอดี และการที่จะให้หรือพัฒนาต่อไปของคุณธรรมอื่น ๆ ทั้งหมดอย่างเหมาะสม (ปัญญาสัมปทา)

สรุปความได้ว่า การบรรลุประโยชน์ขั้นนี้ขึ้นเป็นความเจริญงอกงามของชีวิตในด้านจิตใจ ที่ก้าวหน้าพัฒนาขึ้นมาด้วยคุณธรรม เช่น ศรัทธา ความสุจริต มีศีล ความเสียสละ ความสุขสงบของจิตใจ การดำรงอยู่ในศีลธรรม การได้สร้างสรรค์บำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น จนมั่นใจในความมีชีวิตที่ดีของตนเอง ไม่ต้องห่วงกลัวต่อความตาย และชีวิตในโลก^{๒๒}

๓. ปรมัตถประโยชน์ หมายถึง ประโยชน์สูงสุด ได้แก่ พระนิพพานในระดับต่าง ๆ ของพระอรหันต์บุคคลในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งนับว่าเป็นจุดหมายสูงสุดในชีวิตของมนุษย์ทุกคน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริง อันเป็นภาวะของความหลุดพ้น และจัดว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในทัศนะของพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญในเรื่องของประโยชน์ และการบำเพ็ญประโยชน์เป็นอย่างยิ่ง เพราะการกล่าวถึงประโยชน์โดยนัยก็คือ การกล่าวถึงความสุข เพราะวิถีชีวิตมนุษย์นั้นดำเนินไปเพื่อความสุขด้วยกันแทบทั้งนั้น แต่การได้มาซึ่งความสุขในทางพระพุทธศาสนาความสุชนั้นต้องได้มาโดยการกระทำที่ถูกต้องชอบธรรมเท่านั้น

การบรรลุปรมัตถประโยชน์นี้ก็คือ การบรรลุพระนิพพานที่พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็นเป้าหมายที่สำคัญซึ่งผู้บรรลุจุดหมายระดับนี้ไม่ใช่เป็นการบรรลุเพียงเพื่อตนเองเท่านั้น แต่การบรรลุประโยชน์ระดับนี้ย่อมให้คุณค่า และประโยชน์แก่โลกทั้งมวลเพราะผู้ที่บรรลุจุดหมายระดับนี้ย่อมเป็นผู้ที่ทำงานเพื่องานเพื่อผลของงานมีชีวิตอยู่เพื่อบำเพ็ญประโยชน์ทั้งเพื่อตนเองและทั้งเพื่อผู้อื่น และการบรรลุปรมัตถประโยชน์นี้ย่อมได้รับอานิสงส์ คือ

- ๑) ได้รับความสุขในปัจจุบันชาตินี้
- ๒) ตายแล้วไม่ไปอบายภูมิ มีสุคติโลกสวรรค์ และนิพพานเป็นที่ไป
- ๓) หลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ในระดับต่าง ๆ ได้
- ๔) ได้รับสันติสุขความสงบเย็นในปัจจุบันชาตินี้
- ๕) ถ้าสิ้นกิเลสตายแล้วไม่ต้องกลับมาเกิดอีกในห้วงมรรณพภพสงสารอีกต่อไป^{๒๓}

สรุปประโยชน์ทั้ง ๓ ประการนี้แบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ๑) ระดับโลกียะ คือ บุคคลผู้บรรลุประโยชน์ ๒ ประการข้างต้น ได้แก่ ประโยชน์ชาตินี้ประโยชน์ชาติหน้าถือว่าเป็นบัณฑิต หรือ

^{๒๒} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑๑.

^{๒๓} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ.๙), มงคล ๘ ประการ, (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๙.

เป็นบุคคลที่ถือว่ามีคุณค่าทั้งแก่ตนเองและสังคม ไม่เป็นผู้ที่เกิดมาเปล่าประโยชน์ ๒) ระดับโลกุตตระ คือ การบรรลุมรรคผลนิพพานอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ซึ่งเกิดจากการกำหนดรู้ รูปนามปรมัตถ์ จนเกิดวิปัสสนาญาณเห็นแจ้งรูปนามโดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วจิตเข้าสู่ประโยชน์ที่สูงสุด คือ การบรรลุเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่าง ๆ ได้ในที่สุด

๒.๓.๒ อรรถประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิต ๓ อย่าง ตามแนวราบ

ในทรรคนะของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ท่านเห็นว่าประโยชน์นั้นมีอยู่ ๓ ประการด้วยกัน คือ ๑.ประโยชน์ของฉันท (อัตตัตถะ) ๒.ประโยชน์ของท่าน (ปรัตถะ) ๓.ประโยชน์ของเรา (อุภยัตถะ)”^{๒๔} ทรรคนะเรื่องอรรถประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิตในประเภทนี้แสดงถึงจุดมุ่งหมายที่มนุษย์ต้องพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความสามารถ ที่จะกำหนดข้อเกี่ยวพันทางสังคมและปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับประโยชน์ต่าง ๆ นั้นได้ ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ของตน สมควรแท้ เพื่อที่จะทำกิจของตนให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท หรือว่าบุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ของผู้อื่น สมควรแท้ เพื่อที่จะทำกิจของผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท หรือบุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่ายสมควรแท้ ที่จะทำกิจของทั้ง ๒ ฝ่ายให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^{๒๕}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวมาแล้วนั้นสามารถจัดอรรถประโยชน์ประเภทนี้ได้ ๓ ลักษณะ คือ

๑. **อัตตัตถะ** หมายถึง ประโยชน์ของฉันท หรือประโยชน์ของตนเองที่จะต้องบรรลุ หรือทำให้เกิดขึ้นในชีวิตของตน เพื่อที่จะใช้เป็นที่พักแห่งตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ทางด้านวัตถุ เช่น ทรัพย์สิน บริวาร ลาภยศ หรือฐานะทางสังคมก็ตาม แต่สิ่งเหล่านี้ มันเป็นเพียงสิ่งเกื้อหนุน หรือสิ่งช่วยให้ชีวิตเป็นอยู่และดำเนินไปได้ กล่าวคือ เราต้องอาศัยมันจึงจะสามารถชีวิตที่ติงาม หรือปัจจัยนั้น เป็นสิ่งที่ช่วยให้ชีวิตเข้าถึงสิ่งอื่นที่เป็นจุดหมายอีกต่อหนึ่ง เช่น เรามีเงินเราสามารถใช้จ่ายเงินนั้นบริจาคทานหรือเพื่อเป็นทุนการศึกษาหาความรู้ ในกรณีเช่นนี้ เงินเป็นเพียงทางผ่าน ไปสู่จุดหมายอื่นที่ดีกว่าเท่านั้นชีวิตเราสามารถพิจารณากระบวนการของการใช้วัตถุไปเพื่อจุดหมายอื่น ๆ^{๒๖} ที่สูงไปกว่าวัตถุ นั้น คือ เป็นประโยชน์ทางด้านจิตใจ ได้แก่ คุณธรรม จริยธรรม หรือกุศลธรรมต่าง ๆ ประโยชน์ตนนั้น พระพุทธองค์ทรงเน้นว่าจะต้องให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก และไม่ควรให้เสียหายไปเพราะประโยชน์ของคนอื่น แม้จะมีความสำคัญมากกว่าก็ตาม

^{๒๔} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, (พิมพ์ ๒๕๓๖), **บทสร้างนิสัย**, หน้า ๑๔๑.

^{๒๕} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๓/๔๐.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พัฒนาวัฒนธรรมในตัวตนไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑-๒๒.

ในระดับชาวบ้านนั้น ประโยชน์ตน หมายถึง สิ่งที่จะทำให้ชีวิตตนเองดีขึ้น เจริญขึ้น งอกงามขึ้น อันได้แก่ ปัจจัย ๔ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ที่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดจนเงิน ทอง ความมีทรัพย์สิน มีบริวาร มียศหรือการศึกษา หรือหน้าที่การงานที่ตนเองกำลังทำอยู่ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ ในอันจะดำรงชีพอยู่ได้โดยไม่ลำบาก แต่สิ่งเหล่านั้นถึงจะจำเป็นแก่ชีวิตของมนุษย์อย่างไรก็ตาม แต่มีสิ่งที่สำคัญกว่าสิ่งเหล่านั้น คือ ประโยชน์ทางจิตใจ อันได้แก่ ความเจริญงอกงามทางปัญญา คือ วิชาความรู้ ปรัชญาชีวิต การปรับปรุงตนเองและประโยชน์ คือ ความเอิบอímทางใจที่เป็นส่วนของประโยชน์ทางธรรมซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า เพราะให้เกิดความผาสุกแก่บุคคลและสังคม”^{๒๗} สำหรับบรรพชิตนั้นประโยชน์ตน หมายถึง การได้บรรลุเป็นพระอรหันต์บุคคลในระดับต่าง ๆ มีพระอรหันต์เป็นที่สุด ในพุทธศาสนาเถรวาทเสนอว่า แม้จะทำกิจอื่นให้เสียไปเพราะการแสวงหาโมกขธรรมนี้ก็สมควรเพราะเมื่อบรรลุประโยชน์ตนเองแล้วก็สามารถที่จะไปช่วยเหลือคนอื่นหรือช่วยสนับสนุนอนุเคราะห์เกื้อกูลให้ผู้อื่นได้บรรลุประโยชน์ของเขาบ้าง

ในแง่ของพระสงฆ์ผู้ที่ยังไม่ได้บรรลุจุดหมายสูงสุดเช่นนั้น กิจวัตร คือ การเล่าเรียนศึกษา การปรนนิบัติครูอาจารย์และอุปัชฌาย์ หรือการสำรวมในพระธรรมวินัยก็จัดได้ว่าเป็นประโยชน์ตนอย่างหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญ แต่เมื่อนำประโยชน์เหล่านั้นไปเปรียบเทียบกับปรมาตมประโยชน์แล้ว การละทิ้งประโยชน์มีการศึกษาเป็นต้นนี้ก็เป็นที่ทำได้ เพราะเป็นการก้าวไปสู่ประโยชน์ที่ดีกว่า แม้จะทำให้กิจวัตรบางอย่างเสียหายไปบ้าง แต่ก็ไม่เป็นสิ่งที่จะถูกติเตียนได้ เพราะปรมาตมประโยชน์เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดประโยชน์ในขั้นนี้มนุษย์ทั้งหลายจะต้องบรรลุได้ด้วยปัญญา อันตั้งอยู่บนฐานของความไม่ประมาท ซึ่งแม้พระพุทธองค์เองก็ยังทรงทำที่พึงให้แก่พระองค์ก่อนโดยการ”เป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ”^{๒๘} เพราะฉะนั้นมนุษย์โดยทั่วไปก็เช่นกัน จะบรรลุประโยชน์ของตนได้ต้องมีปัญญาเป็นที่ตั้ง

๒. ปรีตถะ หมายถึง ประโยชน์ของท่าน หรือประโยชน์ของชีวิตคนอื่นไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ทางด้านวัตถุหรือจิตใจก็ตาม เป็นประโยชน์ที่เขาจะต้องพยายามทำให้เกิดขึ้น มีขึ้นแก่ชีวิตของตัวเองให้ได้ พระพุทธองค์ทรงเน้นว่าประโยชน์คนอื่นนี้เมื่อบุคคลบรรลุประโยชน์ตนจนสามารถพึ่งตนเองได้แล้วเท่านั้นจึงขยายความพร้อม หรือศักยภาพของตนเองในการให้การช่วยเหลือสนับสนุนให้คนอื่นบรรลุประโยชน์สุขเพื่อตัวของเขาเอง การจะช่วยเหลือหรือบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นนั้น ต้องอาศัยคุณธรรมคือความกรุณา เอื้ออาทรคิดจะช่วยเหลือคนอื่น เพราะถ้าไม่มีกรุณา ก็จะเห็นแก่ตัว ดังนั้นต้องมีกรุณาด้วย ถ้าไม่มีก็จะเป็นสิ่งเฉพาะคนเท่านั้น ต้องมีกรุณาด้วย จึงจะเห็นแก่

^{๒๗} ปวย อึ้งอาภรณ์, ดร., ศาสนากับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐), หน้า ๔๑.

^{๒๘} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖/๒๔.

คนอื่น^{๒๙} กรณีตัวอย่าง เช่น พระพุทธองค์เมื่อทรงบรรลุประโยชน์ส่วนพระองค์แล้ว ก็ทรงบำเพ็ญพุทธกิจด้วยการช่วยเหลือเวไนยสัตว์ทั้งหลายด้วยพระกรุณา เช่น การแสดงธรรมแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์เป็นต้น^{๓๐}

ดังนั้น การที่จะช่วยเหลือให้บุคคลบรรลุประโยชน์ของเขาต้องอาศัยความเมตตา กรุณา คือ สงสาร คิดจะช่วยเหลือผู้อื่นหากไม่มีธรรมข้อนี้ก็ไม้อาจจะช่วยเหลือผู้อื่นได้

๓. อุภยัตถะ หมายถึง ประโยชน์ของเราหรือจุดหมายของชีวิตทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ ทั้งตัวเราเองและคนอื่นที่จะได้รับประโยชน์ร่วมกัน จัดได้ว่าเป็นประโยชน์หรือจุดหมายที่เกี่ยวพันหรือเอื้ออำนวยแก่การบำเพ็ญประโยชน์ให้เกิดแก่ทั้งสองฝ่าย โดยไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องเสียประโยชน์ โดยมีหลักวิธีปฏิบัติอันเป็นเหตุให้บรรลุจุดหมายขั้นนี้ก็คือ หลักปฏิบัติเพื่อความสามัคคีและยึดเหนี่ยวจิตใจผู้อื่นเอาไว้ได้ หรือสังคหัตถุ ๔ ประการ คือ

๑) ทาน ได้แก่ การขจัดความตระหนี่ รู้จักแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนอื่น ซึ่งประสบความสำเร็จด้วยความลำบาก หรือบริจาคแก่สมณพราหมณ์ผู้มีศีล เพื่ออันนึ่ง คือ ความสุขใจกับการกระทำที่ได้ทำลงไปนั้นโดยมีมนุษยสมบัติและสวรรค์สมบัติเป็นที่ไป

๒) ปิยวาจา ได้แก่ การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน หรือการพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะจริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ พูดดีต่อกัน พูดจาจับใจ

๓) อตถจริยา ได้แก่ การประพฤติประโยชน์ คือ ความเพียรพยายามทางการที่จะทำประโยชน์เพื่อเกื้อกูลแก่คนอื่นทั้งทางการกระทำและกัคำพูด

๔) สมานัตตตา ได้แก่ การวางตนให้เสมอต้นเสมอปลาย มั่นคง ไม่เหลวไหลตามกระแสโลก^{๓๑} เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ไม่เอาเปรียบ ร่วมเผชิญ และแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน ไม่ถือเราถือเขา รู้จักผูกมิตรกับผู้อื่น เช่น ในยามที่ตนตกทุกข์ได้ยากก็ไม่ทอดทิ้งกันยังช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยเหตุนี้ย่อมเกิดความสุขความเจริญ และความสามัคคีในหมู่คณะได้

หลักธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเอื้ออำนวยต่อการสงเคราะห์ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น เข้าด้วยกัน อันทำให้เกิดความผาสุก และสวัสดิภาพทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น นอกจากหลักสงเคราะห์ผู้อื่น ๔ ประการแล้ว ยังมีหลักธรรมอันเป็นปัจจัยที่เป็นเหตุให้บรรลุ อุภยัตถะหรือประโยชน์ส่วนรวมได้ก็ยังมีหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน คือ หลักสารานิยธรรม ๖ ประการนี้ คือ มีความเมตตา คิด

^{๒๙} วรศักดิ์ วรรณโม, **ธรรมพื้นฐานสำหรับชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: เคสิดไทย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๗.

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐-๒๕.

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑.

เอื้อเพื่อสงเคราะห์ในหมู่คณะ เช่น การช่วยเหลือกิจธุระของสังคมด้วยความเต็มใจด้วยความเคารพ ยำเกรง และนับถือทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๑) มีความเมตตาทางคำพูดในหมู่คณะไม่นินทาว่าร้ายอันเป็นอันเป็นเหตุให้เกิดความแตกแยกทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒) จะคิดก็คิดในสิ่งที่เอื้อประโยชน์ต่อหมู่คณะทั้งต่อหน้าและลับหลัง มองโลกในแง่ดี รู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน เพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ

๓) เมื่อได้ทรัพย์สินของมาด้วยความสุจริต ก็รู้จักเอื้อเพื่อแบ่งปันแก่คนอื่น เป็นการแสดงน้ำใจแก่สมาชิกในสังคมเพื่อให้สังคมได้มีส่วนในการบริโภคใช้สอยสิ่งนั้นร่วมกัน

๔) มีความประพฤติอันตั้งอยู่ในระเบียบวินัย หรือจารีตประเพณีของสังคม อันเป็นมาตรฐานในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๕) มีทัศนคติที่ดีต่อสังคม ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนส่วนมาก

๖) มีทฤษฎีตั้งงามเสมอกันเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา^{๓๒}

จะเห็นว่าหลักปฏิบัติทั้ง ๖ ประการนี้ย่อมเป็นเหตุให้บรรลุประโยชน์สุขทั้งสองฝ่ายได้ ทำให้ทุกคนในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี เคารพรักซึ่งกันและกัน สงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้ประโยชน์ตนก็สำเร็จประโยชน์ผู้อื่นก็สำเร็จลงได้ ทำให้เกิดความผาสุกขึ้นในสังคม^{๓๓}

๒.๔ หลักการของประโยชน์ ๓

หลักของของประโยชน์ ๓ นี้เป็นหลักธรรมในทางพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาสั่งสอนให้แก่ปวงชน เพื่อให้ปวงชนนั้น ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมทั้ง ๓ ประการนี้เพราะหลักธรรมของประโยชน์ ๓ ทั้ง ๓ ประการนี้ สามารถใช้แก้ทุกข์ของชีวิตได้ และหลักธรรมนี้สามารถนำปวงชนที่ปฏิบัติตามนำไปสู่จุดหมายปลายทางของชีวิตที่สมบูรณ์ได้ และหลักของประโยชน์ ๓ มีดังนี้ คือ

๑. ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ปัจจุบันประโยชน์ในโลกนี้

๒. สัมปรายิกัตถประโยชน์ในเบื้องหน้า หรือประโยชน์ในโลกหน้า

๓. ปรมัตถประโยชน์อย่างยิ่ง, ประโยชน์สูงสุด หรือ จุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน^{๓๔}

และเนื้อหาสาระของหลักประโยชน์ ๓ มีดังนี้ คือ

^{๓๒} คุรยละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑-๓๒๒.

^{๓๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๒๑๖-๒๑๗, อง.ฉก.ก.(ไทย) ๒๒/๑๒/๒๘๑-๒๘๒.

^{๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธิมม์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๐.

๒.๔.๑ หลักของทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์

คือ ประโยชน์ในปัจจุบันนั้น ที่เน้นที่เหตุผล คือ เน้นที่การมีทรัพย์สิน การมีสถานะทางสังคม ยศ สุขภาพ ชีวิตครอบครัว ที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา กัน สิ่งเหล่านี้ จะสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ สมดังพระผู้มีพระภาคตรัสว่า พยัคฆปัชชะ ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้ เพื่อความสุขในภพนี้แก่กุลบุตร ธรรม ๔ ประการเป็น อะไรบ้าง คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น)
๒. อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา)
๓. กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)
๔. สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)^{๓๕}

๑. **อุฏฐานสัมปทา** คือ ถึงพร้อมด้วยความหมั่นขยันหาทรัพย์ในทางที่ชอบที่ถูกต้องที่สุจริตไม่ผิดศีลผิดธรรม และไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง ขยันทำหน้าที่ของตนให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป เช่น เป็นนักเรียนอยู่ในวัยเรียนก็ตั้งใจเล่าเรียนศึกษาหาความรู้ให้เต็มที่ตามกำลังทรัพย์ตามกำลังภูมิปัญญาของตน ๆ เมื่อจบตามกำลังของตนแล้ว ก็จักได้อาความรู้ที่ตนเรียนมานั้น มาประกอบอาชีพ ทำการงานหาเงินหาทรัพย์ เพื่อตั้งฐานทางครอบครัวให้ดีขึ้น การที่จะทำงานให้สำเร็จนั้นจะต้องเดินตามธรรมที่เป็นคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ ได้แก่ อิทธิบาท ๔^{๓๖} นั้นเอง คือ

๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ หมายถึง พอใจในการทำหน้าที่ในการงานนั้น ๆ พอใจในการทำสิ่งๆนั้นให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

๒) วิริยะ คือ ความเพียร หมายถึง มีความขยันหมั่นเพียรในการทำหน้าการงานนั้น ๆ มีความขยันหมั่นเพียรในการทำสิ่ง ๆ นั้นให้ได้ผลที่ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป มีความเข้มแข็ง อดทน ไม่ท้อถอย

๓) จิตตะ คือ ความคิด หมายถึง มีจิตคิดฝักใฝ่ในการทำหน้าที่การงานนั้น ๆ มีจิตฝักใฝ่ในทำสิ่งนั้น ๆ ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

๔) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง หมายถึง การพิจารณาใคร่ครวญหมั่นตรวจสอบตรวจตา ทดสอบในสิ่งที่ทำนั้นอย่างเป็นระบบ อย่างมีเหตุมีผล ผู้ที่ปฏิบัติธรรมนี้เดินตามธรรมนี้อย่างดีอย่างสมบูรณ์แล้ว ก็จะเป็นเหตุให้การทำงานนั้นสำเร็จสมประสงค์ และยังมีหลักธรรมที่เกี่ยวกับการหาทรัพย์ที่ พระพุทธเจ้า ได้ตรัสไว้ ชื่อว่า ปาปณิกสูตร^{๓๗} คือ ว่าด้วยคุณสมบัติของพ่อค้าองค์คุณของ

^{๓๕} งาม.อุฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๐.

^{๓๗} งาม.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๕๙/๑๔๖.

พ่อค้า หรือคุณสมบัติของพ่อค้าที่จะประสบความสำเร็จ หรือประสบความสำเร็จรุ่งเรืองได้จะต้องมีหลักกรรม ๓ ประการนี้ คือ

๑) จักขุมา เป็นคนตาดี หมายถึง รู้จักสินค้า ดูของเป็น มีความรู้ในการค้าขาย รู้จักต้นทุน รู้จักกำไรและราคาเป็น มีวิสัยทัศน์ทางการค้าขายที่กว้างไกล

๒) วิรุโร เป็นคนฉลาด หมายความว่า เป็นผู้จัดเจนในเชิงธุรกิจการค้า คือ มีความรู้ ความชำนาญในความเป็นไปได้ของธุรกิจนั้น ๆ รู้จักทำแผนรุกแผนรับและปรับเปลี่ยน ให้เหมาะสมกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง รู้จักแหล่งซื้อแหล่งขาย รู้ความเคลื่อนไหว ความต้องการของตลาด มีความสามารถในการจัดซื้อจัดจำหน่าย รู้ใจและรู้จักเอาใจลูกค้า รู้จักทำเลที่เหมาะสม รู้จักว่าที่ไหนควรขายสิ่งใด ไม่ทอดธุระหน้าที่ของตน ตลอดจนความพึงพอใจของลูกค้าผู้รับบริการ

๓) นิสสยสัมปันโน หมายถึง เป็นผู้ได้รับความเชื่อถือไว้วางใจในหมู่พ่อค้านักธุรกิจด้วยกัน คือ เป็นผู้ที่เชื่อถือไว้วางใจได้ มีความพร้อมที่จะหาแหล่งทุนเป็นที่พึ่งพาอาศัย เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจในหมู่แหล่งทุนใหญ่ ๆ รวมทั้งการหาเงินมาลงทุนหรือดำเนินกิจการโดยโดยง่าย มีนิสัยเหมาะสมแก่การค้าขาย มีไมตรีจิตมิตรภาพกับลูกค้าทั่วไป มีมิตรสหายมาก รู้จักสร้างค่านิยมให้แก่ตนเอง เป็นที่เชื่อถือของคนทั่วไป

ดังเช่น มีชายเชื้อใจคนหนึ่ง มีความขยันหาทรัพย์ เป็นคนมีปัญญา รู้การค้าขาย เป็นคนตาดี (จักขุมา) เป็นคนฉลาด (วิรุโร) มีพร้อมด้วยแหล่งทุนเป็นที่อาศัย (นิสสยสัมปันโน) เขาใช้เวลาเพียง ๔ เดือน ก็สามารถหาทรัพย์มาได้มากมาย และเป็นเหตุให้เขาได้เป็นเศรษฐีในคราวนั้น มีเรื่องโดยย่อว่า

มีจุลลกเศรษฐีเห็นหนูตายแล้วทนายว่าถ้าใครเอาหนูตัวนี้ไปค้าขายอาจเป็นเศรษฐีได้ มีชายหนุ่มเชื้อใจคนหนึ่งได้ยินเข้า จึงนำหนูตายตัวนั้นไปขาย ได้เงินมา ๑ กากณิก แล้วไปซื้อน้ำอ้อย ไปบริการคนเก็บดอกไม้คนเหล่านั้นได้ให้ดอกไม้มาเขาเอาไปขายได้ทรัพย์มา ๘ กหาปณะ ต่อมาพายุพัดป่าไม้ในสวนอุทยานไม่มีใครเก็บเขาอาสาเก็บไปขาย ได้ทรัพย์ ๑๖ กหาปณะ ต่อมาเขาก็ได้ขายหญ้าให้แก่พ่อค้าม้า ได้เงินมา ๑,๐๐๐ กหาปณะ โดยเขาเคยทำคุณกับคนเกี่ยวหญ้าไว้ เคยเอาน้ำเปล่าและน้ำอ้อยไปบริการไว้ เขาจึงมีหญ้าขายให้แก่พ่อค้าม้านั้น

อยู่ต่อมา เขาก็ไปหาสิ่งค้าทางเรือ ขายได้กำไร ๒๐๐,๐๐๐ กหาปณะ ชายหนุ่มมีฐานะร่ำรวยขึ้นทันตาเห็น สมดังคำทนายของจุลลกเศรษฐีภายในเวลา ๔ เดือนเท่านั้น เขาจึงเอาทรัพย์ส่วนหนึ่งไปขอบคุณแก่ท่านเศรษฐี ท่านเศรษฐีเห็นความดี จึงยกบุตรให้พร้อมกับมอบทรัพย์สมบัติให้

ครอบครอง และได้ตำแหน่งเศรษฐีสืบต่อมา^{๓๘} ดังนั้น ผู้ที่มีอิทธิบาท ๔ มีปาปณิกธรรม หรือปาปณิกังคะ หลักของพ่อค้า, หรือองค์คุณของพ่อค้า^{๓๙} ทำอะไรก็มักจะสำเร็จ ดังเหมือนชายเชื้อใจ นี้แหละ ดังนั้นบุคคลที่ขยันทรัพย์ ด้วยการงานต่าง ๆ ไม่เกียจคร้าน กระทบประกอบด้วยปัญญา ก็ชื่อว่า มีอู่ฐานสัมปทา สมดังพระผู้มีพระภาคตรัสว่า

อู่ฐานสัมปทา เป็นอย่างไร คือ กุลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีพด้วยการงานใด จะเป็นกสิกรรม พาณิชยกรรม โครักขกรรม เป็นช่างครุบริวารชากร หรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุปายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ นี้เรียกว่า อู่ฐานสัมปทา^{๔๐}

ตารางที่ ๑ ตารางหลักอู่ฐานสัมปทา

หลักปฏิบัติที่ ๑	หลักปฏิบัติที่ ๑ (หรือหลัก ๓ ข.)
(๑) ขยันหาเงิน (ในทางที่สุจริต) (๒) ใช้จ่ายเงินเพียงครั้งหนึ่งที่หามาได้ (๓) กินอยู่ใช้จ่ายเท่าที่จำเป็นเพื่อการดำรงชีวิต เป็น หลักใหญ่ (๔) เก็บออมเงินครั้งหนึ่งที่เหลือเอาไว้เสมอมา (๕) ไม่เป็นหนี้โดยไม่จำเป็นจริง ๆ (๖) มีสติปัญญารู้เท่าทัน เพื่อไม่ให้เงินที่หามาให้สูญหายขาดสนหรือหมดไป	(๑) ขยันหาเงิน (ในทางที่สุจริต) (๒) ขยันเก็บเงิน (๓) ขี้เกียจใช้เงิน (ถ้าจะใช้ก็ใช้เท่าที่จำเป็น) อนึ่ง มีข้อสังเกตว่าเมื่อแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ โดยสุจริตชอบธรรม แล้วก็เลี้ยงตนครอบครัวให้เป็นสุข และควรมีการแจกจ่ายแบ่งปันและใช้จ่ายเพื่อทำความดีทำบุญทำกุศลด้วย ไม่ควรสยบมัวเมา ไม่หมกมุ่นในการบริโภคทรัพย์เหล่านั้น แต่จะต้องมีสติปัญญารู้เท่าทันสามารถเห็นประโยชน์เห็นโทษ และทำตนให้เป็นนายเหนือโภคทรัพย์ที่มีอยู่นั้น ^{๔๑}

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังกล่าวถึงการทำความดีชั่วที่มีอำนาจอยู่เบื้องหลังการประกอบอาชีพอีกด้วย ซึ่งเป็นเหตุอันลึกซึ้งของความเจริญ และความเสื่อมมีเรื่องอยู่ว่า ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตร ได้เข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงที่ประทับ แล้วทูลถามว่า

^{๓๘} พระธรรมมหาวิราณวัตร, หนังสือ มงคลที่ปณี หรือ มงคลสูตรพิสดาร, (ม.ป.ท.), หน้า ๒๐๓-๒๐๖.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๖.

^{๔๐} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

^{๔๑} อาจารย์มณูญ วงศ์นารี, หนังสือ ถาม-ตอบปัญหาธรรมะ ทุกข์และความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ (จัดพิมพ์โดย: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม), (ม.ป.ป), หน้า ๖๐-๖๑.

๑. เพราะเหตุใด บางคนทำการค้าขายมีแต่ขาดทุน
๒. เพราะเหตุใด บางคนทำการค้าขายไม่ได้กำไรตามที่ประสงค์
๓. เพราะเหตุใด บางคนทำการค้าขายได้กำไรตามที่ประสงค์
๔. เพราะเหตุใด บางคนทำการค้าขายได้กำไรมากกว่าที่ประสงค์

พระพุทธเจ้าตรัสตอบโดยลำดับเป็นข้อ ๆ ดังนี้ คือ

๑. บางคนเข้าไปหาสมณพราหมณ์ กล่าววาทณ์ด้วยปัจจัย ๔ แล้วไม่ได้ถวายตามที่ตนได้วาทณ์ไว้ เมื่อเขาตายไปแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ จะทำการค้าใด ๆ ย่อมขาดทุน

๒. บางคนเข้าไปหาสมณพราหมณ์ แล้วกล่าววาทณ์ด้วยปัจจัย ๔ ตามที่ท่านประสงค์ เขาก็ถวายตามที่กล่าววาทณ์ไว้จริง แต่ไม่ตรงตามที่ท่านประสงค์ เมื่อเขาตายไปแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำการค้าขายใด ๆ ย่อมไม่ได้กำไรตามที่ประสงค์

๓. บางคนเข้าไปหาสมณพราหมณ์ แล้วกล่าววาทณ์ ถวายปัจจัย ๔ ตามที่ท่านประสงค์ เมื่อเขาตายไปแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำการค้าขายใด ๆ ย่อมได้กำไรตามที่ตนประสงค์

๔. บางคนเข้าไปหาสมณพราหมณ์ แล้วกล่าววาทณ์ ถวายปัจจัย ๔ ตามที่ท่านประสงค์ แต่เขาถวายยิ่งกว่าที่ท่านประสงค์ เมื่อเขาตายไปแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ เขาจะทำการค้าขายใด ๆ ย่อมได้กำไรมากกว่าที่ตนประสงค์^{๔๒}

เหล่านี้ คือ เหตุปัจจัยภูมิหลังของการตีการชั่วที่บุคคลได้ทำไว้ในอดีต และมีอำนาจติดตามให้ผลเมื่อเขาประกอบอาชีพค้าขาย เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เป็นพ่อค้าอภัพบ้าง ค้าขายไม่ขึ้นบ้าง เป็นเหตุให้เป็นพ่อค้าที่ได้กำไรน้อยบ้าง ได้กำไรตามเป้าหมายบ้าง ได้กำไรมากกว่าเป้าหมายบ้าง เรียกว่า อยู่ที่ผลของกรรมดีกรรมชั่วที่เคยทำไว้ จึงเป็นเหตุได้กำไรไม่เท่ากัน ดังนั้นอยากได้กำไรสมประสงค์ ต้อง ทำตาม ข้อที่ ๓-๔ นั้นแล (ต้องเริ่มทำในปัจจุบันนี้) เป็นที่น่าสังเกตว่า คนที่ดำเนินชีวิตด้วยมุสาวาท แม้จะค้าขายได้กำไรในปัจจุบัน แต่เขาจะเป็นคนอภัพเป็นคนเสื่อมในภายหน้า ส่วนคนที่ซื่อสัตย์สุจริต จะเป็นคนโชคดีทั้งปัจจุบันและอนาคต

๒. อารักขสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการรักษาซึ่งหมายถึงการรู้จักคุ้มครองเก็บรักษาทรัพย์สมบัติและผลงานของตนที่ได้ทำไว้โดยชอบไม่ให้เกิดความสูญเสีย เสื่อมเสียหรืออันตราย^{๔๓} ใด ๆ และถ้าบุคคลใด หรือตระกูลใด ไม่รู้จักรักษาทรัพย์หรือคุ้มครองทรัพย์ที่มีอยู่นั้น ทรัพย์ของ

^{๔๒} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๙/๑๒๔.

^{๔๓} อาจารย์มณูญ วงศ์นารี, หนังสือถาม ตอบปัญหาธรรมะ ทุกข์และความดับไม่เหลือแห่งทุกข์,

บุคคลนั้น หรือทรัพย์ของตระกูลนั้น จะตั้งอยู่มิได้นาน และเหตุที่ทรัพย์ของตระกูลต่าง ๆ ที่สามารถตั้งอยู่ได้นานนั้น จะต้องประกอบด้วยธรรม ๔ สถาน คือ

๑. แสวงหาพัสดุที่หายไป
๒. ซ่อมแซมพัสดุที่คร่ำคร่า
๓. รู้จักประมาณบริโภคสมบัติ
๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มีศีลเป็นพ่อบ้านแม่เรือน

และตระกูลที่ตั้งอยู่มิได้นานก็ คือ ของหายก็ไม่แสวงหา ของคร่ำคร่าก็ไม่ซ่อมแซม ใช้จ่ายทรัพย์สุรุ่ยสุร่าย และตั้งสตรีหรือบุรุษที่ไม่มีศีลเป็นพ่อบ้านแม่เรือน^{๔๔} ด้วยเหตุนี้ตระกูลเลยจึงตั้งอยู่มิได้นาน ดังสมัยพุทธกาลมีอยู่ตระกูลหนึ่ง ใช้จ่ายทรัพย์สุรุ่ยสุร่ายจนทรัพย์หมดไป

มีเรื่องโดยย่อ ดังนี้ คือลูกเศรษฐี ๒ คน มีทรัพย์คนละ ๘๐ โกฎ ตอนเด็กพ่อแม่ให้เรียนพื่อนรำเท่านั้น พอโตมาเป็นหนุ่มสาวพ่อแม่ก็ให้แต่งงานกัน ต่อมาพ่อแม่ทั้ง ๒ ฝ่ายตายก็ได้ครอบครองทรัพย์รวมกันเป็น ๑๖๐ โกฎ แต่ใช้จ่ายทรัพย์สุรุ่ยสุร่ายหมดมุ่นอยู่แต่กับอบายมุขต่าง ๆ ไม่นานทรัพย์ ๑๖๐ โกฎ ก็หมด จึงถือกระเบื้องเที่ยว ขอทาน พระพุทธเจ้าทรงเห็นจึง ตรัสว่า ถ้าสองสามีภรรยาขันหาทรัพย์ด้วยหนุ่มสาว (ปฐมวัย) ก็เป็นเศรษฐีอันดับ ๑ ในเมืองนี้ ถ้าขันหาในวัยกลางคน (มัชฌิมวัย) จะเป็นเศรษฐีอันดับ ๒ ในเมืองนี้ ถ้าขันหาในวันปลายคน (ปัจฉิมวัย) ก็จะเป็นเศรษฐีอันดับ ๓ ในเมืองนี้

ถ้าสามีบวชในวัยหนุ่มก็จะเป็นพระอรหันต์ ส่วนภรรยาถ้าบวชก็จะเป็นพระอนาคามี ถ้าสามีบวชในวัยกลางคนก็จะเป็นพระอนาคามี ภรรยาก็จะเป็นสกทาคามี ถ้าสามีบวชวัยปลายคนก็จะเป็นพระสกทาคามี ภรรยาก็จะเป็นพระโสดาบัน แต่บัดนี้เขาทั้งสองเสื่อมจากทรัพย์ของคฤหัสถ์และบรรพชิต^{๔๕} เรื่องนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ตอนเด็กควรเรียนวิชาที่ถูกต้อง โตมาควรหาทรัพย์ตามลำดับชราควรทำกุศลไว้มาก ๆ จึงเป็นการดี ดังนั้น บุคคลควรรักษาทรัพย์ตนไว้ให้ดี แม้จะดำรงอิฐฐานในใจว่า ขอให้ทรัพย์ของเราอย่างได้มีภัยต่าง ๆ มาทำลายเลย ก็ควร สมดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อารักขสัมปทา เป็นอย่างไร คือ กุลบุตรในโลกนี้มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรมได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครองโภค

^{๔๔} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เสียงเสียง, หนังสือวิชา ธรรมวิภาค และคิทธิปฏิบัติ ฉบับมาตรฐาน, (พิมพ์ที่โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๓๕), หน้า ๑๘๒.

^{๔๕} ปู่ แสงฉาย, หนังสือนิทานธรรมบท ฉบับพิสดาร, สำนักพิมพ์ ลูก ส. ธรรมภักดี, (ม.ป.ป.), หน้า ๑๖๘.

ทรัพย์นั้นด้วยคิดว่า ‘ทำอะไร โภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา จึงจะไม่ถูกพระราชาริบ โจรไม่ลัก ไฟไม่ไหม้ น้ำไม่พัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่ลักไป’ นี้เรียกว่า อารักขสัมปทา^{๕๖}

๓. **กัลยาณมิตรตตา** ความมีเพื่อนเป็นคนดี^{๕๗} นั้น จะทำให้ชีวิตบุคคลที่มีเพื่อนเป็นคนดีนั้น จะเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิตยิ่ง ๆ ขึ้นไปทั้งทางโลกและทางธรรม เช่น จิตตคหบดีได้พบกับพระมหานามะจึงเกิดความเลื่อมใส จึงได้นิมนต์ท่านไปฉันภัตตาหาร เมื่อพระมหานามะฉันเสร็จจึงได้นิมนต์ท่านไปยัง สวนอัมพปภาวัน เพื่อถวายเป็นพระอาราม ในธรรมบทกล่าวไว้ว่าจิตตคหบดีได้ฟังธรรมจากพระมหานามะเถระ จึงได้บรรลุเป็นโสดาบัน และต่อมาจิตตคหบดีก็ได้มีโอกาสฟังพระธรรมเทศนาจาก พระสารีบุตร จนสำเร็จเป็นอนาคามีบุคคล^{๕๘} ต่อมาพระพุทธเจ้าได้ยกย่องจิตตคหบดี ให้เป็นเลิศกว่าอุบาสกทั้งหลายในทางเป็นธรรมกถิกหรือนักบรรยายธรรม นี้ก็แสดงให้เห็นว่า จิตตคหบดีได้คบกับกัลยาณมิตรที่ดีมีคุณธรรม ท่านจึงโอกาสบรรลุธรรมทั้งสองครั้งสองครา ทำให้ชีวิตของท่านเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม และการคบกับกัลยาณมิตรที่ดีเป็นเหตุให้ท่านได้บรรลุธรรมมีองค์ ๘ สามมรรคด้วยกัน

สมเด็จพระพุทธทศนว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตฉันใด ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอารยธรรมาภิพภูมิธรรม แก่ภิกษุ ฉะนั้น”^{๕๙} ในอังกุตตรนิกาย สัตตกนิบาตได้กล่าวคุณสมบัติของมิตรที่ดีหรือลักษณะของที่แท้จริง คือท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยง เรียกว่า กัลยาณมิตรธรรมมี ๗ ประการ คือ

๑. ปิโย หมายถึง น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษา ไต่ถาม

๒. ครุ หมายถึง นำเคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกรับรองใจ เป็นที่พึ่งใจ และปลอดภัย

๓. ภาวนีโย หมายถึง นำเจริญใจ หรือนำยกย่อง ในฐานะทรงคุณ คือ ความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรม และปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ

^{๕๖} อ.อ.จ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

^{๕๗} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เสถียรธรรมสถาน, หนังสือ วิชา ธรรมวิภาค และคิปปิปฏิบัติ ฉบับมาตรฐาน, หน้า ๑๖๕.

^{๕๘} เชียงธรรมสภา, หนังสือ ชีวิตประวัติแห่งการบรรลุธรรม ๗๕ อุบาสกพุทธสาวก ในอดีตชาติของพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล, (ม.ป.ท.), ๒๕๓๕, หน้า ๒๘-๒๙.

^{๕๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๒๙/๓๖.

๔. วตดา จ หมายถึง รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. วจนกขโม หมายถึง อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำแนะนำวิพากษ์วิจารณ์ อดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว

๖. คมภิรมยจ กถ กตดา หมายถึง แดงเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. โน จภูฐานเน นิโยชเย หมายถึง ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย บุคคลที่มีคุณสมบัติที่กล่าวมาแล้ว ๗ ประการนี้ เรียกว่า เป็นกัลยาณมิตร^{๕๐} หนึ่งกัลยาณมิตรนี้ นอกจากหมายถึง ผู้ที่เป็นมิตรที่ดีแล้ว ยังหมายถึงผู้ที่เป็นมิตรแท้ (สุทรมิตร) คือ มิตรที่จริงใจ ผู้เป็นมิตรที่ดี มิตรที่จริงใจ หรือมิตรที่แท้จริงมีลักษณะ ๔ ประเภท คือ

๑) มิตรมีอุปการะ คือ ตั้งแต่รักษาเพื่อนไม่ให้ประมาทรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาท เมื่อมีภัยก็เป็นที่พักพิงได้ เมื่อเพื่อนเดือดร้อนในเรื่องเงินทองก็ไม่ทอดทิ้ง มีแต่เพิ่มทรัพย์ให้หลาย ๆ เท่า

๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ คือ ท่านกล่าวว่า เป็นมิตรแท้เหมือนกัน ใครคบหาด้วยก็มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต มีความจริงใจต่อกัน บอกความลับแก่เพื่อน และก็ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้คนอื่นรู้ เมื่อถึงคราวคับขันมีอันตรายเกิดขึ้นก็ไม่ละทิ้งกัน แม้ชีวิตก็ยอมสละได้ โบราณถึงกล่าวว่า เพื่อนกินหาง่าย เพื่อนตายหายาก จะรู้ว่าเป็นมิตรแท้ หรือไม่แท้ก็ดูกันตรงนี้แหละ

๓) มิตรแนะนำประโยชน์ คือ ห้ามเพื่อนจากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้เพื่อนได้ฟังแต่สิ่งที่ดีสิ่งที่เป็นสิริมงคลและก็บอกทางสวรรค์ให้

๔) มิตรมีความรักใคร่ มีลักษณะ คือ ไม่ยินดีในความล้มเหลวของเพื่อน เมื่อเพื่อนประสบ ความเจริญรุ่งเรืองก็ยินดีปรีดาและเป็นพวกพ้องกันห้ามปรามคนที่มากกล่าวโทษของเพื่อน และก็สรรเสริญคนที่สรรเสริญเพื่อน^{๕๑} และลักษณะกัลยาณมิตรที่ดีที่แท้จริงนั้น ต้องมีความประพฤติที่ดีงามทางกาย วาจา และใจมีคุณธรรม กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็คนกษัตริย์หรือบรรพชิตเป็นผู้มี สัทธา ศีล จาคะ และปัญญา บุคคลนั้น เรียกว่า กัลยาณมิตร สมดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กัลยาณมิตตตา เป็นอย่างไร คือ กุลบุตรในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจริญ สนทนากับคนในหมู่บ้านหรือในนิคมที่ตนอาศัยอยู่ จะเป็นคหบดี บุตรคหบดี คนหนุ่มผู้เคร่งศีล หรือคนแก่ผู้เคร่งศีลก็ตาม ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา คอยศึกษาสัทธาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามสมควร คอยศึกษาศีลสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลตามสมควร

^{๕๐} อก.สตตก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๓๓.

^{๕๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๒/๒๐๑.

คอยศึกษาจากสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะตามสมควร และคอยศึกษาปัญญาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาตามสมควร นี้เรียกว่า กัลป์ยามิตตตา^{๕๒}

๔. สมชีวิตา คือ การเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่ทำได้^{๕๓} ซึ่งหมายถึงการรู้จักใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย แบบพออยู่พอกิน ใช้พอเหมาะพอเพียงในปัจจุบัน ๔ มีความขยันและมีรายได้มากกว่ารายจ่าย ตลอดจนการเก็บออมไว้ให้ติดังมีหมวดธรรมหมวดหนึ่งได้กล่าวหลักการแบ่งทรัพย์ไว้เป็น ๔ ส่วน เรียกว่า โภควิภาค ๔ มีดังนี้ คือ

- ๑) เอเกน โภเค ภูณเชยย คือ ส่วนที่ ๑ เก็บไว้ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรเลี้ยง
- ๒) ทวีหิ กมมํ บิโยชเย คือ เก็บไว้ใช้ลงทุนประกอบกิจการต่าง ๆ ๒ ส่วน
- ๓) ก็ใช้ลงทุนประกอบกิจการต่าง ๆ เหมือนกัน คือ (๑ ส่วนที่รวมอยู่กับข้อ ๒ นั้น)
- ๔) จตุตถณฺจนินาเปยย คือ อีก ๑ ส่วน เก็บไว้ในคราวจำเป็น^{๕๔}

นอกจากนี้ ยังมีหลักคำสอนที่เป็นหลักการที่สอนวิธีการใช้จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์ไปในทางที่ถูกต้อง คือ โภคอาทิยะ ๕ หรือหลักการใช้ ประโยชน์จากทรัพย์ เมื่อหาทรัพย์มาได้ด้วยความสุจริตชอบธรรมแล้ว ควรใช้ ใช้จ่ายทรัพย์นั้นเพื่อให้ เกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง ได้แก่

๑. เลี้ยงตนเอง บิดามารดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองใหม่มีความสุข
๒. บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมงานให้มีความสุข
๓. ใช้สำหรับป้องกันภัยอันตราย
๔. ใช้พลี ๕ อย่าง ได้แก่ สงเคราะห์ญาติ ต้อนรับแขก ทำบุญอุทิศแก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว บำรุงราชการโดยการเสียภาษีอากร และถวายเทวดาหรือสักการะแก่สิ่งที่ควรบูชา และ
๕. ใช้อุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ผู้ที่ประพฤติชอบ^{๕๕}

เมื่อใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโภคทรัพย์จะหมดสิ้นไป ก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้โภคะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถ้าโภคะเพิ่มขึ้นก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี^{๕๖}

^{๕๒} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐-๓๔๑.

^{๕๓} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, หนังสือ วิชาธรรมวิภาค และคิทธิปฏิบัติ ฉบับมาตรฐาน, หน้า ๑๗๗.

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๘.

^{๕๕} เถลิงพระเกียรติ อภาพรโชติวงศ์, “ศึกษาแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๐.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๒.

ฉะนั้นการเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้จะต้องรู้จักใช้จ่ายทรัพย์อย่างพอเหมาะพอควรตามฐานะของตน ๆ นั้น ๆ โดยไม่ให้ฟุ่มเฟือยมากนักไม่ให้ฝืดเคืองมากนัก และรู้จักขยันหาทรัพย์เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ให้รายได้มากกว่ารายจ่าย จึงจะชื่อว่า ได้ทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา และจึงจะเรียกว่า สมชีวิตาได้ สมดังพระพุทธองค์ตรัสไว้ใน ทีฆชาณสูตรว่า สมชีวิตา เป็นอย่างไร คือกุลบุตรในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์ และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ‘ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ’ เปรียบเหมือนคนชั่งของ หรือลูกลมมือของคนชั่งของ ยกตราชั่งขึ้นดูก็รู้ได้ว่า ‘ต้องลดลงเท่านี้ หรือเพิ่มขึ้นเท่านี้’ ฉะนั้นกุลบุตรก็ฉนั้นเหมือนกันรู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์ และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ’ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับน้อย แต่เลี้ยงชีพอย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า

กุลบุตรผู้นี้ใช้จ่ายโภคทรัพย์เหมือนคนกินผลไม้เตื่อ‘ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับมาก แต่เลี้ยงชีพอย่างฝืดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า ‘กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างไม่สมฐานะ’ แต่เพราะกุลบุตรนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ‘ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ’ นี้เรียกว่า สมชีวิตา^{๕๗}

สรุปว่า ผู้หวังความเจริญในชีวิตทางโลกจะต้องประพฤติปฏิบัติ ทัณฐธัมมิกัตถประโยชน์ ทั้ง ๔ ข้อให้ได้พอควร หรือให้สมบูรณ์ จึงจะเกิดความสุขในทางโลก หรือเรียกว่า สุขของคฤหัสถ์ จะเกิดขึ้นได้จะต้องประพฤติปฏิบัติทัณฐธัมมิกัตถประโยชน์ กล่าวคือ จะขยันหาทรัพย์ เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้วก็ต้องรู้จักรักษาทรัพย์สมบัตินั้นไว้ให้คงดี และรู้จักเลือกคบเพื่อนที่ดี มีชีวิตที่เลี้ยงง่ายใช้จ่ายทรัพย์อย่างประหยัดมิให้ฝืดเคืองเกินไปไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป ให้ใช้พอเหมาะพอควรตามฐานะของตน ๆ^{๕๘} แล้วจะได้สุขของคฤหัสถ์ ๔ ประการ คือ สุขเพราะการมีทรัพย์ สุขเพราะการได้ใช้จ่ายทรัพย์ สุขเพราะความไม่เป็นหนี้ใคร และสุขเพราะทำงานปราศจากโทษ^{๕๙} สุข ๔ ประการนี้ จะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยประพฤติปฏิบัติทัณฐธัมมิกัตถประโยชน์ ให้สมบูรณ์

^{๕๗} อจ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑-๓๔๒.

^{๕๘} อาจารย์มณูญ วงศ์นารี, หนังสือถาม ตอบปัญหาธรรมะ ทุกข์และความดับไม่เหลือแห่งทุกข์, หน้า ๕๘.

^{๕๙} คณาจารย์แห่งโรงพยาบาลเสียงเชียง, หนังสือ วิชาธรรมวิภาค และคิทธิปฏิบัติ ฉบับมาตรฐาน, หน้า ๑๗๐.

๒.๔.๒ หลักของสัมปรายิกัตถประโยชน์

คือ ประโยชน์เบื้องต้น ประโยชน์ในโลกหน้า, หรือประโยชน์ชั้นสูงขึ้นไป^{๖๐} อันได้แก่ ความมีจิตใจ เจริญอกงามด้วยคุณธรรมความดี ทำให้ชีวิตนี้มีค่า และเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้า ซึ่งจะสำเร็จได้ด้วยธรรม ๔ ประการ สมดังพระผู้มีภาคีตรัสว่า

พยัคฆปัชเช ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพหน้า เพื่อสุขในภพหน้าแก่กุลบุตร

- ๑) สัทธาสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยศรัทธา
- ๒) สीलสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยศีล
- ๓) จาคสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการบริจาค
- ๔) ปัญญาสัมปทา^{๖๑} คือ ถึงพร้อมด้วยปัญญา

๑. สัทธาสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยศรัทธา หมายถึง กิริยาที่เชื่อ ความเชื่อมั่นในกรรม ผลของกรรม และพระปัญญาคุณที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ความเชื่อมั่นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง และลักษณะของสัทธา เป็นความเชื่อถือ ความเลื่อมใส เป็นกำลังทำให้เกิดความอดทนไม่หวั่นไหว และย้ายของความอยากอันเป็นข้าศึก ปกติแล้วความสัทธายังปะปนกับความอยาก หรือเป็นสัทธาที่อยู่ใต้อำนาจของความอยากอยู่จึงยากที่จะอดทนได้ ส่วนมากมักจะอ่อนไหวไปตามความอยากนั้นได้ โดยง่าย อย่างที่ว่าสัทธาคล้ายกับความอยากแก่ องค์ธรรม ได้แก่ สัทธาเจตสิก^{๖๒} และในทางพุทธศาสนา ศรัทธาจำแนกประเภทใหญ่ได้ ๒ ประการ คือ ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อในปัญญาความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และกัมมผลสัทธา เชื่อในกรรมและผลของกรรมแต่ถึงอย่างไรก็ตามสัทธายังสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประการ ได้แก่

- (๑) กัมมสัทธา ความเชื่อกรรม (เชื่อการกระทำ)
- (๒) วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม (เชื่อผลของการกระทำ)
- (๓) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของ ๆ ตน (เชื่อเหตุเชื่อผลของกรรม)
- (๔) ตถาคตสัทธา เชื่อในความตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๖๓}

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๐.

^{๖๑} อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

^{๖๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๒.

^{๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

ศรัทธา เป็นความเชื่อที่มีเหตุมีผล มั่นใจในความดีของสิ่งที่นับถือ หรือปฏิบัติ มีกิจหน้าที่ น้อมใจมั่น เด็ดเดี่ยว ศรัทธาที่จะพัฒนาให้เกิดมีพลังที่จะงดเว้นความไม่ดีต่าง ๆ ได้นั้น ก็ต้องไม่ หวั่นไหวในความไม่มีศรัทธา คือ มีศรัทธาที่เป็นพลังด้านทานมิให้ความไม่เชื่อเกิดขึ้นได้ เพราะถ้าไม่ เชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้จริง^{๖๔} จิตก็ล่งเลงสยในคำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วก็เป็นเหตุเป็น ปัจจัยไม่ให้จิตมั่นในพระรัตนตรัยได้

ดังนั้น ศรัทธาที่แท้จริงนั้นจะต้องประกอบด้วยความเชื่อมั่น ความเลื่อมใส ในพระพุทธเจ้า ในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ เชื่อเรื่องของกรรม เรื่องผล ของกรรมที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงด้วยปัญญา ฉะนั้น ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาจะต้องเชื่อในพระปัญญา การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ว่าพระองค์นั้นเป็นผู้เบิกบานแล้วเป็นผู้แสดงธรรมถูกต้องแล้ว เป็นผู้ จำแนกธรรมที่ถูกต้องแล้ว สมดังพระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ศรัทธาสัมปทา เป็นอย่างไร คือ กุลบุตรในโลกนี้ เป็นผู้ที่มีศรัทธา เชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค นี้เรียกว่า ศรัทธาสัมปทา”^{๖๕}

๒. สีสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยศีล หมายถึง ผู้ที่มีความประพฤติดีทางกายวาจา หรือผู้ที่ รักษากายวาจา ให้เรียบร้อย ไม่เบียดเบียนตนเอง และไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนเสียหาย ดำรง ตนอยู่ในหลักปฏิบัติของสังคัมทั้งที่เป็นกฎหมายและจารีตประเพณีอันดีงามที่เหมาะสมกับสังคัมและ ยุคสมัย ไม่เป็นคนที่ไม่คอยเป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบของสังคัม หรือการเบียดเบียนคนอื่น^{๖๖}

และผู้ถึงพร้อมด้วยศีลนั้น จะต้องมีความประพฤติทางกายวาจาที่ถูกต้อง คือ ไม่ทำร้าย ชีวิตของผู้อื่น มีความรักความเมตตาต่อสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ไม่ทำร้ายทรัพย์สินของผู้อื่น ประกอบอาชีพ ในทางสุจริต ไม่ทำร้ายของรักของใคร่ของผู้อื่น สำหรับผู้ครองเรือนก็ยินดีเฉพาะสามีหรือภรรยาของ ตนเอง ไม่ทำร้ายความเป็นธรรมของผู้อื่นด้วยวาจา เว้นสิ่งมีนเมาทุกชนิด ฝึกให้เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ อยู่เสมอ^{๖๗} นี้แลเชื่อว่า เป็นผู้ถึงพร้อมด้วย สีสัมปทา สมดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “สีสสัมปทา

^{๖๔} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตฺตโน), *การพัฒนาจิต*, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๖๕.

^{๖๕} อก.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

^{๖๖} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๕/๗๐.

^{๖๗} พระศรีคัมภีร์ญาณ (อภิปุณฺโณ), *หนังสือพระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้ามีจริงหรือ*, (ม.ป.ท.) ๒๕๔๙, หน้า ๑๒๘-๑๒๙.

เป็นอย่างไร คือ กุลบุตรในโลกนี้เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ เว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท นี้เรียกว่า สีสัมปทา”^{๖๘}

๓. จากสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการบริจาค หมายถึง มีการสละ การให้ปัน การเสียสละ การสละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ และการสละกิเลส^{๖๙} และมีความมั่นใจ มีความสุขกับการได้ทำประโยชน์เพื่อสังคม ตามฐานะและกาลสมัย เป็นเหตุที่จะส่งเสริมให้เกิดความอุ่นใจ เพราะความไม่ตระหนี่รู้จักการบริจาคทานช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก หรืออีกนัยหนึ่งไม่คิดพยาบาทผู้อื่นรู้จักการให้อภัยแก่ผู้ที่ทำร้ายหรือคิดพยาบาทต่อตนเองด้วยนี้เรียกว่า จากสัมปทา^{๗๐} สมดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “จากสัมปทา เป็นอย่างไร คือ กุลบุตรในโลกนี้มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้วมีฝ่ามือชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการแจกทานอยู่ครองเรือนนี้เรียกว่า จากสัมปทา”^{๗๑}

๔. ปัญญาสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยปัญญาที่มีความองอาจไม่ครั่นคร้าม เนื่องจากมีความรู้ และปัญญาในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นให้ดีขึ้นและมีปัญญาในการแยกแยะถึงสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำอันเป็นเหตุให้ตนเองบรรลุแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์ และปัญญาในพระพุทธศาสนา จำแนกได้ ๓ ประการ ได้แก่

๑) สุตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการฟัง) หมายถึง ปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียน ปัญญาสืบแต่ปรโตโฆสะ

๒) จินตามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการคิด) หมายถึง ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณา ปัญญาสืบแต่โยนิโสมนสิการ ที่ตั้งขึ้นในตนเอง

๓) ภาวนามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการอบรม) หมายถึง ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติ บำเพ็ญปัญญาสืบแต่ปัญญาสองอย่างแรกนั้นแล้วหมั่นมนสิการในสภาวะธรรม^{๗๒}

ปัญญาเป็นการรู้ชัด รู้ทั่วถึง รู้ตามเป็นจริง รู้แจ่มแจ้ง จำแนกเป็น ๓ ประเภท คือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการเจริญวิปัสสนากรรมฐานโดยใส่การกำหนดรู้รูปนามขั้น ๕ ตามความเป็นจริงจนสามารถเห็นแจ้งในรูปนามขั้น ๕ เป็น อนิจจัง ทุกขัง

^{๖๘} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๒.

^{๗๐} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๕/๗๐.

^{๗๑} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

^{๗๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๙๖.

และอนัตตา เป็นเหตุให้เกิดสัมมาทิฐิ และสามารถตัดกิเลสดับทุกข์ได้ในที่สุดนี้เรียกว่า ปัญญาสัมปทา สมดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ปัญญาสัมปทา เป็นอย่างไรคือ กุลบุตรในโลกนี้เป็นผู้มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะซ้ำแรกก็เลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบนี้เรียกว่า ปัญญาสัมปทา”^{๗๓}

สรุปความว่า การบรรลุประโยชน์ขั้นนี้ขึ้น เป็นความเจริญงอกงามของชีวิตในด้านจิตใจที่ก้าวหน้าพัฒนาขึ้นมาด้วยคุณธรรม เช่น ศรัทธา ความสุจริต มีศีล ความเสียสละ ความสุขสงบของจิตใจ การดำรงอยู่ในศีลธรรม จนมั่นใจในความมีชีวิตที่ดีของตนเอง ไม่ต้องห่วงกลัวต่อความตาย และชีวิตในโลกเหมือนในเทพนิยายหรือมหากาพย์ที่ใครคนหนึ่งเขายึดมั่นใน ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา พอตายไปไปเกิดที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เหล่าเทวดาชั้นนั้นคิดว่า เขามาเกิดที่นี่ได้อย่างไร พอสืบรู้ความจริงว่า เมื่อเป็นมนุษย์เขายึดมั่นในธรรม ๕ ประการนั้น เหล่าเทวดาจึงหายสงสัยว่า ที่มาเกิดในสวรรค์ได้เพราะอำนาจสมบัติ หรืออริยทรัพย์ ๕ ประการนั่นเอง^{๗๔}

๒.๔.๓ ปรมัตถประโยชน์

คือ ประโยชน์สูงสุด จุดหมายสูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่ง คือ นิพพาน^{๗๕} นิพพานที่แท้จริงมี ๒ ประเภท ก่อนที่จะกล่าวถึงนิพพาน ๒ ประเภทขอกล่าวถึงธรรมที่เป็นไพบูลย์ต่อนิพพาน ได้แก่ นิโรธ นิโรธนั้นมี ๕ ประการ คือ

๑. วิกขัมภนนิโรธ ดับด้วยข่มไว้ คือ การดับกิเลสของท่านผู้บำเพ็ญฌาน ถึงปฐมฌานขึ้นไป ย่อมข่มนิเวรณไว้ได้ ตลอดเวลาที่อยู่ในฌานนั้น

๒. ตทังคนิโรธ ดับด้วยองคั้น ๆ คือ ดับกิเลสด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับ หรือธรรมที่ตรงข้าม เช่น ดับสักกายทิฐิตัวด้วยความรู้ที่กำหนดแยกนามรูปออกได้ เป็นการดับชั่วคราวในกรณีนั้น ๆ

๓. สมุจเฉทนิโรธ ดับด้วยตัดขาด คือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นเด็ดขาด ด้วยโลกุตตรมรรค ในขณะที่แห่งมรรคนั้น ชื่อว่า สมุจเฉทนิโรธ

๔. ปฏิปัสสัทธินิโรธ ดับด้วยสงบระงับ คือ อาศัยโลกุตตรมรรคดับกิเลสเด็ดขาดไปแล้ว บรรลุโลกุตตรผล กิเลสเป็นอันสงบระงับไปหมดแล้ว ไม่ต้องขวนขวายเพื่อดับอีก ในขณะที่แห่ง ผลนั้น ชื่อว่า ปฏิปัสสัทธินิโรธ

^{๗๓} อัง.อญฺจก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๔.

^{๗๔} ธรรมรักษา, พระไตรปิฎก ฉบับดับทุกข์, (ราชบุรี: เมืองราชการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

^{๗๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๐.

๕. นิสสรณนิโรธ ดับด้วยสลัดออกได้ หรือดับด้วยปลดปล่อยไป คือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นแล้ว ดำรงอยู่ในภาวะที่กิเลสดับแล้วนั้นยังยืนตลอดไป ภาวะนั้นชื่อว่า นิสสรณนิโรธ ได้แก่อมตธาตุ คือ นิพพาน^{๗๖} และนิพพานมี ๒ ประเภท คือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือ นิพพานธาตุที่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่^{๗๗} ได้แก่ ผู้ที่ดับกิเลสหมดสิ้นโดยสิ้นเชิง คือ พระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นเอง เรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพานดังพระพุทธองค์ ทรงตรัสว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันต์ขึ้นมาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้วบรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ เพราะอินทรีย์ ๕ ที่ยังคงอยู่ ไม่ดับไป ภิกษุนั้นจึงประสบอิฏฐารมณ และอนิฏฐารมณ เสวยสุขและทุกข์อยู่ ภิกษุทั้งหลายความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะของภิกษุนั้น เราเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ^{๗๘}

๒. อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือ นิพพานธาตุที่ไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่^{๗๙} ได้แก่ ผู้ที่ดับกิเลสได้หมดโดยสิ้นเชิงแล้ว คือ พระอรหันต์สิ้นชีวิตไปแล้วนั้นเอง เรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพานดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันต์ขึ้นมาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ ภิกษุทั้งหลาย เวทนาทั้งปวงในอัตภาพนี้นั้นแลของภิกษุนั้น อันตมทาเป็นต้นให้เพลิดเพลินไม่ได้ต่อไปแล้ว จักระงับดับสนิท ภิกษุทั้งหลาย สภาวะดังกล่าวนี้ เราเรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ^{๘๐}

สรุปความว่า ปรมัตถประโยชน์นั้น หมายถึงประโยชน์สูงสุด จุดหมายสูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่ง คือ นิพพาน และธรรมที่เป็นไฉนจนต่อนิพพาน คือ นิโรธ มี ๕ ประการ ได้แก่ ความดับด้วยการข่มไว้ ด้วยอำนาจของสมาธิ เรียกว่า วิกขัมภนนิโรธ ดับเป็นขณะด้วยอำนาจของวิปัสสนาญาณเรียกว่า ตทังคนิโรธ ดับตัดขาดไปด้วยอำนาจของมรรค เรียกว่า สมุจเฉทนิโรธ ดับด้วยสงบระงับด้วยอำนาจของผล ดับด้วยการสลัดออกไปเข้าสู่นิพพานในระดับต่าง ๆ จนถึงนิพพานที่แท้จริง อันได้แก่ สอุปาทิเสสนิพพาน นิพพานที่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่ สุดท้ายก็เข้าสู่อนุปาทิเสสนิพพาน คือ นิพพานที่ไม่มีรูปนามขันธ์ ๕ เหลืออยู่เลย ดับสนิท อย่างแท้จริงถาวรตลอดไป

^{๗๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๖๖.

^{๗๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖๒.

^{๗๘} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๔๔/๓๙๓.

^{๗๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๒๖๒.

^{๘๐} ดูรายละเอียดใน ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๔๔/๓๙๓.

๒.๕ ประโยชน์และอานิสงส์ของประโยชน์ ๓

การปฏิบัติตามหลักอรรถประโยชน์นั้นย่อมยังประโยชน์ให้แก่ผู้ปฏิบัตินานัปการซึ่งผลเหล่านั้นเรียกว่า อานิสงส์บุคคลหรือคนในสังคมนั้น ๆ จะได้ประโยชน์ดังนี้

๒.๕.๑ ประโยชน์ของประโยชน์ ๓

ในทางพุทธศาสนาให้ทรรศนะของชีวิตหรือผลประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิตว่า คำสอนในทางพุทธศาสนานั้น ให้มุ่งเน้นฝึกตนหรือพัฒนาตนก่อนที่เรียกว่า อัตตนิยม คือ เห็นแก่ตน เพราะคำสอนที่ว่า ตนแลเป็นที่พึ่งของตน^{๘๑} และแสวงหาทางหลุดพ้นเพื่อตนโดยยอมให้ประโยชน์ผู้อื่นเสียไปซึ่งในความเป็นจริงแล้ว คำสอนดังกล่าวนี้ มุ่งเป็นไปที่ความหลุดพ้นทางจิตใจซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต การมุ่งเน้นไปสู่จุดหมายนั้น โดยแท้จริงก็เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นนั่นเอง เพราะเมื่อบรรลุประโยชน์สูงสุดแล้วย่อมสามารถทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นได้มากขึ้น เพราะไม่ต้องมากังวลแต่ประโยชน์ตนเอง

หากพิจารณาอีกแง่มุมหนึ่ง คำสอนที่เกี่ยวข้องกับตนเองนั้นมักจะมีคำสอนแทรกเข้ามาคือ หลักธรรมวินัยเข้ามากำกับเสมอ ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีตนเป็นเกาะมีตนเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง จงมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย”^{๘๒}

แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์แม้จะมุ่งเน้นแสวงหาอรรถประโยชน์สุขเพื่อตนเองแต่ในขณะเดียวกันก็ตั้งอยู่ภายใต้พระธรรมเป็นสำคัญด้วย เพราะถ้าแสวงหาอรรถประโยชน์สุขเพื่อตนแล้วไม่มีธรรมกำกับก็จะเป็นการเอนเอียงเข้าข้างตนเอง ก็จะเป็นการเห็นแก่ตัวในที่สุด

ทรรศนะเรื่อง จุดหมายหรืออรรถประโยชน์นั้น ก็เป็นดุจสิ่งเร้า (Stimulation) หรือแรงจูงใจ (Motivation) ให้มนุษย์ได้พัฒนาชีวิตตนเองเพื่อที่จะได้บรรลุจุดหมายแต่ละขั้น เช่น กรณี นาย ก. กำลังศึกษาอยู่ ณ มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง นาย ก. ต้องการความสำเร็จในการเรียน คือ สอบได้ที่ ๑ ของห้องเรียน นาย ก. ต้องฝึกฝนตัวเอง ขยันหมั่นเพียรอ่านหนังสือ ทำการบ้าน ตั้งใจเรียน หมั่นทบทวนการบ้านและทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อน ๆ อย่างสม่ำเสมอ เมื่อสอบ นาย ก. ก็สามารถที่จะได้รับผลตามที่ตัวเองมุ่งหวัง ซึ่งจากกรณีตัวอย่างอาจวิเคราะห์ถึงความเกี่ยวข้องของคุณค่าที่ได้รับจากอรรถประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตของนาย ก. คือ

๑) ด้านคุณค่าภายนอก ได้แก่ นาย ก. สามารถบรรลุประโยชน์ คือ สอบได้ที่ ๑ ตามที่คาดหวังได้รับการยกย่องชมเชยจากบุคคลที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วย

^{๘๑} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

^{๘๒} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๔๓/๕๙.

๒) คุณค่าภายใน ได้แก่ นาย ก. มีความสุข ความภาคภูมิใจ เกิดปัญญา ความรู้ความเชี่ยวชาญ สามารถนำความรู้นั้นไปใช้ในชีวิตประจำวันในวันข้างหน้าได้

คุณค่าด้านการพัฒนาสังคมก็เป็นผลมาจากคุณค่าด้านการพัฒนาชีวิต หรือบุคคลซึ่งถือว่าเป็นหน่วยย่อยของสังคม เมื่อบุคคลได้รับการพัฒนาชีวิตในแนวทางที่ติงามแล้ว สังคมก็เป็นสุขและถือว่าแนวคิดเรื่องอรรถประโยชน์ โดยเฉพาะถ้าพิจารณาจาก ประโยชน์ ๓ ประการ คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่าย จะเห็นว่า

๑) ประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) จะมุ่งเน้นไปที่ปัจเจกชน ซึ่งถือว่าเป็นหน่วยแรกของสังคมในอันที่จะต้องได้รับการพัฒนา ก่อน คือ ต้องให้ปัจเจกชนนั้นบรรลุประโยชน์ตน คือ พึ่งตนเองได้ในทุกระดับ เพื่อไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น และเพื่อจะเป็นผู้พร้อมที่จะบำเพ็ญกิจเพื่อผู้อื่นได้เป็นอย่างดีเสียก่อน^{๘๓}

๒) ประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะ) มุ่งไปที่ความหมาย ๒ ด้าน คือ ด้านหนึ่ง ผู้อื่น หมายถึง บุคคลอื่นที่นอกจากตัวเรา และอีกด้านหนึ่ง ผู้อื่นหมายถึงปัจเจกชนอื่น ๆ หลาย ๆ คนรวมกันจนกลายเป็นสังคม ในแง่ความหมายนี้ มุ่งเน้นการเกื้อกูลช่วยเหลือ ชักชวน สนับสนุนให้เขาบรรลุจุดหมายของตนเอง ในอัตราส่วนของปรัตถะที่เป็นปัจเจกชนบ้างหรือปรัตถะที่เป็นสากล หรือสังคมบ้าง เป็นการช่วยเหลือของเขาเข้าถึงภาวะแห่งความสุข โดยที่ตัวเขาเองต้องพัฒนาตนเอง เพื่อตนเองด้วย

๓) ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (อุภยัตถะ) มุ่งหมายเอาประโยชน์สังคมโดยส่วนเดียว เป็นการประสานความเกื้อกูลของกิจกรรมหรือการกระทำที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดการพัฒนาชีวิตตนเอง และผู้อื่น หรือการประสานประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายทั้งสองฝ่ายคือทั้งตนเองและผู้อื่นให้ดำเนินไปด้วยกัน

ซึ่งจากการเสนอพรรณานี้จะเห็นว่า ความดีสูงสุดของหลักอรรถประโยชน์ก็คือ การพัฒนาสังคมให้มีความสุข มนุษย์ในสังคมสามารถจะดำเนินชีวิตไปพร้อม ๆ กัน ภายใต้คุณธรรมและจริยธรรมอันดีงาม อันเป็นกรอบของการกระทำต่อกันด้วยความเมตตากรุณา ซึ่งแสดงถึงลักษณะเอกภาพและสากลในสัมพันธภาพของมนุษย์เป็นที่ยอมรับโดยแจ้งชัด ในแนวคิดของผู้วิจัยนั้นก็คือ สัมพันธภาพระหว่างกระบวนชีวิตภายในของบุคคล และคุณค่าทางสังคมในการแสวงหาทางออกของตนเพื่อให้บรรลุถึงการรู้จักตัวตนที่แท้จริง สิ่งซึ่งพึงกระทำไม่ใช่จะเป็นเพียงแต่ถือพรรณานะและประพฤติปฏิบัติต่อกันอย่างชนิดขอไปทีเท่านั้น หากพึงตั้งใจอย่างจริงจังในการช่วยกันสร้างเสริมประโยชน์ส่วนร่วมด้วย

^{๘๓} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาที่สากลในฐานะแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑๒.

กล่าวโดยสรุป คุณค่าทางด้านพัฒนาสังคมนั้น แนวคิดด้านอรรถประโยชน์ตามแนวราบนี้ มุ่งหวังให้ทุกชีวิตได้มีส่วนในการได้รับความสุขอันเกิดจากการรวมความสุข ๒ ฝ่ายเข้าด้วยกัน คือ ประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น และนักปราชญ์ในทางพุทธศาสนา ได้สรุปสภาพสังคมที่เป็นสังคมที่พัฒนาแล้วโดยเป็นที่รวมของประโยชน์ทั้งสองฝ่ายไว้ คือ

- ๑) ประเทศชาติมีทรัพยากรมนุษย์ซึ่งพร้อมที่จะร่วมกันแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม
- ๒) ชุมชน สังคม สงบสุข ร่มเย็น
- ๓) ประชาชนมีวัฒนธรรมที่ดีงาม มีวิถีชีวิตที่อิงงามด้วยธรรม
- ๔) ทั้งเมืองและชนบทมีสภาพแวดล้อมที่ร่มเย็นและอุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติ
- ๕) บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองมีปัญหาน้อยลง^{๘๔}

จึงจะเห็นว่าโดยที่สุดแห่งคุณค่าอรรถประโยชน์สุขในพระพุทธานุภาพก็คือ การที่ทุกคน รู้จักการประสานประโยชน์สุขร่วมกัน ประชาชนในสังคมมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญซึ่งมีส่วนให้สังคมพัฒนาไปในทางที่ดี

๒.๕.๒. อานิสงส์ของประโยชน์ ๓

หลักการในพระพุทธานุภาพมีแนวคิดเรื่องจุดหมายของชีวิต หรืออรรถประโยชน์นั้น ทำให้มนุษย์ผู้ปฏิบัติตนไปตามพระคัมภีร์ค่านั้นบรรลุอิสรภาพ หรือการหลุดพ้น (วิมุตติ) อันได้แก่ความปลอดภัยไปร่งจากการถูกบีบคั้น ความทุกข์ หรือการถูกกักขังหน่วงเหนี่ยว จากอุปสรรคต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต ซึ่งสามารถแบ่งอิสรภาพ หรือความหลุดพ้นที่ได้รับอันถือว่าเป็นคุณค่าของอรรถประโยชน์ได้ ๔ ประการคือ

๑) อิสรภาพทางกาย อันได้แก่ ความหลุดพ้นหรืออิสระทางกาย ที่พ้นจากการบีบคั้นเบียดเบียนในทางธรรมชาติ หรือสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นความยากจน โรคภัยไข้เจ็บ หรืออุบัติเหตุต่าง ๆ คำสอนเรื่องทิวฏฐัมมิกัตถประโยชน์ หรือประโยชน์ในชาตินี้ย่อมทำให้ประสบทรัพย์หรือปัจจัย ๔ ทำให้มนุษย์พ้นจากความยากจนแร้นแค้น เมื่อมีภัยมาเบียดเบียนก็พอมีทางแก้ไขได้ นอกจากนั้น มนุษย์ทั้งหลายจะต้องรู้จักหาหนทางหลีกเลี่ยงความเสื่อมทรัพย์อันได้แก่การไม่เป็นนักเลงผู้หญิงเจ้าชู้ ไม่เป็นนักเลงสุรา ไม่เป็นนักเลงการพนัน ไม่เป็นผู้ที่ขอบคบคนชั่วเป็นมิตร^{๘๕} เอาไว้เป็นเครื่องป้องกันความเสื่อม และทำให้เกิดความมั่นใจในอิสรภาพที่จะได้จากการถูกบีบคั้นจากเหตุอื่น ๆ ได้

^{๘๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, หน้า ๓๓.

^{๘๕} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๒.

๒) อิศรภาพทางสังคัม ได้แก่ ความประพฤติที่เรียบร้อย ถูกต้องตามจารีตประเพณีและกฎกติกาของสังคัม ทำให้พ้นจากการบีบคั้นจากการถูกเบียดเบียนซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์ คุณค่าทางจริยธรรมข้อนี้สืบเนื่องจากว่าเมื่อมนุษย์รู้ และเข้าใจว่าอะไรควรทำไม่ควรทำอะไร คือ ประโยชน์อะไรคือสิ่งที่มีใช้ประโยชน์ ย่อมเป็นเหตุไม่ให้เกิดเบียดเบียนซึ่งกันและกัน เมื่อทุกคนไม่เบียดเบียนกัน ย่อมเกิดความผาสุก ความบีบคั้นจากการเบียดเบียนกันก็ไม่มี ก็เป็นอันทำให้สังคัมเกิดอิศรภาพได้

๓) อิศรภาพทางด้านจิตใจ ได้แก่ อิศรภาพหรือหลุดพ้นจากการถูกบีบคั้นด้วยกิเลส อันเป็นรากเหง้าของความเศร้าหมองของจิตและเป็นเหตุทำในสิ่งชั่วด้วยความประมาท แนวคิดเรื่องอรรถประโยชน์โดยเฉพาะด้านสัมปรายภิกตลประโยชน์ และปรมัตถประโยชน์ ย่อมทำให้มนุษย์มีจิตใจที่มั่นคง มีคุณธรรมไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ๘ ประการ^{๘๖} สามารถยอมรับเมื่อได้ ยอมจำหน่ายเมื่อเสีย ยอมเคลียเมื่อจำเป็น เมื่อได้ก็ไม่ยินดีจนเกินไป เมื่อจำต้องพลัดพราก ก็ยอมทำใจให้เป็นกลางยอมรับได้ตามกฎของการเปลี่ยนแปลงของโลก จิตใจที่ไม่ถูกทุกข์บีบคั้น ย่อมเกิดอิศรภาพขึ้นได้

๔) อิศรภาพทางปัญญา^{๘๗} ได้แก่ มีภาวะของการรับรู้อย่างอิสระ ตามความเป็นจริงด้วยปัญญา คือ รู้ตามจริงอริยสัจ ๔ ประการ^{๘๘} และวางท่าทีต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างเท่าทัน มีกระบวนการคิด และการตัดสินใจที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติไม่เอนเอียงตามอำนาจอคติ ๔ ประการ^{๘๙} รู้จักคิด รู้จักตัดสินใจ และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นไปตามเหตุและผล โดยไม่มีกิเลสมาเจือปน ตัดสินปัญหาอย่างตรงไปตรงมาอย่างเป็นอิสระ อิศรภาพทางปัญญานั้นเป็นคุณค่าในด้านปรมัตถประโยชน์ คือ พระอรหันต์ซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายสูงสุดด้านโลกุตตรธรรม หากมุ่งด้านโลกียธรรมก็คือ มีอิศรภาพทางปัญญาที่เกิดในชีวิตประจำวัน และสังคัมซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาชีวิตและสรรสร้างคามดีงามให้เกิดขึ้นกับชีวิตตนเองได้อันเป็นเหตุให้ชีวิตมีความสุข และความสุขแบบอัตถประโยชน์ นั้น นักปราชญ์บัณฑิตในทางพระพุทธศาสนา ได้แยกออกเป็น ๓ อย่าง อันได้แก่ ทิฏฐธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ขั้นตาเห็น สัมปรายภิกตละ คือ ประโยชน์ขั้นเลยตาเห็น และปรมัตถะ คือ ประโยชน์ที่สูงสุด ประยชน์ทั้ง ๓ ประการมีละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์ขั้นตาเห็น เน้นให้ มีสุขภาพ ทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี บ้านที่เป็นสุข การขยันหมั่นเพียรประกอบกิจการงาน ทำมาหาเลี้ยงชีพ ใหมมีทรัพย์ สิ้นเงินทองเลี้ยงตัวเลี้ยงครอบครัวและคน ในความดูแลรับผิดชอบเป็นอย่างดี ให้ทุกคนเอิบอิมเป็นสุข การมีความสัมพันธ์ที่ดีงามในสังคัม อยู่ร่วมกับคนอื่นได้ดี มีสถานะเป็นที่ยอมรับนับถือ ตลอดจนพร้อมด้วยเกียรติยศ

^{๘๖} ๐ง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕/๒๐๒-๒๐๓.

^{๘๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษาที่สากลบนรากฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

^{๘๘} ุรยละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๔/๔๙๙-๕๐๐.

^{๘๙} ๐ง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๙/๓๐-๓๑.

อิสริยยศ และบริวารยศ การมีครอบครัวที่ผาสุก ดำรงรักษาตระกูลวงศ์ให้เป็นแบบอย่าง เป็นที่นับถือ เอื้อประโยชน์สุขแก่สังคม และการดูแลร่างกาย บริหารสุขภาพ เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค กินพอดี ให้อยู่สบายไร้โรค แข็งแรงสมบูรณ์^{๙๐} นี้เรียกว่า โลกียสุข

๒. สัมปรายิกัตถประโยชน์เลยตาเห็น เน้นให้มีจิตใจงามประณีตเป็นสุขด้วยการเจริญจิต ปัญญา^{๙๑} หรือมีศรัทธาเต็มคำซาบซึ้งในธรรมในความดี มีความสุขสงบเย็น อย่างนี้ก็เลยสายตาเข้าไปข้างใน ไม่มีใครมองเห็น และความสุกที่มากับความดีอย่างนี้ มีผลต่อไปถึงชาติภพข้างหน้า ก็เลยสายตามองไม่เห็นอีก จึงเป็นสัมปรายิกัตถประโยชน์ชั้นเลยตาเห็น เป็นของลึกล้ำเลยตา หรือสัมปรายิกัตถะนี้ ในความหมายอย่างกว้าง ๆ ก็รวม ความสุขอย่างประณีตอิสระภายในทุกอย่าง ตั้งแต่ความสุขจากความมีศรัทธา ความมีศีลดีงาม สุขจากสมาธิ สุข จากฌาน ฯลฯ จน แม้กระทั่งนิพพานสุข

๓. ปรมัตถประโยชน์สูงสุด ได้แก่มีปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในรูปนามชั้น ๕ จนสามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์บุคคลในระดับต่าง ๆ จนได้บรรลุถึงพระชินาสพที่จิตบริสุทธิ์ผ่องใสเบิกบานเป็นสุขอิสระแท้จริง เป็นความสุขแท้แห่งอัสวัภย คือ สุขของพระอรหันต์ หรือ นิพพานสุข และมีชื่อที่เรียกให้ว่า “ปรมัตถะ” แปลว่า ประโยชน์สูงสุด เป็นอันว่า อัตถะ คือ ประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของชีวิตที่ทุกคน ทุกชาติ ทุกภาษาที่ควรไปให้ได้ หรือควรไปถึง^{๙๒} นี้เรียกว่า สันติสุข หรือนิพพานสุข คือ ความสุขที่เนื่องด้วยนิพพาน

๒.๖ สรุปท้ายบท

การศึกษาหลักของประโยชน์ ๓ พบว่า ประโยชน์ประเภทต่าง ๆ ที่มีส่วนในการเอื้ออำนวยให้เกิดความสุขตามลำดับโดยที่หลักของประโยชน์ ๓ นั้นจะมองไปที่ประโยชน์ตน เป็นอันดับแรก เพราะเนื่องจากว่าจุดหมายเบื้องต้นที่จะต้องบรรลุ คือ จะต้องทำประโยชน์เพื่อตนก่อน เช่น ในระดับของชาวบ้านความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ ถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะต้องได้รับการพิจารณาก่อน แต่คำสอนในทางพระพุทธศาสนานั้น ถือว่าทรัพย์สินนั้นเป็นเพียงทางผ่านหรือเป็นอุปกรณ์ในการทำความดีในอันดับต้นหรืออันดับแรกเท่านั้น กล่าวคือ เมื่อมีทรัพย์สินแล้วก็สามารถที่จะช่วยเหลือสังคม และบำเพ็ญกุศลอื่น ๆ ได้จนถึงเมื่อมองเห็นความไม่แน่นอนของสรรพสิ่งก็สละทรัพย์เหล่านั้น เพื่อค้นหาจุดหมายของชีวิตในระดับปรมัตถ์อันได้แก่ พระนิพพานจะเห็นว่าความต่อเนื่องของประโยชน์ในแต่ละระดับนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ

^{๙๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวแอนดิโฮม จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๑๐๓๙.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔๐.

^{๙๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, หน้า ๑๐๔๐.

ส่วนในระดับพระสงฆ์นั้น ประโยชน์ตนก็ คือ การได้บรรลุมรรคผล ในระดับต่าง ๆ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุ แต่กลับเป็นเรื่องของจิตใจล้วน ๆ ประโยชน์ตนในระดับนี้ต้องได้รับการพิจารณาเป็นอันดับแรก เพราะเมื่อบรรลุประโยชน์ตน คือ พระอรหันต์แล้ว ก็สามารถที่จะก้าวไปเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลให้บุคคลอื่นได้บรรลุประโยชน์ของเขาได้ในขณะเดียวกันก็สามารถบำเพ็ญกิจอันเป็นประโยชน์ตนได้ด้วยจึงจัดได้ว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และการเสนอพรรณนาระเช่นนี้ก็จัดว่าเป็นการเน้นย้ำในเรื่องหลักสันติภาพสากลอันตั้งอยู่บนรากฐานของสันติสุขส่วนบุคคล หมายความว่า หลักการในทางพุทธศาสนานั้นประกาศหลักประโยชน์เพื่อผู้อื่นก็จริง แต่ก็ได้ละเลยประโยชน์สุขส่วนบุคคลว่าประโยชน์ส่วนบุคคลนั้นจะต้องมาก่อน เพราะเมื่อบุคคลมีความเพียบพร้อมแล้วการที่จะก้าวไปสร้างสันติสุขให้แก่คนอื่นหรือสังคมก็เป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายขึ้น

ฉะนั้น ผู้หวังความเจริญในชีวิตทางโลกจะต้องประพฤติปฏิบัติ ทัณฐธัมมิกัตถประโยชน์ทั้ง ๔ ข้อให้ได้พอควร หรือให้สมบูรณ์ จึงจะเกิดความสุขในทางโลก หรือเรียกว่า สุขของคฤหัสถ์ จะเกิดขึ้นได้จะต้องประพฤติปฏิบัติทัณฐธัมมิกัตถประโยชน์ กล่าวคือ จะขยันหาทรัพย์ เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้วก็ต้องรู้จักรักษาทรัพย์สมบัตินั้นไว้ให้คงดี และรู้จักเลือกคบเพื่อนที่ดี มีชีวิตที่เรียบง่ายใช้จ่ายทรัพย์อย่างประหยัดมิให้ฟืดเคืองเกินไปไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป ให้ใช้พอเหมาะพอควรตามฐานะของตน ๆ แล้วจะได้สุขของคฤหัสถ์ ๔ ประการ คือ สุขเพราะการมีทรัพย์ สุขเพราะการได้ใช้จ่ายทรัพย์ สุขเพราะความไม่เป็นหนี้ใคร และสุขเพราะทำงานปราศจากโทษ สุข ๔ ประการนี้ จะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยประพฤติปฏิบัติทัณฐธัมมิกัตถประโยชน์ ให้สมบูรณ์ แต่ความสุขในระดับทัณฐธัมมิกัตถะนี้เป็นความสุขที่เจือด้วยอามิส หรือเจือด้วยวัตถุเป็นความสุขทำให้เกิดความสะดอกสบายทางกายเท่านั้น ยังไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง และความสุขที่แท้จริงนั้น

จะต้องเป็นความสุขที่เกิดจากกุศลธรรมที่เกิดมีในทางด้านจิตใจอันเกิดมาจากการได้เจริญคุณธรรมต่าง ๆ ไว้ เช่น มีศรัทธา ความสุจริต มีศีล ความเสียสละ ความสุขสงบของจิตใจ การดำรงอยู่ในศีลธรรม จนมั่นใจในความมีชีวิตที่ดีของตนเอง ไม่ต้องห่วงกลัวต่อความตาย และชีวิตในโลกเหมือนในทหิตทสูตรมีชายยากไร้คนหนึ่งเขายึดมั่นใน สัทธา ศีล สุตตะ จาคะ และปัญญา พอตายไปเกิดที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เหล่าเทวดาชั้นนั้นคิดว่า เขามาเกิดที่นี่ได้อย่างไร พอสืบรู้ความจริงว่า เมื่อเป็นมนุษย์เขายึดมั่นในธรรม ๕ ประการนั้น เหล่าเทวดาจึงหายสงสัยว่า ที่มาเกิดในสวรรค์ได้เพราะอำนาจสมบัติหรืออริยทรัพย์ ๕ ประการนั่นเอง และอริยทรัพย์ ๕ ประการนี้จะเป็นเหตุปัจจัยให้บรรลุถึงปรมาตถประโยชน์ที่สูง ๆ ขึ้นไปได้

ปรมาตถประโยชน์นั้น หมายถึง ประโยชน์สูงสุด จุดหมายสูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่ง คือ นิพพาน และธรรมที่เป็นไฉนก่อนนิพพาน คือ นิโรธ มี ๕ ประการได้แก่ ความดับด้วยการข่มไว้ด้วยอำนาจของสมาธิ เรียกว่า วิกขัมภนนิโรธ ดับเป็นขณะด้วยอำนาจของวิปัสสนาญาณ

เรียกว่า ตังคนิโรธ ดับตัดขาดไปด้วยอำนาจของมรรค เรียกว่า สมุจเฉทนิโรธ ดับด้วยสงบระงับด้วยอำนาจของผล ดับด้วยการสลัดออกไปเข้าสู่นิพพานในระดับต่าง ๆ จนถึงนิพพานที่แท้จริง อันได้แก่ สอุปาทิเสสนิพพาน นิพพานที่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่ สุดท้ายก็เข้าสู่อนุอุปาทิเสสนิพพาน คือ นิพพานที่ไม่มีรูปนามขันธ์ ๕ เหลืออยู่เลย ดับสนิท อย่างแท้จริงถาวรตลอดไป

บทที่ ๓

ประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา

ประโยชน์ ๓ เป็นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้แสดงแก่สาวกสาวิกาและพุทธบริษัทให้ประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อไปให้ได้ไปให้ถึง เพราะเป็นจุดมุ่งหมาย หรือจุดหมายของชีวิตมนุษย์ทุกคน ทุกชาติ ทุกภาษา และทุกศาสนา อันได้แก่ ๑. ติณฐธัมมิกัตถประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์ในโลกนี้, ประโยชน์ขั้นต้น ๒. สัมปรายิกัตถประโยชน์เบื้องหน้า, ประโยชน์ในภพหน้า, ประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไป ๓. ปรมาตถะประโยชน์สูงสุด, จุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน และในบทนี้จะได้อาประโยชน์ทั้ง ๓ ประการมาเป็นฐานในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ตามแนว สติปัฏฐาน ๔ โดย ยกข้อธรรมของทั้ง ๒ ประโยชน์นั้นมาอธิบาย คู่กับการเจริญสติปัฏฐาน ในฐานทั้ง ๔ นั้น ๆ และก็การเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เพื่อบรรลุปรมาตถประโยชน์ ต่อไป และในบทนี้ผู้วิจัยกำหนดประเด็นประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา มีดังต่อไปนี้ คือ

- ๓.๑ การเจริญวิปัสสนาภาวนาในติณฐธัมมิกัตถประโยชน์
- ๓.๒ การเจริญวิปัสสนาภาวนาในสัมปรายิกัตถประโยชน์
- ๓.๓ การเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อให้บรรลุถึงปรมาตถประโยชน์
- ๓.๔ สรุปท้ายบท

การเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ นั้น ถือว่าเป็นการพัฒนาองค์ประกอบของจิต หรืออารมณ์ส่วนที่เป็นกุศลให้มีความเข้มแข็งจนกระทั่งสามารถคุ้มครองจิตได้อย่างต่อเนื่อง และมั่นคงจนสามารถ รู้เห็น รูปนามตามความเป็นจริง ตามสามัญลักษณะ ลักษณะที่เสมอกันแก่สังขารทั้งปวง มี อนิจจัง ความเป็นของไม่เที่ยง ทุกขัง ความเป็นทุกข์หรือความเป็นของคงทนอยู่ในสภาพเดิมมิได้ และอนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน เป็นที่สุด

๓.๑ การเจริญวิปัสสนาภาวนาในติณฐธัมมิกัตถประโยชน์

ติณฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ เป็นหลักธรรมเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ ได้แก่

๓.๑.๑ อุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น)

อุฏฐานสัมปทา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งว่าด้วยการถึงพร้อมด้วยความหมั่นขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ผักฝนให้มีความชำนาญชำนาญและรู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

อุฏฐานสัมปทา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับที่ฆาณิกว่า กุลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีพด้วยการงานใด จะเป็นกสิกรรม พาณิชยกรรม โครกกรรม เป็นช่างศร รับราชการ หรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ นี้เรียกว่า อุฏฐานสัมปทา

อุฏฐานสัมปทาการถึงพร้อมด้วยความหมั่นคือ ขยันหมั่นเพียร^๑ ในการหาอริยทรัพย์^๒ อริยทรัพย์^๓ จะเกิดขึ้นได้เจริญขึ้นได้นั้น จะอาศัยการปรารถนาความเพียรในทางธรรม ความเพียรถือได้ว่าเป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ ตามหลักธรรมในอิทธิบาท ๔ คือ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย^๔ คือ อิทธิบาทในที่นี้ผู้วิจัยจะสงเคราะห์เข้ากับการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

๑. มีความพอใจในการตั้งสติกำหนดรู้รูปนามทางกาย เวทนา จิต และธรรมอย่างจดจ่อ ต่อเนื่องในทุกอิริยาบถ ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน ตื่น ทำ พูด คิด ตลอดถึงในขณะที่ยายตนะทั้ง ๖ กระทบอารมณ์ต่างๆ เช่นตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง เป็นต้น ก็มีความพอใจกำหนดรู้ในอารมณ์เหล่านี้อยู่เสมอ อยู่นิ่งๆ อยู่ทุกขณะจิตนี้เรียกว่า มีฉันทะ

๒. มีความเพียรในการตั้งสติกำหนดรู้รูปนามทางกาย เวทนา จิต และธรรมอย่างจดจ่อ ต่อเนื่องในทุกอิริยาบถ ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน ตื่น ทำ พูด คิด ตลอดถึงในขณะที่ยายตนะทั้ง ๖ กระทบอารมณ์ต่าง ๆ เช่นตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง เป็นต้น ก็มีความเพียรในการกำหนดรู้ในอารมณ์เหล่านี้อยู่นิ่ง ๆ อยู่ทุกขณะจิต นี้เรียกว่า มีวิริยะ

^๑ พระครูโพธิธรรมานุกุล (บรรเทา ชุตินฺธ), “ศึกษาแนวทางการนำหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาชีวิต ของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘.

^๒ ดูรายละเอียดใน อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๗/๗๖.

^๓ ดูรายละเอียดใน อภ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๕-๖/๘-๙.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๖๐.

๓. มีความจิตฝักใฝ่ในการตั้งสติกำหนดรู้รูปร่างนามทางกาย เวทนา จิต และธรรมอย่างจดจ่อ ต่อเนื่องในทุกอิริยาบถ ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน ตื่น ทำ พุด คิด ตลอดถึงในขณะที่ยายตนะทั้ง ๖ กระทบอารมณ์ต่าง ๆ เช่น ตาเห็นรูปหูได้ยินเสียง เป็นต้น ก็มีความจิตฝักใฝ่ในการกำหนดรู้ในอารมณ์ เหล่านี้อยู่เนื่อง ๆ อยู่ทุกขณะจิต นี้เรียกว่า มีจิตตะ

๔. มีความสังเกตุไตร่ตรองในขณะกำหนดรู้รูปร่างนามทางกาย เวทนา จิต และธรรมอย่างจดจ่อ ต่อเนื่องในทุกอิริยาบถ ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน ตื่น ทำ พุด คิด ตลอดถึงในขณะที่ยายตนะทั้ง ๖ กระทบอารมณ์ต่าง ๆ เช่น ตากระทบรูปหูกระทบเสียง เป็นต้น ก็มีความสังเกตุไตร่ตรองในขณะ กำหนดรู้ในอารมณ์เหล่านี้ อยู่เนื่อง ๆ อยู่ทุกขณะจิต นี้เรียกว่า มีวิมังสา

ดังนั้น โยคีผู้กำหนดปฏิบัติอิทธิบาทในสติปัฏฐาน ๔ อยู่อย่างนี้ ในทุกอิริยาบถ ไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถยืน เดิน นั่ง นอน ตื่น ทำ พุด คิด ตลอดถึงในขณะที่ยายตนะทั้ง ๖ กระทบอารมณ์ต่าง ๆ เช่นตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง เป็นต้น ก็มีความพอใจมีความเพียรมีจิตฝักใฝ่ และมีความสังเกตุไตร่ตรอง ในขณะกำหนดรู้ในอารมณ์ของรูปร่างนามเหล่านั้น อยู่เนื่อง ๆ ทั้งกลางวันและกลางคืนตั้งแต่ตื่นจนหลับ ย่อมทำให้ ศีล สมาธิ ปัญญา และวิปัสสนาญาณต่าง ๆ ปรากฏขึ้นไปตามลำดับ เมื่อวิปัสสนาญาณ เกิดขึ้นไปตามลำดับอยู่อย่างนี้ ย่อมทำให้จิตของโยคีมีความนุ่มไปสู่นิพพาน โนมไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพานได้ทุกขณะ

ดังความที่มีปรากฏในคัมภีร์ที่อาทิสสูตร แห่งคัมภีร์สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ความว่า

“พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคงคาไหลไปสู่ทิศปราจีน บ่าไปสู่ทิศปราจีน หลากไปสู่ทิศปราจีน แม่น้ำใด ภิภษุก็ฉนั้นเหมือนกัน เมื่อเจริญอิทธิบาท ๔ ประการ ทำอิทธิบาท ๔ ประการให้มาก ย่อมนุ่มไปสู่นิพพาน โนมไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน”^๕

จะเห็นได้ว่าเนื้อความในพระสูตรนี้พระพุทธรองค์ทรงตระหนักว่าการเจริญอิทธิบาท ๔ กระทำอิทธิบาท ๔ ให้มากแล้ว จิตของภิกษุยอม่น้อมยอมโน้ม และยอมโอนไปสู่นิพพาน เหมือน แม่น้ำคงคาไหลไป บ่าไป หรือหลากไปสู่ทิศปราจีน ฉนั้น

ดังนั้น การเจริญอิทธิบาท ๔ ประการ อันได้แก่ มีความพอใจมีความเพียรมีจิตฝักใฝ่และมีความสังเกตุไตร่ตรองในขณะกำหนดรู้ในอารมณ์ของกาย เวทนา จิต และธรรมอย่างจดจ่อ ต่อเนื่องในทุกอิริยาบถ ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน ตื่น ทำ พุด คิด ตลอดถึงในขณะที่ยายตนะทั้ง ๖ กระทบ อารมณ์ต่าง ๆ ตั้งสติกำหนดรู้อยู่อย่างนี้ ทั้งกลางวันและกลางคืนตั้งแต่ตื่นจนหลับ ย่อมทำให้ ศีล สมาธิ ปัญญา และวิปัสสนาญาณต่าง ๆ เกิดขึ้นไปตามลำดับ จนสามารถบรรลุถึงมรรคผล และ

^๕ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๕๘/๑๙๙.

นิพพานได้ในที่สุด ผู้บรรลุนิพพานครั้งแรก เห็นอริยสัจ ๔ ครั้งแรก ย่อมละกิเลสได้ ๕ คือ โลภะ ๔ โมหะ ๑ ได้แก่วิจิจจณา^๖ ผู้บรรลุนิพพานครั้งแรกเข้าสู่กระแสการนิพพานครั้งแรกเรียกว่า พระโสดาบัน เป็นผู้ศรัทธาในพระรัตนตรัยอย่างมั่นคงตั้งอยู่ในอริยทรัพย์ ๕ คือ สัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา^๗ หรือตั้งอยู่ในอริยทรัพย์ ๗ คือ มีสัทธา ศีล ทิริ โอตตปปะ สุตต จาคะ และปัญญา^๘ อย่างมั่นคง

๓.๑.๒ อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา)

อารักขสัมปทา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งว่าด้วยการถึงพร้อมด้วยการรักษา รู้จักสำรวมระวัง คุ่มครอง รักษาอริยทรัพย์ทั้ง ๕ และอริยทรัพย์ทั้ง ๗ ประการ เพื่อที่จะได้บรรลุเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูง ๆ ขึ้นไป อันได้แก่ พระสกทาคามี อนาคามี และพระอรหันต์ต่อไป การที่จะรักษาอริยทรัพย์ทั้ง ๒ ประการและทำให้เจริญยิ่งขึ้นไป เพื่อจะเป็นเหตุปัจจัยให้ได้บรรลุธรรมขั้นที่สูง ๆ ขึ้นไปนั้น จะต้องเจริญอนุรักษนาปธานในอิทธิบาท ๔ ประการมีฉันทะ วิริยะ และจิตตะเป็นต้น ต้องรักษาด้วยหลักอนุรักษนาปธาน

อนุรักษนาปธาน คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูลย์ อนุรักษนาปธาน จะเจริญขึ้นได้จนถึงความไพบูลย์ได้ต้องอาศัยหลักของฉันทะ ๔ ประการ คือ

๑. สร้างฉันทะ พยายาม ปรรักษามความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

๒. สร้างฉันทะ พยายาม ปรรักษามความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. สร้างฉันทะ พยายาม ปรรักษามความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔. สร้างฉันทะ พยายาม ปรรักษามความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภัยโยนภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว^๙

^๖ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ.๙), หนังสือ คู่มือสอบอารมณกรรมฐาน, พิมพ์ที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๗๕.

^๗ ดูรายละเอียดใน อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๗/๗๖.

^๘ ดูรายละเอียดใน อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๕-๖/๘-๙.

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

“...พระชีณาสพเหล่านั้น มีสัมมัตถ์ปธาน ครอบงำบัง^{๑๐}
 มาร ได้ อันกิเลสไม่อาศัยถึงฝั่งแห่งชาติและมรณะ
 ท่านเหล่านั้นชนะมารพร้อมทั้งเสนามาร เป็นผู้ยินดี ไม่
 มีความหวั่นไหว และล่องพ้นซึ่งกองพลมารทั้งหมด ถึงสุขแล้ว

และอีกหลักธรรมหนึ่งที่จะรักษาอริยทรัพย์ทั้ง ๒ ประการ และทำให้เจริญยิ่งขึ้นไป เพื่อจะเป็นเหตุปัจจัยให้ได้บรรลุธรรมขั้นที่สูงๆขึ้นไปนั้น คือ อินทรีย์สังวร การสำรวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไม่ให้มีความยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้นรส ถูกต้อง โผฏฐัพพะ ฐัฐมมารณด้วยใจ การสำรวมอินทรีย์ จะทำให้ผู้ปฏิบัติทำลายความขบใจ และความไม่ ขบใจได้ อินทรีย์สังวรสามารถชำระกิเลสอย่างหยาบ อย่างกลาง ละอภิชฌา (โลภ) และโทมนัส (โทสะ) ที่เกิดทางใจได้ และสามารถทำลายกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานได้มี ทิฎฐิ เป็นต้น ดังมี ตัวอย่างที่สำรวมอินทรีย์ ๖ แล้วได้บรรลุธรรมขั้นสูงสุด คือ

พระจิตตคุตเถระ อยู่ในถ้ำกัณฐกะ ซึ่งในถ้ำนั้นมีจิตรกรรมเกี่ยวกับเรื่องเสด็จออกทรง ผนวชของพระพุทธเจ้าทั้งหลายถึง ๗ พระองค์ เป็นสิ่งที่น่าจับใจแก่ผู้ที่ได้ชม ภิกษุเป็นจำนวนมากพากันเที่ยวจาริกชมเสนาสนะ มองเห็นจิตรกรรมแล้วเรียนพระเถระว่า จิตรกรรมเป็นสิ่งที่น่าจับใจมาก ขอรับ พระเถระพูดว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ฉันอยู่ในถ้ำเกินกว่า ๖๐ ปีมาแล้ว ไม่ทราบดอกว่ามี จิตรกรรมหรือไม่มี อาศัยพวกเธอผู้มีตาจึงทราบในวันนี้เดี๋ยวนี้เอง ได้ยินว่า พระเถระถึงจะอยู่ตลอด กาลนานเท่านั้น ก็ไม่เคยใช้สายตาเหลือบขึ้นมองดูถ้ำเลย อีกประการหนึ่ง ณ ที่ตรงปากถ้ำอันที่ปาก ของพระเถระนั้น ได้มีต้นกาคะทิงใหญ่อยู่ต้นหนึ่ง แม้นต้นไม้นั้นพระเถระก็ไม่เคยเหลือบตามองขึ้นดูเลย ครั้นเห็นเกสรร่วงลงมาที่พื้นดินตามลำดับแห่งปี ท่านจึงทราบว่าต้นไม้นั้นมีดอกที่บ้านแล้ว

พระราชาทรงสดับคุณสมบัติของพระเถระในการสำรวมอินทรีย์เช่นนี้แล้ว มีพระประสงค์ เพื่อจะทรงนมัสการ เมื่อพระเถระเข้าไปในพระราชวังแล้ว พระราชาทรงนมัสการทรงให้ฉันเสร็จแล้วมี พระดำรัสว่า พระคุณเจ้าวันนี้ยังไม่มีโอกาส ฟุ้งนี้หม่อมฉันจะรับศีล พระราชาและพระราชเทวีทรง นมัสการแล้วเสด็จกลับ พระเถระถวายพระพรว่า ขอพระมหाराชาจงพระเกษมสำราญเถิด เป็นเช่นนี้ ถึง ๗ วัน ภิกษุจึงเรียนถามท่านว่า ทำไมท่านจึงถวายพระพรพระราชาเพียงอย่างเดียวทั้งที่มีพระราช เทวีเสด็จอยู่ด้วย พระเถระตอบว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ฉันไม่ได้ทำความกำหนดแยกว่าพระราชาหรือ พระราชเทวี เมื่อพ้นสัปดาห์หนึ่งแล้ว พระราชาทรงดำริว่าเป็นความลำบากแก่พระเถระแล้ว จึงทรง กรุณาโปรดให้กลับไปสู่ถ้ำดังเดิม พระเถระครั้งกลับไปถึงถ้ำแล้วได้ขึ้นสู่ที่จงกรมในส่วนแห่งราตรี ครั้งนั้น

^{๑๐} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓/๒๓.

กัมมัญฐานของท่านได้ปรากฏบริสุทธิ์ยิ่งนัก พระเถระทำภูเขาให้สะท้อนสะท้อนไปทั้งลูก ได้บรรลุพระอรหัตต์ในลำดับแห่งมัชฌิมยาม^{๑๑}

ความเป็นพระอรหัตต์ของพระเถระ ซึ่งเกิดขึ้นจากจิตที่มีความบริสุทธิ์ผ่องใสด้วยการอบรมของศีลที่เกิดขึ้นจากความสังวรสำรวมอินทรีย์ที่เรียกว่า อินทรีย์สังวรศีล ที่ฝึกฝนอบรมมาด้วยดีอย่างยาวนานตลอดเวลาของการบวช จิตที่มีศีลอบรมย่อมมีความสงบ ความเบา ปราศจากนิวรณ์ ทำให้เกิดสมาธิและปัญญา เมื่อปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจึงยังวิปัสสนาญาณให้เกิดขึ้นได้โดยไมยาก ทำให้ได้บรรลุมรรค ผล และนิพพานได้ในที่สุด

๓.๑.๓ กัลยาณมิตตตา (คบคนดีเป็นมิตร)

กัลยาณมิตตตา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับที่ฆาณว่า กุลบุตรในโลกนี้ว่างตัวเหมาะสม เจรจา สนทนากับคนในหมู่บ้านหรือในนิคมที่ตนอาศัยอยู่ จะเป็นคหบดี บุตรคหบดี คนหนุ่มผู้เคร่งศีล หรือคนแก่ผู้เคร่งศีลก็ตาม ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา คอยศึกษาสัทธาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามสมควร คอยศึกษาศีลสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลตามสมควร คอยศึกษาจาคสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะตามสมควร และคอยศึกษาปัญญาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาตามสมควร นี้เรียกว่า กัลยาณมิตตตา^{๑๒}

บุคคลผู้เป็นอาจารย์ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวความสำคัญของการแสวงหากัลยาณมิตรไว้ว่า ผู้เจริญกรรมฐานไม่ว่าจะเป็นทางสมณะหรือวิปัสสนา ควรมีอาจารย์เป็นผู้แนะนำชี้ทางผิด และบอกทางถูกให้ เพราะอาจารย์นับเป็นองค์ประกอบสำคัญ ๑ ใน ๓ ที่โยคีบุคคลจะละเสียมิได้ คือ

- ๑) อุปนิสสยโคจร คือ อยู่ในสำนักของอาจารย์ผู้บอกอนุสนธิ ^{๑๓}
- ๒) อารกขโคจร คือ เป็นที่ที่รักษาและเพิ่มพูนอินทรีย์ให้สมบูรณ์ได้
- ๓) อุปนิพนธโคจร คือ เป็นที่ที่ผูกจิตไว้ในอารมณ์กรรมฐานได้^{๑๔}

^{๑๑} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนไพเรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๕๖-๕๗.

^{๑๒} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

^{๑๓} ๑) อุคคหิ การเรียนพระกรรมฐาน ๒) ปริปุจฉา สอบถามกรรมฐานและเงื่อนไขการปรับอินทรีย์ ๓) อุပ္ภูฐาน ความปรากฏขึ้นแห่งกรรมฐาน (นิमितสมาธิ) ๔) อปปนา ความแน่วแน่แห่งกรรมฐาน (สมาธิ) ๕) ลกขณิ ความใคร่ครวญสภาพกรรมฐานว่ากรรมฐานนี้มีลักษณะอย่างไร และเป็นรูปเป็นนามอย่างไร.

^{๑๔} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๓๗๓/๑๓๐.

เหตุนี้ จึงนับว่าอาจารย์เป็นบุคคลที่สำคัญยิ่ง ผู้ที่จะเข้าเป็นศิษย์ต้องพิจารณาให้จิงหนัก พระพุทธเจ้าพรรณนาความสำคัญของการมีกัลยาณมิตรไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิต ฉันทใด ความเป็นผู้มีมิตรดีก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉันทนั้น ภิกษุผู้มีมิตรดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า “จักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก”^{๑๕}

ดังนั้น ผู้ที่จะเจริญกัมมัฏฐานภาวนา โดยไม่ผิดทาง และทำให้เดินทางถูกต้องมรรคผลนิพพาน จะขาดกัลยาณมิตรไม่ได้เลย จะต้องอาศัยกัลยาณมิตร คอยบอกคอยเตือน และคอยสอนในหลักธรรมต่างๆ ทั้งด้านปริยัติ และด้านปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ปฏิบัติมีกำลังใจเกิดศรัทธา และปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักธรรมในทางพุทธศาสนา ฉะนั้นการเจริญภาวนาจะต้องอาศัยกัลยาณมิตร เพราะการมีกัลยาณมิตรที่ดี เป็นทั้งหมดทั้งสิ้นพรหมจรรย์ และสามารถยังอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มากด้วย

ดังพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเป็นผู้มีมิตรดี”^{๑๖} มีสหชาติ^{๑๗} มีเพื่อนดี^{๑๘} เป็นพรหมจรรย์^{๑๙} กิ่งหนึ่ง”พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว อานนท์ ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดีพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ใดๆคือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เจริญสัมมาทิฐิอันอาศัยวิเวก (ความสงัด) อาศัยวิราคะ (ความคลายกำหนด) อาศัยนิโรธ (ความดับ) น้อมไปในโอสถัคคะ (ความสลະ) (๒). เจริญสัมมาสังกัปปะอันอาศัยวิเวก ... (๓). เจริญสัมมาวาจา (๔). เจริญสัมมากัมมันตะ (๕). เจริญสัมมาอาชีวะ (๖). เจริญสัมมาวายามะ (๗). เจริญสัมมาสติ (๘). เจริญสัมมาสมาธิอันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโอสถัคคะ

ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มากอย่างนี้แล”^{๒๐} ดังนั้น การเจริญกัมมัฏฐานต้องอาศัยกัลยาณมิตร เพราะกัลยาณมิตรเป็นสิ่งทั้งหมด

^{๑๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙/๔๓.

^{๑๖} อ.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๒๒/๓๐๐.

^{๑๗} อ.ทสก.อ. (ไทย) ๓/๑๗/๓๒๒.

^{๑๘} อ.ทสก.อ. (ไทย) ๓/๑๗/๓๒๒.

^{๑๙} ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๑๒๙/๑๔๙.

^{๒๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒/๓.

ทั้งสิ้นของพรหมจรรย์เลยทีเดียว และการมีมิตรดีมีสหายดีมีเพื่อนดีนั้น พึงหวังได้เลยว่า ผู้ที่ปฏิบัติธรรมจะเจริญในทางอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้มาก และจะสามารถกระทำให้แจ้งซึ่ง นิพพานได้ในที่สุด ดังที่ได้ยกตัวอย่างในบทที่ ๒ เรื่องของจิตตคหบดี ที่มีมิตรที่ดี ท่านได้คบกับพระมหานามะและพระสาโลบุตร ก็เป็นเหตุปัจจัยให้ท่านยังมรรคผลให้เกิดขึ้น ตั้ง ๓ มรรค ๓ ผล จนเป็นเหตุให้บรรลุเป็นอนาคามีได้ในที่สุด

อีกตัวอย่างหนึ่งว่าการมีมิตรดีมีสหายดีมีเพื่อนดีทำให้เกิดบรรลุธรรมเบื้องต้นจนถึงขั้นที่สูงที่สุดได้ คือ อุปติสสะได้มีโอกาสพบพระอัสสชิแล้ว ประทับใจในอิริยาบถสำรวม น่าเลื่อมใสของพระอัสสชิเถระ จึงอยากทราบว่าเป็นศาสดาของพระอัสสชิและมีคำสั่งสอนเช่นไร จึงได้ตามท่านพระอัสสชิเถระไปข้างหลัง รอคอยโอกาสอยู่ แล้วสอบถาม พระอัสสชิเถระได้แสดงธรรมอันย่อของพระพุทธองค์ว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติทรงสั่งสอนอย่างนี้”^{๒๑}

ให้พระอุปติสสะฟังเมื่อท่านได้ฟังดังนั้นก็ได้รับบรรลุโสดาบัน หลังจากนั้น อุปติสสะกราบลาพระอัสสชิเถระ แล้วนำธรรมะที่ได้รับฟังมา ไปบอกเพื่อนสนิท คือ โกลิตะ จนได้รับบรรลุโสดาบันจากนั้นทั้งสองก็ได้ไปชวนสัญญาชัยปริพาชก ผู้เป็นอาจารย์ ให้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่สัญญาชัยปริพาชกปฏิเสธทั้งสองจึงได้พาบริวารฝ่ายละ ๒๕๐ คนรวมเป็น ๕๐๐ คน ไปฟังธรรมจากพระพุทธองค์ หลังจากฟังธรรมครั้งนั้น บริวารทั้ง ๕๐๐ คนได้รับบรรลุเป็นพระอรหันต์ แต่อุปติสสะและโกลิตะ ยังคงบรรลุเพียงโสดาบันเช่นเดิม พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ทั้งหมดด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ภายหลังบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ท่านอุปติสสะมีชื่อเรียกใหม่ว่าสารีบุตรและท่านโกลิตะ มีชื่อใหม่ว่าพระโมคคัลลานะ หลังจากอุปสมบทได้ ๗ วัน ก็สำเร็จจอร์หัตตผล ส่วนอุปติสสะ หรือพระสารีบุตร บรรลุเป็นอรหันต์หลังจากอุปสมบทได้ ๑๕ วัน โดยอาศัยพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร พระสาโลบุตรและพระโมคคัลลานะพร้อมทั้งบริวารทั้ง ๕๐๐ คน จึงได้รับบรรลุเป็นอรหันต์ทั้งหมดนั่นเอง

ดังนั้น ตัวอย่างจากเรื่องนี้ ชี้ให้เห็นว่า การมีมิตรดีมีสหายดีมีเพื่อนดีทำให้เกิดบรรลุธรรมเบื้องต้นจนถึงขั้นที่สูงที่สุดได้ คือ เริ่มจากอุปติสสะได้คบกับพระอัสสชิแล้วได้ฟังสุภาสิตจึงบรรลุเป็นพระโสดาบัน แล้วอุปติสสะนำสุภาสิตไปบอกต่อ แก่สหายโกลิตะ โกลิตะก็บรรลุเป็นพระโสดาบันเช่นกัน ต่อมา อุปติสสะและโกลิตะพร้อมบริวารทั้ง ๕๐๐ ท่านไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า และได้ฟังธรรมจากพระองค์บริวารทั้ง ๕๐๐ ก็ได้รับบรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด ต่อมาไม่นานทั้ง ๒ ท่าน คือ พระสาโลบุตรและพระโมคคัลลานะก็ได้รับบรรลุเป็นพระอรหันต์เช่นกัน นี้แล การมีมิตรดีมีสหายดีมีเพื่อนดี จึงได้บรรลุเป็นพระอริยบุคคลในชั้นต่าง ๆ ตามลำดับจนถึงขั้นสูงสุด คือ บรรลุถึงพระอรหันต์นั่นเอง

^{๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๓.

๓.๑.๔ สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสม)

สมชีวิตา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ผู้หวังความความเจริญก้าวหน้าในทางการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ จะต้องมีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมไม่ว่าจะเป็นในด้านที่อยู่ปฏิบัติหรือที่พักที่อาศัยก็ต้องสะดวกเหมาะสม ตลอดถึงบรรยากาศก็เหมาะสมดีไม่มีมลพิษ มีบุคคลแวดล้อมที่เหมาะสมมีความรู้ความสามารถพอที่จะสอนให้โยคีถึงมรรคผลนิพพานได้ด้านอาหารก็พอเหมาะ มีอาหารการบริโภครูปอย่างพอเพียง และสิ่งที่สำคัญจะต้องมีหลักปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะสมตามหลักวิปัสสนาภาวนาที่เนื่องด้วยสติปัฏฐาน ๔ เมื่อมีสิ่งที่มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมอย่างนี้แล้ว ชื่อว่ามี สมชีวิตา

บุคคลผู้ที่มีจิตสัทธาในการปฏิบัติ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ เจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ อย่างจดจ่อต่อเนื่องทั้งกลางวันและกลางคืนตั้งแต่ตื่นจนหลับโดย การมีสติกำหนดพิจารณากายทั้ง ๑๔ ปีพพะมีสติกำหนดพิจารณาเวทนาทั้ง ๙ ปีพพะ มีสติกำหนดพิจารณาจิตทั้ง ๑๖ ปีพพะ และการมีสติกำหนดพิจารณาธรรมทั้ง ๕ ปีพพะจนเห็นแจ้งในอารมณ์ของรูปนามตามความเป็นจริง โดยความเป็นไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เพราะเกิดดับตลอดเวลา เป็นทุกข์เพราะทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เป็นอนัตตา เพราะไม่ใช่ตัวตน บังคับบัญชาไม่ได้ ปัญญาที่เกิดขึ้นนี้เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา^{๒๒}

๓.๑.๕ อานิสงส์ของการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ที่ได้รับในปัจจุบันชาตินี้

การเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ อย่างต่อเนื่องและสมบูรณ์ ย่อมเกิดอานิสงส์อันยิ่งใหญ่ อันเกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ในชาติปัจจุบันนี้ คือ

๑. ถ้าปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ เป็นเวลา ๗ ปีย่อมพึงหวังผลได้อย่างใดอย่างหนึ่งในทั้งสองอย่างนั้น คือ บรรลุเป็นพระอรหันต์ หรือถ้าไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ย่อมจะบรรลุเป็นพระอนาคามีในชาตินี้ทีเดียว

๒. ถ้าปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ เป็นเวลา ๖ ปี เป็นเวลา ๕ ปี หรือ ๔ ปี ๓ ปี ๒ ปี ๑ ปี หรือ ๗ เดือน ๖ เดือน ๕ เดือน ๔ เดือน ๓ เดือน ๒ เดือน ๑ เดือน หรือ ๗ วัน บุคคลผู้นั้นพึงหวังผลได้อย่างใดอย่างหนึ่งในทั้งสองอย่างนั้น คือ จะได้บรรลุพระอรหันต์ หรือบรรลุพระอนาคามี ในชาตินี้”^{๒๓}

^{๒๒} ฉันทนา อุตสาหลักษณ์, หนังสือ พุทธปัญญา คู่มือการสร้างปัญญา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ บริษัทธรรม จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

^{๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๗/๑๒๘-๑๓๐.

ดังนั้น บุคคลผู้มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมในสัปตยาทั้ง ๔ แล้วเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ อย่างจดจ่อและต่อเนื่อง โดยตั้งสติกำหนดรู้อารมณ์ของรูปนามทางกาย เวทนา จิต และธรรมทั้งกลางวันและกลางคืนตั้งแต่ตื่นจนหลับ เมื่อกำหนดรู้เห็นอารมณ์ของรูปนามทั้งหลายอยู่อย่างนี้อยู่เนื่อง ๆ ทุกขณะจิต ย่อมรู้เห็นอารมณ์ของรูปนามตามความเป็นจริง โดยเป็นไตรลักษณ์ คือ เห็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เมื่อรู้เห็นรูปนามอยู่อย่างนี้อยู่เนื่อง ๆ ญาณปัญญาหรือวิปัสสนาญาณต่าง ๆ ย่อมเจริญขึ้นไปตามลำดับ คือ ตั้งแต่นามรูปปริเฉทญาณจนถึงบรรลุถึงมรรคผล และนิพพานเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาในระดับต่าง ๆ ได้ในที่สุด

พระอริยบุคคลระดับต่าง ๆ ย่อมมีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมและดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม เพราะท่านเหล่านี้เป็นผู้ประเสริฐแล้ว มีความเห็นที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิแล้ว เป็นผู้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ชีวิตของท่านเหล่านี้จึงมีปัญหาน้อยมีทุกข์น้อย ตามลำดับของภูมิจิตแต่ละชั้นของท่านเหล่านั้นที่ละกิเลสสังโยชน์ได้ ถ้าคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ในความทุกข์ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ พระโสดาบันมีความทุกข์ลดลงเหลือ ๗๕ เปอร์เซ็นต์ เพราะท่านละกิเลสสังโยชน์ได้ ๓ พระสกทาคามีทุกข์ลดลงเหลือ ๕๐ เปอร์เซ็นต์ เพราะท่านละสังโยชน์ ๓ และทำราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลง พระอนาคามีทุกข์ลดลงเหลือ ๒๕ เปอร์เซ็นต์ เพราะท่านละสังโยชน์ ๕ ได้ พระอรหันต์หมดความทุกข์สิ้นเชิง เพราะท่านละสังโยชน์ ๑๐ ได้หมดสิ้นแล้ว

๓.๑.๖. พระอริยบุคคลผู้ที่ได้รับสันติสุขในชาติปัจจุบันนี้

พระอริยบุคคลระดับต่าง ๆ เมื่อมีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมและดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมความทุกข์ต่าง ๆ ย่อมลดลงตามลำดับจิตที่ท่านเหล่านั้นละได้ และการละกิเลสสังโยชน์ต่าง ๆ ได้นั้น ก็เป็นเหตุให้พระอริยบุคคลเหล่านั้น ได้รับสันติสุขในปัจจุบันชาตินี้ พระอริยบุคคลที่ได้รับสันติสุขในปัจจุบันชาตินี้มี ๒ ลักษณะดังนี้ คือ ลักษณะที่ ๑ เป็นสันติสุขของพระอริยบุคคลที่ละกิเลสสังโยชน์ต่าง ๆ ได้ คือ

๑. พระโสดาบัน หมายถึง ผู้ที่ถึงกระแสนิพพาน ท่านผู้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว” สุขเพราะท่านเป็นผู้บริบูรณ์ในศีล พอประมาณในสมาธิ และพอประมาณในปัญญา สุขเพราะท่านละสังโยชน์ได้ ๓ คือ ละสักกายทิฐิ ละวิจิกิจฉา และละสีลัพตปรามาสได้แล้ว

๒. พระสกทาคามี หมายถึง ผู้กลับมาอีกครั้งเดียว”^{๒๔} ท่านผู้บรรลุสกทาคามีผลแล้ว สุขเพราะเป็นผู้บริบูรณ์ในศีลพอประมาณในสมาธิ และพอประมาณในปัญญา สุขเพราะท่านละสังโยชน์ ๓ ข้อต้นได้แล้ว ยังทำราคะ โทสะ และโมหะ ให้เบาบางลงไปอีกต่อจากขั้น ของพระโสดาบัน

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๗๗.

๓. พระอนาคามี หมายถึง ผู้ไม่เวียนกลับมาอีก ท่านผู้บรรลุนาคามีผลแล้ว”^{๒๕} เป็นผู้ได้รับสันติสุขเพราะมีศีลสมบุรณ์ มีสมาธิสมบุรณ์ และพอประมาณในปัญญา สุขด้วยเหตุที่ละสังโยชน์ได้อีก ๒ ข้อ คือ กามราคะ และภวัชชะ (รวมเป็นละสังโยชน์เบื้องต้นได้ครบ ๕ ข้อ)

๔. พระอรหันต์ หมายถึง ผู้ควร, ผู้หักงำแห่งสงสารแล้ว”ท่านผู้บรรลอรหันต์ผลแล้ว เป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว เป็นผู้ได้รับสันติสุขอย่างสมบุรณ์แล้ว เพราะมีศีล สมาธิ และปัญญาบริบูรณ์แล้ว และได้รับสันติสุขด้วยเหตุที่ละสังโยชน์เบื้องต้นได้ทั้ง ๕ ข้อแล้ว (รวมเป็นละสังโยชน์หมดทั้ง ๑๐) ลักษณะที่ ๒ สันติสุขของพระอริยบุคคลในระดับต่าง ๆ ที่เข้าผลสมาบัติในปัจจุบันชาตินี้ คือ

พระอริยบุคคลทุกชั้นสามารถเข้าผลสมาบัติได้ตามกำลังอินทรีย์ของตน ๆ ผลสมาบัติ คือ การเกิดขึ้นของผลจิตแห่งพระอริยะเหมือนกับเข้าสู่ความดับรูปนามทั้งหมด ดังคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าว ว่า กา ผลสมาปัตตติติ. ยา อริยผลสส นิโรธ อุปปนา ถามว่า ผลสมาบัติ คืออะไร ตอบว่า คือ การเข้าอยู่ในความดับ (รูปนาม) ของผลจิตแห่งพระอริยะ”

ปุถุชนไม่อาจเข้าผลสมาบัติได้ เพราะยังมีได้บรรลุ พระอริยะทุกท่านเข้าผลสมาบัติได้ตามผลที่ตนบรรลุ แต่ไม่อาจย้อนกลับไปเข้าผลสมาบัติในระดับผลที่ตนบรรลุผ่านมาแล้วได้ หรือผลขั้นสูงกว่าที่ภูมิจิตของตนที่ยังมิได้บรรลุได้

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึงความเห็นของบางคน (เกจิวาหะ) ว่าบางคนกล่าวว่า “พระอนาคามีมีและพระอรหันต์เท่านั้นเข้าผลสมาบัติได้ เพราะบำเพ็ญสมาธิสิกขาบริบูรณ์ แต่พระโสดาบันและพระสกทาคามีไม่อาจเข้าผลสมาบัติได้ เพราะมิได้บำเพ็ญสมาธิสิกขาบริบูรณ์” แล้วกล่าวแย้ง ปุถุชนอาจเข้าฌานสมาบัติที่ตนเคยบรรลุมาแล้วได้ พระอริยะจึงควรเข้าผลสมาบัติที่ตนเคยบรรลุแล้วได้ เช่นเดียวกัน แม้ในคัมภีร์ปฏิสัมภทามรรคก็กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

โสดาปัตติผลสมาปัตตตถาย อุปปาหํ ปวตตํ นิमितตํ

อายุหนํ ปฏิสนธิํ ๗เปฯ อภิภุชยตีติ โคตรฎุ.^{๒๖}

“ญาณชื่อว่า โคตรฎุ เพราะครอบงำความเกิดขึ้น ความเป็นไป นิमित (สิ่งที่ปรากฏเหมือนมีจริง) ความขวยขวย ปฏิสนธิ...เพื่อต้องการเข้าโสดาปัตติผลสมาบัติ”

สกทาคามีผลสมาปัตตตถาย อุปปาหํ ๗ญฯ อภิภุชยตีติ โคตรฎุ

“ญาณชื่อว่า โคตรฎุ เพราะครอบงำความเกิดขึ้น...เพื่อต้องการเข้าโสดาปัตติผลสมาบัติ”

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๗.

^{๒๖} พุ.ป. (บาลี) ๓๑/๖๐/๗๐.

ดังนั้น พระอริยะสามารถเข้าผลสมาบัติที่ตนบรรลุได้โดยแท้ อย่างไรก็ตาม ท่านไม่สามารถเข้าผลสมาบัติได้ในขณะที่อินทรีย์ ๕ ยังไม่แก่กล้า จึงควรเจริญวิปัสสนาซ้ำแล้วซ้ำเล่าเพื่อให้สมาธิอินทรีย์เป็นต้นแก่กล้า เมื่ออินทรีย์ ๕ แก่กล้าบริบูรณ์แล้ว ท่านก็จะบรรลุผลสมาบัติ เมื่อเข้าผลสมาบัติได้เสมอ ๆ จึงจะแน่ใจว่าตนเป็นพระอริยะบุคคลแล้ว”^{๒๗} ดังนั้น พระอริยะบุคคลชั้นต่าง ๆ สามารถเข้าผลสมาบัติได้ตามกำลังอินทรีย์ของตน ๆ นี้แล ชื่อว่า สันติสุข คือ ความสุขที่เกิดจากความสงบ ของพระอริยะบุคคลในชั้นต่าง ๆ ที่ได้รับในปัจจุบันชาตินี้ เรียกว่า ทิฏฐุธรรมสันติสุข

สรุปว่า การเจริญวิปัสสนาภาวนาในทิฏฐุธรรมมีกัตถประโยชน์สำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ ได้แก่ การเจริญความขยันหมั่นเพียรในหลักอิทธิบาท ๔ ประการ คือ มีความพอใจมีความเพียรมีจิตฝึกฝนและมีความสังเกตไตร่ตรองในขณะกำหนดรู้ในอารมณ์ของกาย เวทนา จิต และธรรมอย่างจดจ่อต่อเนื่องในทุกอิริยาบถ ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน ตื่น ทำ พูด คิด ตลอดถึงในขณะที่ยาตนะทั้ง ๖ กระทบอารมณ์ต่าง ๆ ตั้งสติกำหนดรู้อยู่อย่างนี้ ทั้งกลางวันและกลางคืนตั้งแต่ตื่นจนหลับ ย่อมทำให้ศีล สมาธิ ปัญญา และวิปัสสนาญาณต่าง ๆ เกิดขึ้นไปตามลำดับ จนสามารถบรรลุถึงมรรคผล และนิพพานได้ เป็นพระอริยะบุคคลในพระพุทธศาสนาเป็นผู้ถึงอริยทรัพย์ทั้ง ๕ และอริยทรัพย์ ๗ ได้ในที่สุด

การรักษาอริยทรัพย์ทั้ง ๒ ไว้ด้วยการเจริญสัมมปปธาน ๔ ข้ออนุรักษ์สัมปาท และมีอินทรีย์สังวร ด้วยการสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโพล้พ้อ ระงับอารมณ์ด้วย ทำอยู่เนื่อง ๆ ก็เป็นการรักษาอริยทรัพย์ไว้ได้ และการมีมิตรที่ดี มีสหายที่ดี หรือมีเพื่อนที่ดีเป็นเหตุให้ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนบรรลุธรรมในระดับต่าง ๆ ได้ในที่สุด มีจิตตกหอบดี พระสาธุบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นตัวอย่าง

การเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ อยู่ ชื่อว่า มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมในการดำเนินชีวิตของปัญญาชนทั้งหลาย การเจริญสติปัฏฐานอย่างต่อเนื่อง ย่อมจะได้รับอานิสงส์อันยิ่งใหญ่ คือ ผู้มีอินทรีย์แก่กล้าก็สามารถบรรลุอนาคามี หรืออรหัตผลภายใน ๗ วัน ผู้ปรานกลางก็บรรลุอนาคามี หรืออรหัตผลได้ตั้งแต่ ๘ วัน ขึ้นไปจนถึง ๖ ปี ผู้อ่อนก็บรรลุได้ภายใน ๗ ปี ผู้เจริญสติปัฏฐานให้สมบูรณ์ไปตามลำดับ ย่อมบรรลุธรรมเป็นพระอริยะบุคคลในระดับต่าง ๆ ได้ พระอริยะบุคคลต่าง ๆ ย่อมได้รับสันติสุขในปัจจุบันชาตินี้ สุขเพราะเข้าผลสมาบัติและละสังโยชน์ต่าง ๆ ได้ เรียกว่า ทิฏฐุธรรมสันติสุข

^{๒๗} พระโสภณมหาเถระ, วิปัสสนานัย เล่ม ๒, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดประยูรสารานการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๔๕๐-๔๕๑.

๓.๒ การเจริญวิปัสสนาภาวนาในสัมปรายิกัตถประโยชน์

สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์เบื้องหน้าหรือประโยชน์ที่ลึกล้ำยิ่งกว่าจะมองเห็นกันเฉพาะหน้า อันเกี่ยวเนื่องกับชีวิตด้านใน หรือเป็นประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต อันเป็นจุดหมายขั้นสูงขึ้นไป เพื่อเป็นหลักประกันชีวิตเมื่อละโลกนี้ไป เป้าหมายในระดับสัมปรายิกัตถะนี้ ได้แก่ ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจที่ก้าวหน้าเจริญเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม ความใฝ่ใจในศีลธรรม ในเรื่องบุญกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม อาศัยศรัทธา ความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบสุขทางจิตใจ การรู้จักปีติสุข รักคุณภาพชีวิตและความเจริญงอกงามของจิตใจ คลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ไม่ตีค่าผลประโยชน์สูงเกินไปจนต้องไขว่คว้าอันนำมาซึ่งเหตุของการกระทำความชั่วร้าย องค์ประกอบของสัมปรายิกัตถะประโยชน์มี ๔ ประการ คือ

๓.๒.๑ ศรัทธาสัมปทา

ความเชื่ออันประกอบด้วยเหตุผล ถูกหลักพระพุทธศาสนาทราบซึ่งในคุณพระรัตนตรัย มีสิ่งดีงามเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นเหตุปัจจัยทำให้จิตใจหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ เมื่อเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ศรัทธาจึงถูกจัดเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของพระโสดาบัน คือ การละสังโยชน์ ๓ ข้อ ข้างต้น เป็นคุณสมบัติของพระโสดาบัน จัดเป็นคุณสมบัติฝ่ายลบหรือฝ่ายที่หมดสิ้นไป และมีคุณสมบัติฝ่ายบวกหรือฝ่ายมี คือ คุณสมบัติฝ่ายละอกุศลธรรมได้ระดับหนึ่ง กับคุณสมบัติฝ่ายดีมีกุศลธรรมระดับหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งกุศลธรรมฝ่ายหลังนี้จัดรวมอยู่ในหลักธรรมสำคัญ ๕ ประการ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะและปัญญา มีพระพุทธพจน์ กล่าวถึง ลักษณะความสำคัญของศรัทธาที่เป็นเหตุให้พ้นทุกข์ไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้ใดมีศรัทธาตั้งมั่น มีความรัก ตั้งมั่น มีศรัทธา ไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมไปเห็นพระตถาคต หรือ สวากพระตถาคต การเห็นนี้ยอดเยี่ยมกว่า การเห็น ทั้งหลาย ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงความโศก และความรำไร เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อทำให้แจ้ง ซึ่งนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่ หวั่นไหวมีความเลื่อมใสยิ่งไปเห็นพระตถาคต หรือสวากของพระตถาคตนี้ เราเรียกว่า ทัสสนานุตตรियะ^{๒๘}

ภิกษุทั้งหลาย ผลสองอย่างคือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อขั้นธปัญจกที่ กรรมกิเลสเข้าไปยึดถือเป็นส่วนเหลือยังมีอยู่ ความเป็นพระอนาคามีอย่างใดอย่างหนึ่ง อันสาวกผู้มี ศรัทธา

^{๒๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๒/๔๓๕.

ผู้หยั่งลงในคำสอนของพระศาสดาแล้วประพฤติพึงหวังได้^{๒๙} สัทธาเป็นพื้นฐานในการทำคุณงามความดีที่เป็นบุญกุศล สัทธาที่เกิดขึ้นมานั้น ย่อมต้องอาศัยวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อ ได้แก่ พระรัตนตรัย กรรม และผลของกรรมเป็นต้น สัทธา คือ ความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ^{๓๐} มี ๔ ประการ คือ เชื่อ การกระทำ เชื่อผลของการกระทำ เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของๆตน (เชื่อเหตุเชื่อผลของกรรม) และเชื่อในความตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๓๑} ดังมีตัวอย่างผู้ที่มีสัทธาเชื่อมั่นเลื่อมใสในพระพุทธรูปอย่างแรงกล้า ก็เป็นเหตุให้บรรลุธรรมที่สูงที่สุดได้ มีเรื่องโดยย่อว่า

มีนางสิงคาลมาตา ได้มีโอกาสฟังพระธรรมกถาของพระศาสดา แล้วบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใสอย่างแรงกล้า แล้วนางก็ขอบวชเป็นภิกษุณีสงฆ์ ครั้นบวชแล้วศรัทธาของนางกลับทวีคูณยิ่งขึ้น วันหนึ่ง นางไปยังพระวิหารที่ประทับของพระศาสดาเพื่อฟังธรรม เมื่อได้เห็นพระพุทธรูปองค์เท่านั้น ยังมีทันที่จะเข้าไปกราบถวายบังคมเลย ได้แต่ยืนเพ่งมองดูพระสิริสมบัติของพระทศพลอยู่ด้วยกำลังศรัทธาอย่างแรงกล้า ขณะนั้น พระบรมศาสดาทรงทราบว่ นางเป็นผู้ดำรงมั่นในศรัทธา จึงตรัสพระธรรมเทศนาเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส แม้นางเองก็อาศัยศรัทธาเป็นที่ตั้ง ส่งจิตไปตามกระแสพระธรรมเทศนา นางก็ได้บรรลุพระอรหัตผลในขณะที่ยืนอยู่นั้น และด้วยอาศัยเหตุที่นาง ที่ความศรัทธาเลื่อมใสอย่างแรงกล้า พระพุทธรูปองค์จึงทรงได้สถาปนาพระสิงคาลมาตาเถรี เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาทั้งหลาย ในฝ่ายศรัทธาวิมุตติ คือ เป็นผู้หลุดพ้นกิเลสด้วยศรัทธา^{๓๒}

ดังนั้น การมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธรูป หรือในพระรัตนตรัยก็เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บรรลุธรรมในระดับต่าง ๆ ได้ แม้แต่ศรัทธาในพระพุทธรูปที่เจือด้วยศรัทธาที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ได้บรรลุธรรมอันสูงสุดได้ ดังมีตัวอย่างเรื่องของพระวักกलि

ในขุททกนิกายพุทรวังศว่า พระวักกलिเป็นพราหมณ์ชาวสาวัตถิ ได้เล่าเรียนจนจบพระเวท ต่อมาได้เห็นพระพุทธรูปแล้วพึงพอใจในพระพุทธรูปสรีระ จึงออกบวชตามเสด็จไปทุกแห่ง เพื่อเฝ้ายืนดูพระองค์อยู่ตลอด เมื่อพระพุทธรูปเห็นว่าถึงเวลาที่ญาณของท่านแก่กล้าแล้ว จึงตรัสกับท่านว่าวักกलि ท่านจะประโยชน์อะไรด้วยมองรูปกายอันเปื่อยเน่านี้ที่ท่านเห็น วักกलि ผู้ใดแลเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม วักกलि เห็นธรรมจึงจะชื่อว่าเห็นเรา แต่พระวักกลียังคงไม่ละพฤติกรรมเดิม จนใกล้เข้าพรรษา พระพุทธรูปจึงทรงขับท่านเสียจากสำนัก พระวักกलिเสียใจมาก

^{๒๙} อจ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๒๗๙/๓๑๖.

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

^{๓๑} พระครูกลุ่ปยานสิริวิวัฒน์ (กลุ่ปยานมโม), **หนังสือ เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๓๖-๒๓๗.

จึงขึ้นไปบนเขาศิขณภูฏตั้งใจจะฆ่าตัวตายพระพุทธเจ้าจึงไปปรากฏพระกายที่นั่น แล้วตรัสเตือนสติ ท่านว่า "ภิกษุผู้มากด้วยความปราโมทย์ เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จะพึงบรรลุบทอันสงบที่ระงับสังขาร เป็นความสุข" พระวักกलिจึงบรรลุอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทา แล้วเหาะลงมาราบพระพุทธเจ้าต่อมามีพระพุทธเจ้าได้ประกาศท่ามกลางอริยสงฆ์ ยกย่องพระวักกलिว่าเป็นยอดของภิกษุผู้น้อมใจไปด้วยศรัทธาคือเป็นผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธาวิมุตติ^{๓๒}

ดังนั้น ศรัทธาที่แท้จริงนั้นจะต้องประกอบด้วยความเชื่อมั่น ความเลื่อมใส ในพระพุทธเจ้า ในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ เชื่อเรื่องของกรรม เรื่องผลของกรรมที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงด้วยปัญญา หรือแม้แต่เป็นศรัทธาที่เจือด้วยตัณหาที่เป็นเหตุให้หลุดพ้นจากกิเลสด้วยศรัทธาวิมุตติตั้งพระวักกलिเป็นตัวอย่าง ฉะนั้น ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาจะต้องเชื่อในพระปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ว่าพระองค์นั้น เป็นผู้เบิกบานแล้วเป็นผู้แสดงธรรมถูกต้องแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรมที่ถูกต้องแล้ว และผู้ที่มีความศรัทธาเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าแล้ว ย่อมสามารถยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ สมดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ศรัทธาตั้งมั่นแล้ว ยังประโยชน์ให้สำเร็จ^{๓๓}

๓.๒.๒ ศิลสัมปทา

ความถึงพร้อมด้วยศีล มีความประพฤติดีงาม เลี้ยงชีพโดยทางสุจริต มีระเบียบวินัย สมควรแก่ภาวะแห่งการดำเนินชีวิตของตน ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นการปฏิบัติบูชาที่ยิ่งกว่าอามิสบูชาทั้งหลายซึ่งจะเป็นประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ปฏิบัติเอง อีกทั้งยังจะเอื้อประโยชน์ให้พุทธศาสนามีความมั่นคงต่อไป ปาฬิสุทธิศีลเป็นหลักธรรมข้อแรกในวิสุทธิ ๗ ได้แก่ สิลวิสุทธิ คือ ความบริสุทธิ์หมดจดของศีล หมายถึง การปฏิบัติปาฬิสุทธิศีล ๔ ได้อย่างบริสุทธิ์ดีแล้วนั่นเอง ผู้ที่จะปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจะต้องเป็นผู้มีศีลสะอาดหมดจดหมดมลทินเสียก่อน^{๓๔} ไม่ว่าผู้ปฏิบัติจะเป็นคฤหัสถ์หรือเป็นบรรพชิตก็ตาม จะต้องชำระศีลของตนให้บริสุทธิ์ ถึงแม้ว่าปาฬิสุทธิศีล ๔ นี้จะไม่ใช่วิปัสสนาภาวนาโดยตรง แต่นับว่าเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานเบื้องต้นที่สำคัญของผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เพราะเป็นเหตุไฉไลที่จะทำให้มีโอกาสได้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

หลักธรรมที่แสดงให้เห็นว่าปาฬิสุทธิศีลนี้เป็นหลักธรรมที่สำคัญเบื้องต้นนั้นคือ หลักธรรมในวิสุทธิ ๗ ในวิสุทธิ ๗ ทั้งหมด เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนซึ่งกันและกันตามลำดับ มีความปรากฏในรตวินิตสูตรว่า สิลวิสุทธิมีจิตตวิสุทธิเป็นเป้าหมาย จิตตวิสุทธิมีทัญญูวิสุทธิเป็นเป้าหมาย ทัญญูวิสุทธิมี

^{๓๒} คุรายละเอียดยุทธ. (ไทย) ๓๓/๒๘-๖๕/๒๔๑-๒๔๖.

^{๓๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๑/๖๗.

^{๓๔} ธนิต อยู่โพธิ์, วิปัสสนาภิรม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๕.

กัณฑ์วิชาตรณวิสุทธิเป็นเป้าหมาย กัณฑ์วิชาตรณวิสุทธิเกิดแล้วมีมัคคัมคณญาณทัสสนวิสุทธิเป็นเป้าหมาย มัคคัมคณญาณทัสสนวิสุทธิมีปฏิบัติภาวนาทัสสนวิสุทธิเป็นเป้าหมาย ปฏิบัติภาวนาทัสสนวิสุทธิมีญาณทัสสนวิสุทธิเป็นเป้าหมาย ญาณทัสสนวิสุทธิมีอนุภาทาปรินิพพานเป็นเป้าหมาย^{๓๕} จึงกล่าวได้ว่า ถ้าศีลวิสุทธิไม่มีแล้ว จิตตวิสุทธิก็เกิดขึ้นไม่ได้ วิสุทธิอื่น ๆ ทั้งหมด จนถึงญาณทัสสนวิสุทธิก็ไม่เกิดขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว การดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา คือ การยังวิปัสสนาญาณให้เกิด จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ดังนั้นด้วยเหตุนี้ปาริสុทธิศีลจึงเป็นคุณธรรมที่ต้องมีก่อนในเบื้องต้น

ในปาริสุทธิศีล ๔ คือ ปาติโมกข์สังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวะปาริสุทธิศีล และปัจฉยสันนิสสิตศีลนี้ โดยเฉพาะภิกษุผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา หรือคฤหัสถ์ผู้ใฝ่ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ต้องประคับประคองรักษาปาริสุทธิศีลของตนให้บริสุทธิ์ตามสมควรแก่ภาวะของตนโดยสม่ำเสมอ เมื่อศีลบริสุทธิ์แล้ว จักเป็นเหตุให้จิตบริสุทธิ์ และปัญญาบริสุทธิ์ได้โดยลำดับ ดังหลักปฏิบัติในทำนองศาสน์กล่าวไว้ว่า ตตถ สีลปริภาวิต สมามิ มหปผล โหติ มหานิส โส ในศีลสมามิปัญญา สมามิอันศีลอบรมแล้ว มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ สมามิปริภาวิตา ปญญา มหปผลา โหติ มหานิส สา ปัญญาอันสมามิอบรมแล้ว มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ ปญญาปริภาวิต จิตต สมมเทว อาสเวหิ วิมุจจติ จิตอันปัญญาอบรมแล้ว ย่อมพ้นจากอาสวะโดยชอบ^{๓๖} ในปาริสุทธิศีล ๔ เมื่อผู้ปฏิบัติรักษาให้บริสุทธิ์ดีแล้ว ย่อมส่งผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

ในปาริสุทธิศีล ๔ ผู้รายงานจะขอยกเอาแต่อินทริยสังวรศีลมาอธิบายเท่านั้น เพราะอินทริยสังวรศีล เป็นศีลในการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ โดยตรงอินทริยสังวรหมายถึง การตั้งสติกำหนดรู้ในอารมณ์ทั้งปวง หรือการคุ้มครอง ระวังรักษาอายตนะ ๖ คือ การสำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้เกิดความรักใคร่ยินดีพอใจ หรือความโกรธเคืองให้เกิดขึ้นในใจของตน เมื่อจิตของผู้ปฏิบัติในอินทริยสังวรศีลระวางได้หรือทำได้อย่างนี้ จิตย่อมตั้งมั่นไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น ความสำรวมอินทริย ๖ ในขณะที่ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นความรู้สึกตัว และสังวรอันยิ่งเรียกว่า วิริยสังวร ก่อนที่อกุศลจิตจะมีกำลังทำให้เกิดกิริยาที่แสดงออกมาทางกายหรือทางวาจา และในขณะนั้นไม่มีความยึดถือว่าเป็นศีลของเรา สติปัฏฐานที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เป็นอินทริยสังวรศีล เรียกว่า อธิศีล

^{๓๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๙/๒๘๓.

^{๓๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, อุปสมบทวิธีและบุรพกิจสำหรับภิกษุใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑), หน้า ๓๙.

การสังวรสำรวมอินทรีย์ พึงเห็นจากการปฏิบัติที่สามเณรได้ชี้แนะเป็นข้อคิดแก่พระเถระมีความปรากฏว่าพระโฆฏิยะเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกในศาสนาของพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ บอกรธรรมแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป พระศาสดาทรงดำริว่า "ภิกษุนี้ย่อมไม่มีแม้ความคิดว่าเราจักทำการสลัดออกจากทุกข์แก่ตน เราจักยังเธอให้สังเวช" จำเดิมแต่นั้นมา พระองค์ย่อมตรัสกะพระเถระนั้นในเวลาทีพระเถระมาสู่ที่บารุงของพระองค์ว่า "มาเถิดคุณโฆลานเปล่า นิ่งเถิดคุณโฆลานเปล่า ไปเถิดคุณโฆลานเปล่า แม้ในเวลาทีพระเถระลุกไปก็ตรัสว่า "คุณโฆลานเปล่าไปแล้ว"

พระโฆฏิยะนั้นคิดว่า เราย่อมทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาบอกรธรรมแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูปถึง ๑๘ คณะใหญ่ ก็เมื่อเป็นเช่นนั้นพระศาสดายังตรัสเรียกเราเนื่อง ๆ ว่าคุณโฆลานเปล่า พระศาสดาตรัสเรียกเราอย่างนี้ เพราะความไม่มีคุณวิเศษ มีฉานเป็นต้นแน่แท้ ท่านมีความสังเวชเกิดขึ้นแล้วจึงคิดว่า บัดนี้ เราจักเข้าไปสู่ป่าแล้วทำสมณธรรม ลำดับนั้นพระเถระได้เข้าไปหาสามเณรอาศัยสามเณรอรหันต์เป็นผู้แนะนำ สามเณรได้กล่าวอุปมากับท่านอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ในจอมปลวกแห่งหนึ่งมีช่องอยู่ ๖ ช่อง ในช่องเหล่านั้นเหย้าเข้าไปภายในโดยช่อง ๆ หนึ่ง บุคคลประสงค์จะจับมันจึงอุดช่องทั้ง ๕ นอกนี้เสีย จากนั้นจึงทำลายช่องที่ ๖ แล้วจึงจับเอาโดยช่องที่มันเข้าไปนั่นเอง ในบรรดาทวารทั้ง ๖ แม้ท่านจงปิดทวารทั้ง ๕ อย่างนั้นแล้ว จงเริ่มกำหนดรู้ธรรมอารมณ์ทางใจด้วยนัยมีประมาณเท่านี้ ครั้งนั้นความแจ่มแจ้งได้มีแก่ภิกษุผู้เป็นพหูสูต ดุจการลุกโผลงขึ้นแห่งดวงประทีป ฉะนั้น^{๓๗} ฉะนั้น อินทรีย์สังวรศีล เป็นเหตุให้ พระเถระได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ในที่สุด

ดังนั้น การสำรวมอินทรีย์ได้อย่างบริสุทธิ์สมบูรณ์เพราะมีสติสังวรศีลเกิดขึ้นควบคุมตลอดสติจึงทำการคุ้มครองไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นทางอายตนะทั้ง ๖ จึงเป็นเหตุสนับสนุนให้มีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์ในการควบคุมและระลึกไว้ในทุกอิริยาบถที่ขณะปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอยู่ ความสำรวมระวางอินทรีย์อย่างมีสตินี้มีได้ด้วยอำนาจของศีล ศีลจึงทำให้เกิดสมาธิและนำไปสู่การเกิดขึ้นซึ่งปัญญา และปัญญาจะส่งผลให้ได้บรรลุถึงมรรคผลนิพพานได้

สรุปปาริสุทธิศีลเป็นธรรมที่สนับสนุนการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยปาริสุทธิศีล ๔ นี้เมื่อจัดเข้าในไตรสิกขาได้แก่ อธิศีลสิกขา เมื่อจัดเข้าในอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สีลขันธคือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เพราะเหตุนี้ปาริสุทธิศีล ๔ จึงเป็นศีลที่อบรมให้สมาธิเกิด สมาธิที่เกิดจากการอบรมของศีลย่อมอบรมให้เกิดขึ้นซึ่งปัญญาคือ วิปัสสนาญาณ ปาริสุทธิศีลจึงเป็นธรรมที่เป็นพื้นฐานให้ได้คุณธรรมที่สูงยิ่งขึ้นไป

^{๓๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๑๑๘-๑๒๐.

๓.๒.๓ จากสัมปทา

คำว่า จาคะ หมายถึง ความเสียสละ หรือการสละ ความตระหนี่เหนียวในจิตใจรู้จักเผื่อแผ่แบ่งปันในวัตถุทานต่าง ๆ แก่คนและชุมชนต่าง ๆ ตลอดถึงนักบวชสมณพราหมณ์ นี่เป็นการสละทางด้านวัตถุเท่านั้น แต่จาคะ ในทางธรรม หรือจาคะในการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐานนั้นเป็นการสละสิ่งที่ไม่ดี สิ่งที่เป็นกิเลส สละความไม่รู้ และสละความติดข้องสละความโกรธ และสละความหลงออกจากจิตใจ ด้วยการกำหนดรู้ อย่างจดจ่อต่อเนื่องในอารมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อกำหนดรู้ในอารมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น อย่างจดจ่อต่อเนื่องอยู่อย่างนี้แล้ว ก็จะเป็นเหตุให้อโลภะ โมหะ , อโทสะ ไม่ประทุษร้าย โกรธเคืองผู้อื่น, และอโมหะ ไม่หลง (มีปัญญา^{๓๘}) เกิดมีขึ้น เมื่อความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลงมีขึ้นแล้ว ความมัวเมาในรูปนามชั้น ๕ หรือความเห็นว่ารูปนามชั้น ๕ เป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นของที่เที่ยง เป็นสิ่งที่เป็นสุข และเป็นตัวเราเป็นของ ๆ เรา ก็ถูกสละไปหรือละไป ด้วยอำนาจของปัญญา

เพราะมาเกิดความรู้เห็นรูปนามชั้น ๕ เป็นไตรลักษณ์^{๓๙} อันได้แก่รู้เห็น อนิจจา คือ ความเป็นของไม่เที่ยง เห็นทุกขา คือ ความเป็นของที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และรู้เห็นอนัตตา คือ ความเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวมิใช่ตนไม่อยู่ในการบังคับบัญชาของใคร ฉะนั้นเมื่อผู้ปฏิบัติตั้งสติกำหนดรู้ อารมณ์ของรูปนามต่าง ๆ ทุกอิริยาบถ ไม่ว่าจะเป็นการ ยืน เดิน นั่ง นอน ตี๋ม ทำ พูด คิด ทั้งกลางวัน และกลางคืน ตั้งแต่ตื่นจนหลับ กำหนดรู้อยู่อย่างนี้ อยู่เนื่อง ๆ วิปัสสนาญาณต่าง ๆ ย่อมปรากฏไปตามลำดับ จนสามารถบรรลุมรรค ผล และนิพพานได้

ดังนั้น จาคะในทางธรรมหรือจาคะในการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐานนั้นหมายถึง สละกิเลสด้วยปัญญา คือ เพราะเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงว่า รูปนามชั้น ๕ ไม่เที่ยง ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ไม่ใช่ตัวเรา ไม่มีตัวไม่มีตน ไม่อยู่ในอำนาจของใครบังคับบัญชาไม่ได้ เมื่อรู้เห็นอยู่อย่างนี้อยู่เนื่อง ๆ ย่อมทำให้เกิดปัญญาญาณในระดับต่าง ๆ ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ด้วยเหตุนี้ก็คืออย ๆ สละความไม่รู้ สละอวิชชา ที่เป็นจาคะที่ค่อย ๆ สละกิเลส จนสละความยึดถือว่ามีเราที่ละน้อย จนถึงการสละดับกิเลส อย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียดได้หมดสิ้นเชิง เป็นจาคะสูงสุด เรียกว่าเป็นการสละกิเลสด้วยปัญญาญาณ

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพฯ: มหาคุศลการณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๘๔.

^{๓๙} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐-๒๔/๒๗-๓๐.

๓.๒.๔ ปัญญาสัมปทา

การดำเนินชีวิตด้วยปัญญา รู้จักคิด รู้จักพิจารณา ใช้วิจารณ์ญาณ รู้เท่าทันโลกและชีวิต สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระได้ตามโอกาสปัญญานี้เป็นเรื่องที่ละเอียดลึกซึ้ง เพราะในงานวิจัยนี้เน้นปัญญาที่สัมพันธ์กับญาณ ดังนั้นปัญญาดังกล่าว ต้องเป็นปัญญาที่เกิดจากภาวนามยปัญญา หรือที่เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา ไม่ใช่ปัญญาทางโลกทั่ว ๆ ไป เป็นโลกุตตรปัญญา เป็นปัญญาที่จะนำความรู้แจ้งในทุก ๆ สิ่ง นำความพ้นทุกข์มาสู่ผู้ปฏิบัติ ไม่มีการฝีกฝนแทนกันได้ แนวทางนี้ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เรียกว่า การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อให้เกิดผลที่สุดแห่งปัญญา คือ อสวัภยญาณ คือ การทำอาสวะให้สิ้น แนวทางวิปัสสนานี้ ต้องผ่านกระบวนการที่เรียกว่า สติปัฏฐาน ๔ ประการ

สติปัฏฐาน เป็นหนทางนำไปสู่การพ้นจากทุกข์ แบ่งออกเป็น ๔ บรรพใหญ่ ได้แก่ กายานุปัสสนา การพิจารณาภายในกาย เวทนานุปัสสนา การพิจารณาเวทนาในเวทนา จิตตานุปัสสนา การพิจารณาจิตในจิต และธรรมานุปัสสนาการพิจารณาธรรมในธรรม ทั้งนี้ การปฏิบัติตามหลักของสติปัฏฐานนี้มีเป้าหมายสำคัญ คือ เพื่อให้บุคคลสามารถบรรลุถึงโลกุตตรธรรมแต่ละขั้น โดยผู้ปฏิบัติสามารถเข้าถึงความเป็นพระอริยบุคคลได้ คือ บรรลุโสดาบันสกทาคามี อนาคามีและอรหัตตบุคคล หมายถึง หากปฏิบัติตามลำดับย่อมนสะละกิเลสจากอย่างหยาบไปหากิเลสอย่างละเอียดได้ด้วยตนเอง

ส่วนวิธีการปฏิบัติ เพื่อที่จะละกิเลสอย่างหยาบไปหากิเลสอย่างละเอียดได้นั้น แบ่งออกเป็น ๒ อย่างอันได้แก่ ภาวนา ๒ คือ^{๕๐}

๑. สมถภาวนา หมายถึง การฝึกรวมจิตใจให้เกิดความสงบเป็นการฝึกสมาธิ คือ ฝึกจิตให้ตั้งมั่น แน่วแน่ ประณีตยิ่งขึ้นไปเป็นขั้น ๆ โดยลำดับ จนถึงขั้นฌานในระดับต่าง ๆ ได้จนสามารถละกิเลสอย่างกลาง (ปริยฎฐานกิเลส) ได้ แต่เป็นการละด้วยการข่มนิวรธรรมไว้ด้วยอำนาจของฌานสมาธิ เรียกว่า วิกขัมภนปทานถ้าหมดกำลังของฌานกิเลสนิวรน์ก็สามารถเกิดขึ้นได้เหมือนเดิม

ดังนั้น ถ้าไม่ยอมยกให้ฌานเสื่อมก็ต้องเอาฌานสมาธิมาเป็นพื้นฐานในการเจริญวิปัสสนาภาวนาต่อ จนสามารถรู้เห็น รูปนามขั้น ๕ เป็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา แล้วเกิดปัญญาญาณต่าง ๆ ไปตามลำดับจนบรรลุถึง มรรค ผล และนิพพานไป

๒. วิปัสสนาภาวนา หมายถึง การฝึกรวมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง, การเจริญปัญญา ให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริงในสภาวะของรูปนามขั้น ๕ ว่า เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และอสุภะ ทำให้เกิดญาณปัญญาในระดับต่าง ๆ แล้วทำให้หลุดพ้นจากกิเลสอย่าง

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๗๙/๓๙๐, อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๗๕/๗๖.

ละเอียด (อนุสัยกิเลส) และกองทุกข์ทั้งปวง จนกระทั่งบรรลุถึงมรรค ผล นิพพานได้ในที่สุด (สองอย่างนี้ในบาลีท่านเรียกว่า ภาเวตัพพะธรรม และวิชชาภาคิยธรรม ในคัมภีร์ สมัยหลัง บางที่เรียกว่า กัมมัฏฐาน)^{๔๑} การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน และสติปัฏฐาน ๔

คำว่า วิปัสสนา หมายถึง การเห็นแจ้งหรือการเห็นชัด ในสภาพธรรมหรือในสภาวะธรรมต่าง ๆ ตามความเป็นจริง โดยอาศัย การฝึกฝนอบรมปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัดในสิ่งทั้งหลาย ตรงตามสภาวะของมัน กล่าวคือ เข้าใจตามความเป็นจริงหรือตามที่สิ่งเหล่านั้นมันเป็นของมันเอง ไม่ใช่เห็นไปตามที่เรารวดภาพให้เป็นไปด้วยความชอบ ความชัง ความอยากได้ หรือความขัดใจของเรา เข้าใจจริง รู้แจ้งชัด จนถอน ความหลงผิด รู้ผิด เห็นผิด และถอนความยึดติดในสิ่งทั้งหลาย ว่ามีความเป็นอิสระ มีความไม่เที่ยง, เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ดังมีสุภาษิตว่า

อนิจจาทิวเสน วิวิธเณ อากาเรหิ ธมเมหิ ปสสตีติ วิปัสสนา แปลว่า ปัญญาใด ย่อมเห็นสังขตธรรมมีขันธ เป็นต้น ด้วยอาการต่าง ๆ มีความไม่เที่ยง เป็นต้น ฉะนั้น ปัญญานั้น ชื่อว่า วิปัสสนา^{๔๒} และวิปัสสนากัมมัฏฐาน มีความหมายว่า ที่ตั้งแห่งการงานทางจิตใจ เพื่อความเห็นแจ้ง (การกำหนดรู้อาการของสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง) ขณะเดียวกัน การทำวิปัสสนากาวนาให้มากยิ่งขึ้น เรียกว่า กาวนามยปัญญา เหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า “วิปัสสนากัมมัฏฐาน” คือ ทางดำเนินที่จะไปสู่พระนิพพานซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อีกทั้งพระอรหันต์ทั้งหลาย ย่อมค้ำทางนี้เสด็จไปสู่พระนิพพานด้วยกันทั้งนั้น และขึ้นชื่อว่าวิปัสสนาแล้วย่อมไม่แคล้วจาก สติปัฏฐาน ๔^{๔๓} “ไปได้เลย ไม่องค์ใดก็องค์หนึ่งของทั้ง ๔ องค์ (ฐาน) ในสติปัฏฐานนี้รวมอยู่ด้วยกันเสมอ

และการเจริญวิปัสสนากาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ นั้น คือ การใช้สติและปัญญาพิจารณากำหนดรู้ รูป นาม สภาวะธรรมทางกาย เวทนา จิต และธรรม ตามความเป็นจริง จนหยั่งรู้ถึงความเปลี่ยนแปลง แปรปรวนไปของสภาวะธรรมทั้งหลายว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลตัวตนเราเขา มีเนื้อโดยย่อดังนี้ คือ

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติตามกำหนดรู้ดูกาย คือ การมีสติกำหนดรู้เท่าทันกายและเรื่องทางกายทุกอิริยาบถ ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาเหมาะสำหรับค้นหาจริตอย่างหยาบ มีรูปธรรมเป็นอารมณ์ คือ กำหนดรู้ลมหายใจ,อิริยาบถ

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐.

^{๔๒} ชุ.ป.อ.(บาลี) ๑/๑๕๕/๓๒๘.

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๐.

ใหญ่ทั้ง ๔ อิริยาบถย่อยทั้งหลาย โดยความเป็นปฏิกุลของกายโดยความเป็นธาตุของกาย และโดยความเป็นป่าช้า ๙ จัดเป็น รูปธรรมกัมมัฏฐาน

ดังนั้น เมื่อตั้งสติกำหนดพิจารณาระลึกอยู่ที่กายเพื่อให้รู้เห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง คือ การตั้งสติกำหนดรู้เห็นกายในกายอยู่ เนื่อง ๆ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ ย่อมกำจัด (อภิขมา) ความยินดี และ (โทมนัส) ความยินร้าย ในโลก (ขันธ ๕) เสียออกได้^{๔๔}

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติตามกำหนดรู้ดูเวทนา (ความรู้สึก) ตามอารมณ์ที่กระทบสัมผัสให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เหมาะสำหรับค้นหาจิตอย่างละเอียดมีนามธรรมเป็นอารมณ์ คือ เวทนาอันเป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี และเฉย ๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส และเป็นนิรามิสตามที่เข้าไปอยู่ในขณะนั้น ๆ จัดเป็นนามธรรมกัมมัฏฐาน

ดังนั้น เมื่อตั้งสติกำหนดพิจารณาระลึกอยู่ที่เวทนา เพื่อให้รู้เห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง คือ การตั้งสติกำหนดรู้เห็นเวทนาในเวทนาอยู่เนื่อง ๆ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ ย่อมกำจัด (อภิขมา) ความยินดี และ (โทมนัส) ความยินร้าย (ขันธ ๕) ในโลกออกเสียได้^{๔๕}

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติตามกำหนดรู้ดูจิต หรือสภาวะและอาการของจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาเหมาะสำหรับทวิภูจิจริตอย่างหายาบ มีนามธรรมเป็นอารมณ์ คือ อาการต่าง ๆ ของจิต ๑๖ ข้อตั้งแต่ จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ จิตปราศจากโทสะ และจิตมีโมหะ จิตปราศจากโมหะ เป็นต้น จัดเป็นนามธรรมกัมมัฏฐาน

ดังนั้น เมื่อตั้งสติกำหนดพิจารณาระลึกอยู่ที่จิต เพื่อให้รู้เห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง คือ การตั้งสติกำหนดรู้เห็นจิตในจิตอยู่เนื่อง ๆ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ ย่อมกำจัด (อภิขมา) ความยินดีและ (โทมนัส) ความยินร้าย (ขันธ ๕) ในโลกออกเสียได้^{๔๖}

๔. ฌมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติตามกำหนดรู้ดูธรรม หรือสภาวะและอาการของธรรม คือ รูปธรรม และนามธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาเหมาะสำหรับทวิภูจิจริตอย่างละเอียด มีทั้งรูปธรรม และนามธรรมเป็นอารมณ์ คือ นิเวธ ๕, ขันธ ๕, आयตนะ ๑๒, โพชฌงค ๗, อริยสัจจ ๔, จัดเป็นทั้งรูปธรรม และนามธรรมกัมมัฏฐาน”^{๔๗}

^{๔๔} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๗๓-๓๐๐/๓๒๕-๓๕๑.

^{๔๕} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๗๓-๓๐๐/๓๒๕-๓๕๑.

^{๔๖} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๗๓-๓๐๐/๓๒๕-๓๕๑.

^{๔๗} พระมหาบุญเลิศ (อินทปถโณ), หนังสือ สุตยอดแห่งวิชา คือ วิปัสสนากัมมัฏฐานคู่มือการเจริญสติปัฏฐาน ๔ โดยสังเขป, (พิมพ์ที่ แก้วแสนกราฟฟิคทาวน์, ๒๕๖๐), หน้า ๓๓-๓๔.

ดังนั้น เมื่อตั้งสติกำหนดพิจารณาระลึกอยู่ที่ธรรม เพื่อให้รู้เห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง คือการตั้งสติกำหนดรู้เห็นธรรมในธรรมอยู่เนื่อง ๆ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ ในที่สุดก็จะกำจัด (อภิชฌา) ความยินดี และ (โทมนัส) ความยินร้าย (ขันธ ๕) ในโลก ออกเสียได้ สมดังพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้”^{๔๘}

๓.๒.๕. ประโยชน์ของการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

ผู้ที่เจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน อย่างจริงจังและต่อเนื่อง ย่อมได้ประโยชน์มากมาย และจนยากที่จะอธิบายให้เห็นจริงได้จนกว่าผู้นั้นได้ลงมือปฏิบัติจนได้เห็นผลจริงด้วยตนเอง พอกล่าวเป็นตัวอย่างเป็นได้ดังนี้ คือ

- ๑) ทำให้จิตใจเกิดความสงบเยือกเย็นเป็นสุข
- ๒) ปิดประตูอบาย คือ เมื่อบรรลุโสดาบันแล้ว ตั้งแต่ชาตินี้เป็นต้นไปจะไม่ตกนรกไม่เกิดเป็นเปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉานอีกเลย
- ๓) ถ้ามีเหตุให้ปฏิบัติไม่สำเร็จ ไปติดอยู่เพียงแค่วิญญาณ ๑๑ ก็ไม่เสียเวลาเปล่า เพราะจะเกิดปัญญาญาณ ที่จะใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในโลกได้
- ๔) บรรลุมรรค ผล และนิพพานได้ไม่ต้องกลับมาเกิดอีกใน ๓๑ ภูมิ หรือในสังสารวัฏอีก อันเป็นจุดประสงค์สูงสุดอย่างแท้จริง ในทางพระพุทธศาสนา

นอกจากประโยชน์ของวิปัสสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทแล้ว ยังมีข้อมูลนักวิชาการที่แสดงประโยชน์ของวิปัสสนาไว้ เช่น

- ๑) ทำให้จิตใจเกิดความสงบเยือกเย็นเป็นสุขสมองปรอดโปร่ง ความจำดี เรียบเก่ง
- ๒) ปิดประตูอบาย คือ เมื่อบรรลุโสดาบันแล้ว ตั้งแต่ชาตินี้เป็นต้นไปจะไม่ตกนรกไม่เกิดเป็นเปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉานอีกเลย
- ๓) เมื่อปฏิบัติวิปัสสนาถึงสังขารูปกขาญาณ จนแก่กล้าแล้ว เกิดเป็นอุเบกขาสัมโพชฌงค์แล้ว ทำให้โรคบางอย่างหายได้ เช่น โรคมะเร็ง โรคหัวใจ ต่อมไทรอยด์ โรคเกี่ยวกับลม และเลือด
- ๔) ถ้ามีเหตุให้ปฏิบัติไม่สำเร็จ ไปติดอยู่เพียงแคสังขารูปกขาญาณ ก็ไม่เสียเวลาเปล่า เพราะจะเกิดปัญญาญาณ ที่จะใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในโลกได้

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๗๓-๓๐๐/๓๒๕-๓๕๑.

๕) แก้อาถรรพ์ มนต์ดำได้ ไม่ว่าจะถูกของหรือโดนยาพิษ ยาสั่งมา เมื่อปฏิบัติจนถึงสังขาร เปกษาญาณแล้ว อาถรรพ์จะหายไปจนหมดเกลี้ยงอาณิสสการเจริญวิปัสสนา ๔ ประการ

๑) มีสติมั่นคงไม่ตายด้วยความหลง

๒) ได้เกิดอยู่ในสุคติภูมิ (คือมนุษย์,สวรรค์)

๓) ถ้าอุปนิสัยยังอ่อนอยู่ ก็จะเป็นอุปนิสัยติดชั้นสันดานไปในภพหน้า

๔) ถ้ามีอุปนิสัยและอินทรีย์แก่กล้า ก็จะทำพระนิพพานให้แจ้งด้วยปัญญาภายใน ๗ วัน หรือ ๗ เดือน หรือ ๗ ปี พระอรหันต์หรือพระอนาคามี พึงหวังได้^{๔๙}

ดังนั้นการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน อย่างจริงจังและต่อเนื่อง ย่อมได้รับ ประโยชน์ และอาณิสสสมามายดั่งที่กล่าวมาแล้ว แล

การเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เมื่อเจริญอย่างจดจ่อต่อเนื่อง โดยอาศัย สติกำหนดรู้อารมณ์ของรูปนามทางกาย เวทนา จิต และธรรม จนปรากฏเห็นรูปนามชั้น ๕ มีความ เกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปของรูปนามอยู่เสมอ ที่เรียกว่า อุปปาทะ ฐิติภังคะ ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน ตื่น ทำพูด คิด อารมณ์ภายนอกอารมณ์ภายในของรูปนามก็มีความเกิดดับ สืบต่อต่อกันไปอยู่เสมอ เมื่อเกิดปัญญารู้เห็นอารมณ์ของรูปนามอย่างนี้อยู่เนื่อง ๆ จิตย่อมเกิดวิปัสสนาญาณไปตามลำดับ จนถึงฐานธรรมอารมณ์ที่สมบูรณ์และละเอียดปราณีตจนยังรู้แจ้ง อริยสัจ ๔ ที่แท้จริงได้การรู้แจ้ง อริยสัจ ๔ ย่อมจะรู้แจ้งในอารมณ์ของรูปนามในขณะปัจจุบันอารมณ์ คือ

สติที่กำหนดรู้รูปนาม จัดเป็น ทุกขสัจ ตัณหาในภพก่อนที่ก่อให้เกิดสตินั้น จัดเป็น สมุทย สัจ ความดับของทุกขสัจ และสมุทยสัจทั้งสอง จัดเป็น นิโรธสัจ อริยมรรคที่กำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทย และมินีโรธเป็นอารมณ์ จัดเป็น มรรคสัจ”^{๕๐} เมื่ออริยสัจ ๔ ที่แท้จริงปรากฏขึ้น มรรคจิต และผลจิตก็ ตามมา โยคีบุคคลจะเป็นมรรคบุคคลแค่เพียงชั่วขณะเดี๋ยวเท่านั้น หลังจากนั้นก็ได้ชื่อว่า ผลบุคคล คือ บุคคลผู้เสวยผลจากมรรคนั้นอยู่ ไปจนกว่ามรรคจิตในขั้นที่สูงขึ้นไปจะเกิดขึ้นอีกครั้ง เพื่อจะดับ กิเลสที่ประณีตขึ้นไปอีก มรรคจิตแต่ละขั้นจะเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวเท่านั้น แล้วจะไม่เกิดขึ้นในขั้นเดิม ซ้ำอีกเลย จะเกิดก็แต่ขั้นที่สูงขึ้นไปเท่านั้น เพราะกิเลสสังโยชน์ที่ถูกดับไปแล้ว จะไม่มีโอกาสกลับมา ให้ดับได้อีกเลย เพราะได้ดับกิเลสโดยเด็ดขาดไปแล้ว ด้วยมรรคจิต เรียกว่า สมุจเจตนิโรธ

^{๔๙} พระคณิน โสทโร (เมืองเกิด), “ศึกษาการพัฒนาปัญญาเพื่อการบรรลุธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานินพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๕๗), หน้า ๕๕-๕๖.

^{๕๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), **วิปัสสนานัย เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๑๐.

บุคคลที่มรรคจิตผลจิตเกิดขึ้นไปตามลำดับขั้นจนถึง ๔ ครั้ง ย่อมเป็นพระอริยบุคคล ๘ จำพวก^{๕๑} คือ มรรคบุคคล ๔ และผลบุคคล ๔ จำพวก อริยบุคคล ๘ ประเภท ว่าโดยย่อมีดังนี้ คือ

๑. โสตาปัตติมรรคบุคคล คือ บุคคลในขณะที่ย่อมมรรคจิตเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก เรียกว่า โสตาปัตติมรรคจิต

๒. โสตาปัตติผล อันได้แก่ โสตาบัน คือ ผู้ที่ผ่านโสตตมรรคมาแล้ว

๓. สกทาคามีมรรคบุคคล อันได้แก่ สกทาคามีมรรคบุคคล คือ บุคคลที่เจริญวิปัสสนาต่อไปอีกจนกระทั่ง มรรคจิตเกิดขึ้นเป็นครั้งที่ ๒ ที่เรียกว่า สกทาคามีมรรคจิต

๔. สกทาคามีผลบุคคล อันได้แก่ สกทาคามีผลบุคคล คือ บุคคลผู้ที่ได้ผ่านสกทาคามีผลบุคคลมาแล้ว

๕. อนาคามีมรรคบุคคล คือ บุคคลที่เจริญวิปัสสนาต่อไปอีกจนกระทั่ง มรรคจิตเกิดขึ้นเป็นครั้งที่ ๓ ที่เรียกว่า อนาคามีมรรคจิต

๖. อนาคามีผลบุคคล คือ บุคคลที่ผ่านอนาคามีมรรคจิตมาแล้ว เรียกว่า อนาคามีผลจิต

๗. อรหัตมรรคบุคคล คือ บุคคลที่เจริญวิปัสสนาต่อไปอีกจนกระทั่ง มรรคจิตเกิดขึ้นเป็นครั้งที่ ๔ ที่เรียกว่า อรหัตมรรคจิต

๘. อรหัตผลบุคคล อันได้แก่ พระอรหันต์ คือ ผู้ที่ปราศจากกิเลสอย่างสิ้นเชิงแล้ว เพราะได้ดับกิเลสสังโยชน์ ๕ ที่เหลือในขณะแห่งอรหัตมรรคจิตที่ผ่านมาแล้ว และอริยบุคคล ๘ จำพวก เรียกโดยชื่อเต็ม ๆ ก็มีแค่ ๔ บุคคล คือ พระโสตตมรรค ๑ พระสกทาคามี ๑ พระอนาคามี ๑ และพระอรหันต์ ๑ และพระอริยบุคคลเหล่านี้ ย่อมรับประโยชน์สุขในปัจจุบันชาตินี้ (ทิฏฐธัมมิกัตถสุขะ) และเมื่อตายไปก็ได้รับประโยชน์สุขในชาติหน้า ที่เรียกว่า สัมปรายิกัตถสุขะ

๓.๒.๖ ประโยชน์สุขของพระอริยบุคคลในระดับต่าง ๆ ที่ได้รับผลในชาติหน้า

ประโยชน์สุขของพระอริยบุคคลในระดับต่าง ๆ ที่ได้รับผลในชาติหน้า มีดังนี้ คือ

(ก) โสตตมรรคมี ๓ ประเภท ท่านผู้บรรลุโสตตมรรคแล้ว, ผู้แรกถึงกระแสอันนำไปสู่พระนิพพานแล้ว ปิดประตูอบายภูมิได้แล้ว เป็นผู้แน่นอนต่อการตรัสรู้ข้างหน้า โสตตมรรคมี ๓ ประเภท คือ

๑. เอกพีช ผู้มีพีช คือ อตถภาพอันเดียว คือ เกิดอีกครั้งเดียว ก็จักบรรลุอรหัตผล

๒. โกลังโกละ ผู้ไปจากสกุลสู่สกุล คือ เกิดในตระกูลสูงอีก ๒-๓ ครั้ง หรือเกิดในสกุลดีอีก ๒-๓ ภพ ก็จักบรรลุอรหัตผล

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๗-๗๘.

๓. สัตตักขัตตุงปรมะ คือ ผู้มีเจ็ดครั้งเป็นอย่างยิ่ง คือ เวียนเกิดในสุคติภพอีกอย่างมากเพียง ๗ ครั้ง ก็จักบรรลอรุหัตผล เกณฑ์แบ่งหรือเหตุให้เป็นเช่นนี้ กำหนดด้วยวิปัสสนาและความมีอินทรีย์อันแก่กล้า ปาน กลาง และอ่อนกว่ากัน ตามลำดับ^{๕๒}

(ข) สกทาคามี ๕ ประเภท ท่านผู้บรรลุสกทาคามีผลแล้ว, ผู้กลับมาอีกครั้งเดียว สกทาคามี ๕ ประเภท คือ

๑. ผู้บรรลุในโลกนี้แล้ว ปรีนิพพานในโลก นี้เอง
๒. ผู้บรรลุในโลกนี้แล้ว ปรีนิพพานในเทวโลก
๓. ผู้บรรลุในเทวโลกแล้ว ปรีนิพพานใน เทวโลกนั้นเอง
๔. ผู้บรรลุในเทวโลกแล้ว เกิดในโลกนี้จึงปรีนิพพาน
๕. ผู้บรรลุในโลกนี้แล้ว ไป เกิดในเทวโลกหมดอายุแล้ว กลับมาเกิดในโลกนี้จึงปรีนิพพาน

(ค) อนาคามี ๕ ประเภท ท่านผู้บรรลุอนาคามีผลแล้ว ผู้ไม่เวียนกลับมาอีก ๕ ประเภท คือ

๑. อันตราปรีนิพพายี คือ ผู้ปรีนิพพานในระหว่าง คือ เกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้ว อายุยังไม่ถึงกึ่ง ก็ปรีนิพพานโดยกิเลสปรีนิพพาน
๒. อุปหัจจปรีนิพพายี คือ ผู้จวนจะถึงจึงปรีนิพพาน คือ อายุพ้นกึ่งแล้ว จวนจะถึงสิ้นอายุจึง ปรีนิพพาน
๓. อสังขารปรีนิพพายี คือ ผู้ปรีนิพพานโดยไม่ต้องใช้แรงชักจูง คือ ปรีนิพพานโดยง่าย ไม่ต้องใช้ความเพียรนัก
๕. อุทธังโสโตกนิภุคคามี คือ ผู้มีกระแสในเบื้องบนไปสู่อกนิภุคคภพ คือ เกิดในสุทธาวาสภพใด ภพหนึ่งก็ตาม จะเกิดเลื่อนตื้อขึ้นไปจนถึงอกนิภุคคภพแล้วจึงปรีนิพพาน^{๕๓}

(ง) พระอรหันต์ผู้สิ้นชีวิตไปแล้ว อันได้แก่ พระอรหันต์ที่ อนุปาติเสสนิพพานธาตุ คือ

อนุปาติเสสนิพพานธาตุ คือ นิพพานธาตุที่ไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่”^{๕๔} ได้แก่ ผู้ที่ดับกิเลสได้หมดโดยสิ้นเชิงแล้ว คือ พระอรหันต์สิ้นชีวิตไปแล้วนั่นเอง เรียกว่า อนุปาติเสสนิพพาน

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๗๘-๗๙.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙.

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖๒.

ตั้งพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันตชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ ภิกษุทั้งหลาย เวทนาทั้งปวงในอัตภาพนี้นั้นแลของภิกษุนั้น อันค้นหาเป็นต้นให้เพลิดเพลินไม่ได้ต่อไปแล้ว จักระงับดับสนิท ภิกษุทั้งหลาย สภาวะดังกล่าวนี้ เราเรียกว่า อนุภาติเสสนิพพานธาตุ^{๕๕} นี้แล ชื่อว่าสันติสุขของพระอริยบุคคลในชั้นต่าง ๆ ที่ได้รับผลในชาติหน้าเรียกว่า สัมปรายิกธรรมสันติสุข

สรุปว่า การเจริญวิปัสสนาภาวนาในสัมปรายิกัตถประโยชน์นั้น โดยมีหลักสัทธา ศีล จาคะ และปัญญาเป็นฐานในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา กล่าวคือ มีความเชื่อมั่นเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ชื่อการกระทำเชื่อมั่นในการเจริญกุศลธรรมต่าง ๆ (สัทธาสัมปทา) และมีการรักษาและการเจริญปริสุทธศีล ๔ อันได้แก่ ปฎิโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวปริสุทธศีล และปัจจัยสันนิสิตศีลโดยการเน้นการเจริญอินทริยสังวรศีลเป็นหลัก เรียกว่า มีปริสุทธศีล (ศีลสัมปทา) และได้อธิบายหลักของจาคะด้วยการให้เสียสละหรือการสละ ทั้งวัตถุทาน อภัยทาน และละโลภะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลง (จาคสัมปทา) และเหตุที่จะละสิ่งเหล่านี้ได้ ก็อาศัยการเจริญปัญญา (ปัญญาสัมปทา) ปัญญาในบทนี้ เป็นปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนา ที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญา

โดยอาศัยการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ คือ การตั้งสติตามกำหนดรู้ดู กาย เวทนา จิต และธรรม จนรู้เห็น รูป-นาม เป็นไตรลักษณ์ ได้แก่เห็นอนิจจัง ทุกข์ และอนัตตา เกิดปัญญาญาณต่าง ๆ รู้เท่าทันความจริงของธรรมชาติทั้งปวง ว่าทุกสรรพสิ่งทั้งหลาย ไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น เป็นเหตุให้ปรากฏ อริยสัจ ๔ อย่างแท้จริงเกิดขึ้น ยังมรรคผล และนิพพานในระดับต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาในระดับต่าง ๆ ได้ในที่สุด พระอริยบุคคลชั้นต่าง ๆ ได้รับประโยชน์สุขในปัจจุบันชาตินี้ (ทิฏฐธัมมิกัตถสุขะ) และเมื่อตายไปก็ได้รับโยชน์สุขในชาติหน้า ที่เรียกว่า สัมปรายิกัตถสุขะ

๓.๓ การเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อให้บรรลุถึงปรমัตถประโยชน์

การเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อให้บรรลุถึงปรมัตถประโยชน์นั้นเป็นการเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ การตั้งสติกำหนดรู้ดู กาย เวทนา จิต และธรรม หรือรูปนามในขณะปัจจุบันตามความเป็นจริง เพื่อให้เกิดปัญญา เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงว่า สภาพภาวะชีวิตนี้เป็นธรรมชาติที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ คือ มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ บังคับบัญชาไม่ได้ ไม่ใช่ตัวตน เกิดเห็นอย่างนี้เรียกว่า เกิดปัญญา ปัญญา นี้ ก็ละละกิเลสประหารกิเลส ทำให้กิเลสลดน้อยลง ความร้อน

^{๕๕} พ.ช. (ไทย) ๒๕/๔๔/๓๙๓.

ใจทุกขีใจก็ลดน้อยลง ความเย็นก็ปรากฏ ความสุขก็ปรากฏ ยิ่งความร้อนลดลงไปมากเท่าไร ก็จะพบกับความเย็นมากเท่านั้น ความดับเย็นนั้น ท่านเรียกว่า นิพพาน

นิพพานเป็นประโยชน์สูงสุดในพุทธศาสนา การถึงนิพพาน ชื่อว่า ได้บรรลุปรมัตตประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนาแล้ว เพราะฉะนั้นนิพพานเป็นการดับเพลิงทุกข์ดับเพลิงกิเลสได้นั่นเอง นิพพานในทางพระพุทธศาสนานั้น จะว่าไปตามขั้นของพระอริยบุคคล พระโสดาบันก็ละกิเลสได้ระดับหนึ่ง พระสกทาคามีก็ละกิเลสได้อีกระดับหนึ่ง พระอนาคามีก็ละกิเลสได้ยิ่งขั้นอีกระดับหนึ่ง จนกระทั่งระดับพระอรหันต์ก็ดับเพลิงทุกข์เพลิงกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง ใจก็จะเย็นสงบสนิทอย่างชนิดความเร้าร้อนความเศร้าหมองจะไม่กำเริบขึ้นมาได้อีกเลย ก่อนที่จะกล่าวถึงการเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อบรรลุปรมัตตประโยชน์นั้น จะขอกล่าวถึงวิปัสสนาภาวนา หมายถึง อะไรก่อน

๓.๓.๑ วิปัสสนาภาวนา

วิปัสสนาภาวนา หมายถึง การฝึกอบรมพัฒนาจิตเพื่อให้เกิดปัญญา คือ เป็นปัญญาที่เข้าไปรู้แจ้งในอารมณ์ของรูปนามต่าง ๆ ตามความเป็นจริง โดยรู้เห็นรู้แจ้งอาการของรูปนาม ที่เป็นอาการที่ไม่เที่ยง (อนิจจัง) ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ (ทุกขัง) และเป็นอาการที่บังคับบัญชาไม่ได้ (อนัตตา) รู้เห็นอย่างนี้ เรียกว่า วิปัสสนา แต่ถ้าปัญญาที่รู้เห็นอย่างอื่น นอกจากที่กล่าวมาแล้วนั้น ไม่เรียกว่า วิปัสสนา เช่น เห็นพระพุทธเจ้า พระพรหม พระอินทร์ เห็นสวรรค์-นรก หรือเห็นอย่างอื่น นอกจากเห็นอาการของไตรลักษณ์แล้ว ไม่ชื่อว่า วิปัสสนา

ดังนั้น การรู้เห็นรูปนามกายใจ เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา จึงชื่อว่า เป็น วิปัสสนาปัญญา (สัมมาทิฐิ) เมื่อมีความเข้าใจวิปัสสนาอย่างถูกต้องแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์ แก่ผู้ที่ศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะจะช่วยป้องกันความเห็นของผู้ที่ศึกษา ไม่ให้ตกไปในความเห็นผิดงมงายได้”^{๕๖} (มิถุนาทิฐิ) นั่นเอง การเจริญวิปัสสนาภาวนาจะสำเร็จได้นั้นจะต้องมีอารมณ์ ๖ ประเภท เรียกว่า วิปัสสนาภูมิ ๖

๓.๓.๒ อารมณ์ของวิปัสสนาภาวนา

อารมณ์วิปัสสนาหมายถึง อารมณ์ ๖ ประเภท ที่เป็นเครื่องยึดหน่วงจิตใจของผู้ปฏิบัติ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติเข้าไปยึดตั้งสติกำหนดรู้รูปนามกายใจ แล้วผู้ปฏิบัติจะได้รู้เห็นประจักษ์แจ้งอารมณ์ของรูป-นามว่า รูปนามกายใจนี้ เป็นของไม่เที่ยงไม่แน่นอน มีความเปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ ทนอยู่ในสภาพเดิม

^{๕๖} ฉันทนา อุตสาหลักษณ์, หนังสือ พุทธปัญญาคู่มือการสร้างปัญญา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรม จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๓-๒๑๔.

ไม่ได้ และไม่อยู่ในอำนาจของใครบังคับบัญชาไม่ได้ เมื่อผู้ปฏิบัติรู้เห็นอย่างนี้ ก็จะทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถเกิดปัญญาญาณต่าง ๆ ไปตามลำดับ

จนสามารถข้ามโคตรภูญาณจากปุถุชนเข้าสู่อริยะบุคคลได้ อารมณ์ของวิปัสสนาภูมิแยกได้ดังนี้^{๕๗} คือ ชั้นที่ ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ และปฏิจักษมุขปาท ๑๒ ซึ่งเมื่อย่ออารมณ์ของวิปัสสนาภูมิ ๖ ลงแล้ว ก็เหลือแค่รูป-นาม และรูปนามนี้แหละเป็นอารมณ์ของกรรมมัญฐาน^{๕๘} หรือเป็นอารมณ์ของจิตที่จะนำพาจิตของผู้ปฏิบัติไปสู่ มรรค ผล และนิพพานได้ การที่บุคคลต่าง ๆ จะเข้าถึง มรรค ผล และนิพพานได้นั้น จะต้องเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เท่านั้น และการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เพื่อที่จะบรรลุปรมาตตประโยชน์นั้น จะต้องมืองค์ธรรมของวิปัสสนาภาวนาจึงจะสามารถกำจัดกิเลสในระดับต่าง ๆ ได้

๓.๓.๓ องค์ธรรมของวิปัสสนาภาวนา

การที่จะเจริญวิปัสสนาภาวนาจะต้องมืองค์ธรรม ๓ ประการเป็นตัวองค์ธรรมที่ขับเคลื่อนอยู่ภายใน จึงจะปรากฏรู้เห็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา หรือเป็นวิปัสสนาญาณแท้ องค์ธรรม ๓ ประการ คือ

๑) อาตปปี (สัมมาวายามะ) มีความเพียร^{๕๙}

อาตปปี หมายถึง การเพียรกำหนดรู้อารมณ์ของรูปนามในขณะปัจจุบันให้จดจ่อต่อเนื่องตามความเป็นจริง คือ มีความเพียรชอบที่เรียกว่า สัมมปธาน ๔ คือ เพียรละกิเลสเก่า เพียรระวังมิให้กิเลสใหม่เกิดขึ้น เพียรกำหนดรู้เพื่อให้กุศลใหม่เกิดขึ้น และเพียรรักษากุศลที่เกิดแล้วมิให้เสื่อมไปทุกขณะที่นักปฏิบัติเจริญสติกำหนดรู้สภาวะธรรมปัจจุบัน ได้ชื่อว่าสังสมสติ สมาธิ และปัญญาให้เพิ่มพูนมากขึ้น”

^{๕๗} นางราตรี ศรีเวียง, “ศึกษากิเลสและวิธีปฏิบัติเพื่อขจัดกิเลสในพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๗๕.

^{๕๘} ฉันทนา อุตสาหลักษณ์, **หนังสือ พุทธปัญญาผู้มีการสร้างปัญญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรม จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๗.

^{๕๙} นางราตรี ศรีเวียง, “ศึกษากิเลสและวิธีปฏิบัติเพื่อขจัดกิเลสในพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๗๖.

๒) สัมปะชาโน (ปัญญา) มีสัมปชัญญะ”^{๖๐}

สัมปะชาโน หมายถึง การสังเกตอารมณ์ของรูปนามในขณะปัจจุบันให้ต่อเนื่อง คือ การสังเกตรู้เห็นสภาวะธรรมต่าง ๆ ตามความเป็นจริง คือ เห็นลักษณะเฉพาะตัวของรูปนามและลักษณะทั่วไปของรูปนาม (ความเป็นไตรลักษณ์) ความรู้ตัวทั่วพร้อมในรูปนามที่กำลังเกิดขึ้นทางทวารทั้ง ๖ รู้แจ้งชัดว่าอะไร คือ รูป อะไร คือ นาม โดยองค์ธรรมสัมปชัญญะได้แก่ ปัญญา ในการเห็นรูปนามว่าไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกขัง) และไม่ใช่อัตน หรือบังคับบัญชาไม่ได้ (อนัตตา)”

๓) สติมา (สัมมาสติ) มีสติ”^{๖๑}

สติมา หมายถึง การระลึกเข้าไปกำหนดรู้เรียกชื่ออารมณ์ต่าง ๆ ของรูปนามในขณะปัจจุบันตามความเป็นจริง คือ การตั้งสติกำหนดรู้ กาย เวทนา จิต และธรรมอย่างจดจ่อต่อเนื่องไม่ขาดช่วงตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งเข้านอนการเจริญสติอย่างต่อเนื่องจะทำให้จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ เมื่อจิตตั้งมั่น ก็จะทำให้รู้เห็นอารมณ์ของรูปนามทั้งปวง ตามความเป็นจริง เป็นเหตุให้เกิดปัญญาญาณต่าง ๆ คือ ตั้งแต่นามรูปปริเฉทญาณจนถึงมรรคผล และนิพพานได้ในที่สุด ฉะนั้น การเจริญวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ อันมี อาตาปี สัมปะชาโน และสติมาเป็นองค์คุณที่จะทำให้เห็นสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่ปรากฏตามความเป็นจริงย่อมสามารถกำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกได้นี้ คือ องค์คุณในการเจริญวิปัสสนาภาวนา

ดังนั้น การที่จะเจริญวิปัสสนาภาวนา จะต้องมืองค์ธรรม ๓ ประการ คือมีความเพียร มีสัมปชัญญะ และมีสติจึงจะสามารถตัดกิเลสตัดความยินดียินร้ายในโลก ออกเสียได้ สมดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกได้” ฯลฯ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกได้”^{๖๒} และการที่จะบรรลุปรมาตถประโยชน์ คือ นิพพานในระดับต่าง ๆ ได้นั้นจะต้องการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เท่านั้น ไม่มีทางอื่นเลย สมดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางสายเดียว เป็นทางสายเอก”^{๖๓}

^{๖๐} นางราตรี ศรีเวียง, “ศึกษากิเลสและวิธีปฏิบัติเพื่อขจัดกิเลสในพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๗๗.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗.

^{๖๒} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๓/๒๔๘, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๒.

^{๖๓} ดูรายละเอียดใน ที.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๗๓/๓๕๙.

เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโลภะและปริหะ เพื่อดับทุกข์และโหมันัส เพื่อบรรลุธรรม เพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ”^{๖๔}

ดังนั้น โยคีปฏิบัติธรรมต้องการจะบรรลุถึงปรมาตถประโยชน์ คือประโยชน์สูงสุดในพระพุทธศาสนา อันได้แก่ พระนิพพานนั้น จะต้องเจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการเท่านั้น

การเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ การตั้งสติกำหนดรู้ รูป นาม สภาวะธรรมทางกาย เวทนา จิต ธรรม ตามความเป็นจริง จนหยั่งรู้ถึงความเปลี่ยนแปลง แปรปรวนไปของสภาวะธรรมทั้งหลายว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคลตัวตนเราเขา^{๖๕}

๓.๓.๔ การเจริญวิปัสสนากาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เพื่อบรรลุถึงปรมาตถประโยชน์

พระพุทธเจ้าตรัสสอนวิธีเจริญสติปัฏฐานในหมวดชาตุมนสิการปัพพะไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้อปฏิบัติอย่างหนึ่งคือ ภิกษุยอมพิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ ดำรงอยู่ ตามที่เป็นไปอยู่โดยความเป็นธาตุว่า ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม มีอยู่ในกาย”^{๖๖}

การกำหนดรู้อาการของท้องพอง-ท้องยุบ จัดเป็นธาตุกรรมฐาน เพราะ อาการท้องพอง-ยุบนั้น เป็นลมในท้องที่ดันให้พองออกและหดยุบเข้า ตามลักษณะอาการของ วาโยธาตุ ซึ่งมีลักษณะอาการ ๓ ประการ คือ

วิตถมณฑลขณาสภาวะ คือ ตึงหย่อนของธาตุลมที่เป็นโผฏฐัพพารมณ เป็น ลักษณะพิเศษของ วาโยธาตุ

สมุทธีรณรสา คือ การทำให้เคลื่อนไหวจากกระยะหนึ่งไปสู่อีกระยะหนึ่ง เป็น หน้าทีของ วาโยธาตุ

อกินิหารปจจุปฏัจจัน คือ การผลัดดันออก ขยายออก ตึงออก เป็นอาการ ปรากฏของ วาโยธาตุ และเป็นการฝึกปฏิบัติในหมวดอิริยาบถในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ยถา ยถา วา ปนสส กาโย ปณิหิตो โหติ, ตถา ตถานัง ปชานาติ.” เธอตั้งกายไว้ด้วยกิริยาอาการอย่างใด ๆ ก็รู้ชัดตามกิริยาอาการ อย่างนั้น ๆ”^{๖๗}

^{๖๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

^{๖๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๘/๓๐๗.

^{๖๗} พระภิกษุวิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี ป.ธ.๘. พธ.ม.วิปัสสนากาวนา) หนังสือ การล้างแก้ไขกรรมตามคัมภีร์พุทธศาสนา, พิมพ์ที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๖๑), หน้า ๙๐-๙๑.

๑. อาการที่ท้องพอง-ท้องยุบ ซึ่งมีลักษณะตึงหย่อน เคลื่อนไหวไปมา จากระยะหนึ่งไปอีกระยะหนึ่งนั้น เป็นลักษณะของ วาโยธาตุ การกำหนดจดจ่ออยู่ที่อาการ พอง-ยุบ จนเห็นอาการดับหายไป เป็นการเจริญธาตุ มนสิการ-ปัพพะนอกจากนี้ยังเป็นการกำหนดความ เคลื่อนไหวของลมที่ดันท้องออกมาและหดยุบลง จึงเท่ากับเป็นการกำหนดในส่วนของ สัมปชัญญูปัพพะ อีกด้วย

อนึ่ง ขณะนั่งภาวนาหรือเดินจงกรม หากเสียงแทรกเข้ามาชัดเจนก็ให้อาการได้ยินนั้น พร้อมกับกำหนดว่า “ได้ยินหนอ ๆ” ลมพัดมาถูกที่ผิวกายกำหนด ว่า “ถูกหนอ ๆ” หรือ “เย็นหนอ ๆ” จนอาการดับไป สติกำหนดรู้อาการตึง-หย่อน อาการกระทบ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ฯลฯ ขณะลุก ขณะกราบ ขณะเคี้ยวนี้เป็น การเจริญกายนุปัสสนาสติปัฏฐาน กายนุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การเจริญภาวนามีสติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้

๒. ในขณะกำหนดพอง-ยุบอยู่นั้น หากมีมดหรือยุงกัด รู้สึกเจ็บส่งจิตไป กำหนดอาการนั้น “เจ็บหนอ ๆ” จนกว่าจะดับไปนั่งนานปวดหลังปวดขา กำหนด “ปวดหนอ ๆ” (เพียงเพื่อรู้อาการ ไม่ใช่เพื่อให้หาย) เมื่อสภาวะญาณสูงขึ้น รู้สึกเบาสบาย กำหนด “สบายหนอ ๆ” เกิดปีติปราโมทย์ กำหนด “รู้หนอ ๆ” นี้ เป็นการเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การเจริญภาวนามีสติพิจารณาเนื่อง ๆ ซึ่ง เวทนาในเวทนาทั้งหลาย คือ ความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเฉย ๆ เมื่อได้เห็นรูป ได้ยินเสียง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้ถูกต้องสัมผัสด้วยกาย และได้นึกถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ สัมผัสทางประสาททั้ง ๕ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจโดยพิจารณาให้เห็นความเป็น จริ่งว่าเป็นแต่เพียงความรู้สึก ไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ยั่งยืนไม่ใช่ตัวตน มีความเพียร มี สัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๓. ในขณะกำหนดพอง-ยุบอยู่นั้น หากเกิดความคิดขึ้น ถ้าคิดโกรธ กำหนดว่า “โกรธหนอ ๆ” คิดเรื่องราคะ กำหนดว่า “ราคะหนอ ๆ” ถ้าความคิดนั้น ปรากฏเฉย ๆ ไม่อาจจำแนกเป็นราคะ โทสะ โมหะได้กำหนดเพียงว่า “คิด หนอ ๆ” จนเห็นอาการจางหายดับไป ของอาการนั้น นี้เป็นการเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการเจริญภาวนามีสติพิจารณาเห็นจิตในจิต อยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๔. ในขณะกำหนดพอง-ยุบอยู่นั้นเมื่อปล่อยรู้สึกหงุดหงิด กำหนด อาการว่า “หงุดหงิดหนอ ๆ” ง่วงซึมกำหนดอาการว่า “ซึมหนอ ๆ” หรือมีสิ่งมา รบกวนรู้สึกรำคาญ กำหนดอาการว่า “รำคาญหนอ ๆ” ขณะกำหนดพอง-ยุบอยู่ นั้น รู้ความเป็นไปของธาตุ หรือรู้อาการปีติ สุข เยือกเย็น กำหนดตรงอาการรู้ว่า “รู้หนอ ๆ” เมื่อญาณสูงขึ้นแล้ว สภาวะธรรมต่าง ๆ จะละเอียดนิ่มนวล เบาบาง ก็ กำหนดว่า “รู้หนอ ๆ” หรือ “รู้ ๆ” จนกว่าอารมณ์ทั้งรูปทั้งนามดับไปหมดสิ้น อย่างสิ้นเชื้อ (เชื้อที่ทำให้ต้องเกิดรูป-นามในภพใหม่อีก) นี้เป็นการเจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การเจริญภาวนามีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสใน โลกได้เมื่อปฏิบัติภาวนาอยู่เช่นนี้ ตลอดทั้งคืนทั้งวัน ตั้งแต่ตื่นนอน จนเข้านอน หลับไปในทุก ๆ วันสติ สมาธิ และปัญญาจึงมีกำลังมากขึ้นจนสามารถรับรู้ได้ถึงความเป็นไปของธาตุต่าง ๆ และอาการของปิติ สุข หรือเฉย ๆ ภายในใจได้ อย่างแจ่มชัด ก็ให้กำหนดรู้อาการ (จิต) รู้ด้วยว่า “รู้หนอ ๆ ” เมื่อวิปัสสนาญาณสูงขึ้นแล้ว สภาวะธรรมต่าง ๆ จะละเอียดมีนวลเบาบางยิ่งขึ้น ก็กำหนดรู้ว่า “รู้ ๆ ” จนกว่าอารมณ์ ทั้งรูปทั้งนามและจิตรู้ ดับหมดสิ้นไป จนสิ้นเชื้อที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิด รูป-นามใหม่อีก”^{๖๘}

๓.๓.๕ ลักษณะสภาวะผู้ที่บรรลุอรียสัง ๔ ในลักษณะต่าง ๆ

การที่อารมณ์ของรูป-นามและจิตรู้ ดับหมดสิ้นไป ก็ชื่อว่า โยคีได้บรรลุอรียสัง ๔ นั่นเอง การบรรลุอรียสัง ๔ มีลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑. ผู้ที่เคยให้ทานรักษาศีลมาก่อน จะบรรลุธรรมผ่านทาง อนิจจัง คือ กำหนดรู้เห็นรูปนามที่เกิดดับเร็ว ๆ และจิตที่กำหนดรู้รูปนามก็ดับลงไปพร้อมกันนั้น

๒. ผู้ที่เคยเจริญสมณะมาก่อน จะบรรลุธรรมผ่านทาง ทุกขัง คือ กำหนดรู้เห็นความบีบคั้นของรูปนาม แล้วรูปนามก็ดับลงไปพร้อมกับจิตที่กำหนดรู้นั้น

๓. ผู้ที่เคยเจริญวิปัสสนามาก่อน จะบรรลุธรรมผ่านทาง อนัตตา คือ กำหนดรู้เห็นความระเอียดแผ่วเบาของรูปนาม แล้วรูปนามก็ดับลงไปพร้อมกับจิตที่กำหนดรู้นั้น^{๖๙}

เรียกว่า การรู้เห็นทั้ง ๓ ลักษณะนี้ เป็นการรู้เห็นอรียสัง ๔ ครั้งแรกอย่างสมบูรณ์ และการรู้เห็นอรียสัง ๔ ทั้ง ๓ ลักษณะนี้ ต่างกันโดยสภาวะ แต่เหมือนกันโดยการดับรูปนาม คือเข้าสู่กระแสพระนิพพานเหมือนกัน

และขอยกการบรรลุอรียสัง ๔ แบบ พอง-ยุบมากล่าวในที่นี้ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เห็นอาการบรรลุอรียสัง ๔ ได้ชัดเจนมากขึ้น การบรรลุอรียสัง ๔ แบบ พอง-ยุบ มีลักษณะดังนี้ คือ

๑. อาการของพองยุบต่าง ๆ ทยอยในสภาพไม่ได้ ดับลงไป หมดไป สิ้นไป จัดเป็น ทุกขสัง

^{๖๘} พระภิกษุวิฑูรย์ วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี ป.ธ.๘. พธ.ม.วิปัสสนาภาวนา), หนังสือ การล้าง แก้อไภกรรมตามคัมภีร์พุทธศาสนา, หน้า ๙๐-๙๓.

^{๖๙} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ.๙), หนังสือ คู่มือสอบอารมณ์กรรมฐาน, พิมพ์ที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๘-๕๙.

๒. อาการพองยุบชัดเจนทั้งเริ่มพอง เริ่มยุบ มีลักษณะเป็นกลม ๆ เล็ก ๆ เร็ว ๆ บ้าง (ดับแบบอนิจจัง) มีปวดมาก ๆ หรือพองยุบอืดอืดบ้าง (ดับแบบทุกขัง) มีพองยุบระเี่ยดเบาบางเสมอ (ดับแบบอนัตตา) ในเวลาก่อนที่จะเข้าสู่โคตรภูญาณนั่นเอง นี่จัดเป็น สมุทัยสัง

๓. อาการของพองยุบต่าง ๆ นั้น ดับลงไปพร้อม กับจิตที่กำหนดรู้นั้น คือ ถึงพระนิพพานนั่นเอง นี่จัดเป็น นิโรธ

๔. ปัญญาที่รู้เห็นพองยุบต่าง ๆ นั้น คือ เห็นตั้งแต่เริ่มพอง กลางพอง สุดพอง ดับลงไป ลื่นไป หมดไป จัดเป็น มรรคสัง และการเห็นอริยสัง ๔ นั้น ต้องเห็นพร้อมกัน ไม่ก่อนไม่หลังกัน ท่านอุปมาเหมือนกันกับเราจุดเทียน คือ (๑) ไล่เทียนถูกไฟเผาหมดไป (๒) ชี้อึ้งก็หมดไป (๓) แสงสว่างมีขึ้น (๔) ความมืดหมดไป

คุณสมบัติของไฟทั้ง ๔ นี้ ย่อมปรากฏพร้อมกันฉันใด อริยสัง ๔ ก็ฉันนั้น คือ เมื่อมรรคมีนิพพานเป็นอารมณ์ ก็ชื่อว่า เห็นนิโรธ เมื่อเห็นนิโรธก็ต้องเห็นทุกขสมุทัยมรรคพร้อมกันทีเดียว^{๗๐}

ดังนั้น การเห็นอริยสัง ๔ จะต้องเห็นพร้อมกัน หรือเห็นข้อใดข้อหนึ่งอีก ๓ ข้อตามมา ดังในคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ อรูปพหุภาภิสมยกถา ท่านพระควัมปติเถระกล่าวกับภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ใดเห็นอริยสัง ๔ ข้อใดข้อหนึ่ง อีก ๓ ข้อที่เหลือย่อมปรากฏตามมา เมื่ออริยสัง ๔ ที่แท้จริงปรากฏ โคตรภูญาณ มรรค ผล นิพพาน และปัจจเวกขณญาณ ก็ตามมา เป็นอันว่า โยคีผู้ปฏิบัติได้บรรลุญาณ ๑๖ เป็นครั้งแรก หรือครั้งที่ ๑ ก็ชื่อเป็นพระโสดาบัน ครั้งที่ ๒ เป็นพระสกทาคามี ครั้งที่ ๓ เป็นพระอนาคามี และบรรลุครั้งที่ ๔ เป็นพระอรหันต์

๓.๓.๖ การบรรลุญาณ ๑๖ เท่ากับรู้เห็นอริยสัง ๔ และบรรลุถึงนิพพาน

การบรรลุญาณ ๑๖ ครั้งที่ ๑ เห็นอริยสัง ๔ ครั้งที่ ๑ บรรลุ มรรคผล และนิพพานครั้งที่ ๑ สามารถละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพตปรามาสได้ เรียกว่า เป็นพระโสดาบัน เป็นผู้บรรลุถึงปรมัตถประโยชน์ได้ครั้งที่ ๑

ครั้งที่ ๒ เห็นอริยสัง ๔ ครั้งที่ ๒ บรรลุ มรรค ผล และนิพพานครั้งที่ ๒ ละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพตปรามาสได้ และสามารถทำให้กิเลส ราคะ โทสะ และโมหะเบาบางลงได้ เรียกว่า เป็นพระสกทาคามี เป็นผู้บรรลุถึงปรมัตถประโยชน์ได้ครั้งที่ ๒

ครั้งที่ ๓ เห็นอริยสัง ๔ ครั้งที่ ๓ บรรลุ มรรค ผล และนิพพานครั้งที่ ๓ ละกามราคะ ปฏิฆะได้ เรียกว่า เป็นพระอนาคามี เป็นผู้บรรลุถึงปรมัตถประโยชน์ได้ครั้งที่ ๓

^{๗๐} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ๒.๕.๙), หนังสือ คู่มือสอบอารมณ์กรรมฐาน, หน้า ๖๐-๖๑.

ครั้งที่ ๔ เห็นอริยสัจ ๔ ครั้งที่ ๔ บรรลุมรรค ผล และนิพพานครั้งที่ ๔ สามารถละสังโยชน์เบื้องสูงได้ เรียกว่า อุทธรณิกายสังโยชน์ มี รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทัจจะ และอวิชา ได้ เรียกว่า เป็นพระอรหันต์ เป็นผู้บรรลุถึงปรมาตตประโยชน์ได้ครั้งที่ ๔

เป็นอันว่าได้ สิ้นทุกข์ สิ้นภพ สิ้นชาติแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว เสร็จกิจในทางพุทธศาสนาแล้ว ได้บรรลุถึงปรมาตตประโยชน์อันแท้จริงแล้ว คือ ได้บรรลุถึงประโยชน์อย่างยิ่ง หรือประโยชน์สูงสุด อันได้แก่ ถึงพระนิพพานอันแท้จริงในพระพุทธศาสนา นั่นเอง

ฉะนั้น บุคคลที่บรรลุนิพพานนั้น ได้แยกออกตามกำลังของมรรคนั้น ๆ คือ ๑ พระโสดาบัน ๒ พระสกทาคามี ๓ พระอนาคามี ๔ พระอรหันต์ พระอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ถือว่าเป็นผู้บรรลุนิพพานตามกำลังของมรรค และละกิเลสสังโยชน์ได้ตามกำลังของมรรคนั้น ๆ”^{๗๑}

ดังนั้น การตั้งสติกำหนดรู้เห็น กาย เวทนา จิต และธรรมที่ปรากฏขึ้นรู้แล้วละ ปล่อยวาง ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าดีชั่ว ถูกผิด เพียงกำหนดรู้เห็นว่าอารมณ์ธรรมทั้ง ๔ ฐานนั้น ก็เป็นเพียงสักว่าอารมณ์ธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคลตัวตน เรา เขา ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด ๆ ในโลกทั้งปวง จิตของโยคี ผู้ปฏิบัติยอมบรรลุถึงปรมาตตประโยชน์ คือ บรรลุถึงนิพพานในระดับต่าง ๆ ได้ในที่สุดการบรรลุปรมาตตประโยชน์ คือ บรรลุนิพพาน นั่นเอง

๓.๓.๗ การบรรลุถึงปรมาตตประโยชน์ คือ บรรลุถึงนิพพาน ๓ แบบ

นิพพาน คือ อะไร นิพพาน หมายถึง การดับ หรือการหมดสิ้นไปของสังขารทุกข์อันเป็นวนเวียนของกิเลส (กิเลสวัฏ) เป็นวนเวียนของกรรม (กรรมวัฏ) เป็นวนเวียนของวิบาก (วิบากวัฏ)”^{๗๒} ได้สิ้นเชิง การบรรลุปรมาตตประโยชน์ คือ บรรลุถึงนิพพานนั้นจะต้องบรรลุไปตามลำดับขั้นของนิพพาน เพราะพระนิพพานนั้น มีหลายแบบหลายระดับ ดังนั้นผู้วิจัยจึงจัดวาง นิพพานไว้ ๓ แบบ มีดังนี้ คือ

๑. การบรรลุนิพพานแบบโดยปริยาย หรือโดยอ้อม
๒. การบรรลุนิพพานแบบโดยไวพจน์
๓. การบรรลุนิพพานแบบโดยตรง หรือนิพพานที่แท้จริง

^{๗๑} พระมหานรินทร์ ฐานุตตโร (วรสุข), “การศึกษาวิเคราะห์นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒๗-๑๒๘.

^{๗๒} พระโสภณมหาเถร (มหาสีสยาตอ), *หนังสือ นิพพานกถา*, รจนา พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๘.๙. M.A.Ph.D.) ตรวจชำระพระคันธสาราภิวังศ์ แปลและเรียบเรียง พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๘.

๑. การบรรลุนิพพานแบบโดยปริยาย หรือโดยอ้อม คือ บรรลุมานสมาบัติทั้งหลาย กล่าวคือ ได้แก่ ฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ และสัญญาเวทิตนินโรธ (เรียกอีกอย่างว่านิโรธสมาบัติ) แต่ละอย่าง ๆ ว่าเป็นตหังคินิพพาน (นิพพานด้วยธรรมคู่ปรับ หรือ นิพพานชั่วคราว) บ้าง ทิฏฐธรรมนิพพาน (นิพพานเห็นทันตา) บ้าง สันทิฏฐิกินิพพาน (นิพพานที่ผู้บรรลุจะเห็นได้เอง) บ้าง

สมเด็จพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม และสงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ฯลฯ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ทิฏฐธัมมนิพพานโดยปริยาย (โดยอ้อม) แล้ว ฯลฯ ภิกษุล่วงแนวสัญญาณาสัญญาตนฌานโดยประการทั้งปวงบรรลุสัญญาเวทิตนินโรธอยู่ อาสวะทั้งหลายของเธอดมสิ้นแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสทิฏฐธัมมนิพพาน โดยนิปริยาย แม้นถึงเท่านี้ พระพุทธองค์ทรงตรัสเรียกว่า เป็นทิฏฐธรรมนิพพาน โดยนิปริยาย (โดยตรง)^{๗๓} และผู้ที่กำลังเจริญวิปัสสนา มองเห็นชั้น ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีอันจะต้องผันแปรไปเป็นธรรมดา ละความโศกเศร้าเป็นต้น เสียได้ หมดความร้อนรน กระวนกระวาย อยู่เป็นสุข ท่านก็เรียกว่า เป็นผู้ตหังคินิพพาน^{๗๔} มีพุทธพจน์น่าสนใจแห่งหนึ่งตรัสว่า คนที่ถูกโรคะ โทสะ โมหะคราบงำ ย่อมคิดในทางที่จะทำตนเองให้ลำบากเดือดร้อนบ้าง ทำคนอื่นให้ลำบากเดือดร้อนบ้าง ทำทั้งตนเองและผู้อื่นให้ลำบากเดือดร้อนทั้งสองฝ่ายบ้าง ย่อมเสวยทุกข์โศกทางใจบ้าง,

ครั้นเขาละโรคะ โทสะ โมหะ ได้แล้ว เขาก็ไม่คิดในทางที่จะทำตนเอง หรือทำผู้อื่น หรือทำทั้งสองฝ่ายให้ลำบากเดือดร้อน ไม่ต้องเสวยทุกข์โศกทางใจ, อย่างนี้แหละเป็นสันทิฏฐิกินิพพาน; เมื่อใดบุคคลผู้นี้เสวยภาวะปลอดโรคะสิ้นเชิง ภาวะปลอดโทสะสิ้นเชิง ภาวะปลอดโมหะสิ้นเชิงอย่างนี้แล คือ นิพพานที่เป็นสันทิฏฐิกะ (ซึ่งผู้บรรลุเห็นได้เอง) อกาลิกะ (ไม่ขึ้นกับกาล) เอหิปปัสสิกะ (เชิญให้มาพิสูจน์ดูได้) โอปนยิกะ (ควรน้อมเข้ามาไว้ในใจ) ปัจจัตตัง เวทิตัพพัง วิญญูหิ (ซึ่งวิญญูชน พึงทราบจำเพาะตน)^{๗๕}

๒. การบรรลุนิพพานแบบโดยไวพจน์ คือ บรรลุนิพพานแบบโดยไวพจน์นี้ จะกล่าวถึงการบรรลุนิโรธ ๕ ประการที่เป็นไวพจน์ของนิพพาน^{๗๖} โดยนิโรธทั้ง ๕ ข้อนี้ ๒ ข้อแรกจัดเป็น โลกียธรรม คือ ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก (นิโรธ ๒ ข้อแรกนี้ถ้ามิได้รักษาไว้ก็เสื่อมได้) ส่วน ๓ ข้อหลังจัดเป็น โลกุตระธรรม คือ ธรรมที่พ้นไปจากวิสัยของโลกแล้ว^{๗๗} (๓ ข้อหลังถึงมิได้รักษาไว้ก็ไม่เสื่อม)

^{๗๓} วจ.นวก. (ไทย) ๒๓/๕๑/๕๔๒.

^{๗๔} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๘/๕๔.

^{๗๕} วจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๙๕/๒๐๒.

^{๗๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๖.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

ในคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มหัคคกั แบ่งนิโรธ ซึ่งเป็นไวพจน์สำคัญของนิพพาน ออกเป็น ๕ อย่าง หรือ ๕ ระดับ”^{๗๘} การบรรลุถึงนิโรธ ๕ ประการ คือ

๑) วิกขัมภนนิโรธ ได้แก่ การที่ผู้เจริญสมถภาวนาจนบรรลุปฐมฌานขึ้นไป จนสามารถดับนิวรณ์ได้ด้วยการข่มไว้ คือ นับตั้งแต่รูปฌาน ๔ และอรูปรฌาน ๔ เรียกชื่อโดยรวมว่า สมาบัติ ๘ จัดเป็นวิกขัมภนนิโรธทั้งหมด เพราะนับตั้งแต่เข้าถึงปฐมฌานแล้วเป็นต้นไป อกุศลธรรมทั้งหลายมีนิวรณ์เป็นต้น ย่อมถูกข่มให้ระงับดับไปเอง แต่ที่ดับชั่วคราวที่อยู่ในฌานสมาบัติเท่านั้น; พุดอย่างง่าย ๆ ข่มธรรมที่เป็นข้าศึก คือ กิเลสต่าง ๆ เช่น นิวรณ์เป็นต้นได้ ด้วยโลกียฌาน เป็นการดับกิเลสแบบเอาหินทับหญ้าไว้ ดับอย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วิกขัมภนนิพพาน

๒) ตทังคนิโรธ ได้แก่ การที่ผู้เจริญวิปัสสนาภาวนาจนถึงขั้นดับกิเลส อย่างหยาบ (วิติกมกกิเลส) อย่างกลาง (ปริยฎฐานกิเลส) ดับความเห็นผิดต่าง ๆ ลงได้ด้วย ธรรมที่เป็นคู่ปรับกัน หมายถึงการดับกิเลสในขั้นวิปัสสนา คือ ใช้สติปัญญากำหนดพิจารณาสถานะของธรรมทั้งหลาย เช่น กำหนดพิจารณาให้เห็นรูปนามว่าเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จนเกิดญาณปัญญาขั้นสามารถกำจัดความเห็นผิดในนามรูปชั้น ๕ เสียได้ ดับสักกายทิฐิได้ชั่วคราว เป็นการดับกิเลสอย่างหยาบอย่างกลางได้ชั่วคราว ด้วยอำนาจของจินตนาญาณ ดับอย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ตทังคนิพพาน

๓) สมุจเฉทนิโรธ ได้แก่ การที่ผู้เจริญวิปัสสนาภาวนาจนบรรลุโลกุตตรมรรค ซึ่งเป็นเหตุให้ถึงความสิ้นกิเลส ดับกิเลสลงได้ด้วยการตัดขาด หมายถึง อริยมรรคทั้ง ๔ คือ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค ซึ่งดับกิเลส เช่น สังโยชน์ทั้งหลายได้อย่างเด็ดขาด ไม่กลับมางอกงามขึ้นมาได้อีก เหมือนต้นไม้ถูกสายฟ้าฟาด หรือขุดราก ถอนโคนทิ้ง (ตัดกิเลสอนุสัยให้ขาดไป) ดับอย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สมุจเฉทนิพพาน

๔) ปฏิปัสสัทธินิโรธ ได้แก่ การดับกิเลสในขณะแห่งผล โดยเป็นภาวะที่กิเลสราบคาบไปแล้วหมายถึง อริยผลทั้ง ๔ คือ โสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล และอรหัตตผล ซึ่งเป็นภาวะสงบเรียบร้อยสันติ เพราะ กิเลสได้ถูกมรรคตัดขาดระงับดับสิ้นไปแล้ว ดับอย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปฏิปัสสัทธินิพพาน

๕) การบรรลุนิสสรณนิโรธ ได้แก่ การดับกิเลสที่เป็นภาวะพ้นออกไปแล้วจากกิเลส ดำรงอยู่ต่างหาก ห่างไกล จากกิเลส ไม่เกี่ยวข้องกับกิเลสเลย นิโรธข้อนี้แหละ คือ นิพพาน หรือที่เรียกว่า อมตธาตุ ซึ่งเป็นภาวะที่ปลอด โปร่ง เป็นอิสระ ในนิโรธ ๕ ข้อนี้ ๒ ข้อแรก คือ วิกขัมภนนิโรธ และตทังคนิโรธ เป็นขั้นโลกียธรรม ส่วนสามข้อท้าย เป็น โลกุตตรธรรม สีข้อแรกนั้น เรียกว่า เป็น

^{๗๘} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๗๐๖/๖๑๐.

นิพพานได้โดยปริยาย คือ โดยอ้อม หรือในบางแง่บางด้าน ส่วนข้อสุดท้าย คือ นิสสรณนิโรธ จึงจะเป็นนิพพานโดยนิปริยาย คือ เป็นนิพพานแท้จริง^{๗๙} เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิสสรณนิพพาน

๓. การบรรลุนิพพานแบบโดยตรง หรือนิพพานที่แท้จริง คือ การบรรลุนิสสรณนิโรธ หรือ นิสสรณนิพพานอันได้แก่ การดับกิเลสที่เป็นภาวะพ้นออกไปแล้วจากกิเลส ดำรงอยู่ต่างหาก ห่างไกลจากกิเลส ไม่เกี่ยวข้องกับกิเลสเลย นิโรธข้อนี้แหละ คือ นิพพาน หรือที่เรียกว่า อมตธาตุ ซึ่งเป็นภาวะที่ปลอด โปร่ง เป็นอิสระ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิสสรณนิพพาน

ว่าโดยสรุปแล้ว นิพพานแบบโดยตรง หรือนิพพานที่แท้จริงมีอยู่ ๒ ประเภท เท่านั้น คือ

๑) สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือ ภาวะของนิพพานที่เป็นไปกับด้วยอุปาทิเหลืออยู่ หรือ นิพพานที่ยังเกี่ยวข้องกับขันธ ๕ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ ในเวลาที่เสวยอารมณ์ต่างๆ รับรู้สุข ทุกข์ทางอินทรีย์ทั้ง ๕ หรือนิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังเกี่ยวข้องกับขันธ ๕ ในกระบวนการรับรู้เสวยอารมณ์ พูดอีกอย่างหนึ่งว่า นิพพานท่ามกลางกระบวนการรับรู้ทางประสาททั้ง ๕ ซึ่งเกี่ยวข้องกับขันธ ๕ โดยฐานเป็นอารมณ์หรือสิ่งที่ถูก รับรู้นิพพานในข้อนี้ เป็นด้านที่เพ่งถึงผลซึ่งปรากฏออกมาในการรับรู้ หรือการเกี่ยวข้องกับโลก คือ สิ่งแวดล้อม ในการดำเนินชีวิตตามปกติของพระอรหันต์ ดังนั้น จึงไปถึงที่ความหมายในแง่ของความสิ้นราคะ โทสะ และโมหะ ซึ่งทำให้การรับรู้ หรือเสวยอารมณ์ต่าง ๆ เป็นไปด้วยจิตใจที่เป็นอิสระ

ขยายความออกไปว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ อันได้แก่ ภาวะจิตของพระอรหันต์ซึ่ง ปลอดโปร่งเป็นอิสระ ไม่ถูกปรุงแต่งบังคับด้วยราคะ โทสะ และโมหะ ทำให้พระอรหันต์นั้น ผู้ยังมี อินทรีย์สำหรับรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ บริบูรณ์คืออยู่ตามปกติ เสวยอารมณ์ทั้งหลายด้วยจิตใจที่เป็นอิสระ ด้วยปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมชาติของการเสวยอารมณ์^{๘๐} หรือสุขเวทนาที่เกิดจากการรู้อารมณ์ของ นิพพานนั้น สมดังพุทธภาษิตว่า นิพพานปรมมสุข^{๘๑} แปลว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง เป็นสุขของพระอรหันต์ที่ท่านได้รับในปัจจุบันชาติ สุขเพราะจิตของท่านสงบจากกิเลสทั้งปวงแล้ว สมดังพุทธภาษิตว่า นัตถิสนติ ปรมมสุข^{๘๒} แปลว่า สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี

ดังนั้น สอุปาทิเสสนิพพาน คือ เป็นสภาวะนิพพานที่ยังเกี่ยวข้องกับขันธ ๕ อยู่ อันได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ ที่ท่านยังเสวยอารมณ์ต่าง ๆ รับรู้สุข รับรู้ทุกข์ (ทุกข์เฉพาะกาย)

^{๗๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๔๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวแอนดิโฮม จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๔๐๑-๔๐๒.

^{๘๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๓๘๘.

^{๘๑} ชุ.อิตติ. (บาลี) ๒๕/๒๕/๔๒, ชุ.อิตติ.(ไทย) ๒๕/๒๐๔/๙๖.

^{๘๒} ชุ.อิตติ.(บาลี) ๒๕/๒๕/๔๒, ชุ.อิตติ.(ไทย) ๒๕/๒๐๒/๙๕.

แต่ใจท่านไม่ทุกข์ด้วยเลย เพราะจิตใจท่านปราศจากความยึดถือ ในธรรมอารมณ์ทั้งปวงแล้ว ท่านจึงอยู่ในโลกอย่างเป็นสุขอย่างยิ่ง สุขเพราะจิตของท่านสงบจากความยึดถือในกิเลสทั้งปวงแล้ว นั่นเองนี้เรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ

๒) อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือ ภาวะของนิพพานที่ไม่มีอุปาทิเหลืออยู่ หรือนิพพานที่ไม่เกี่ยวข้องกับกับขันธ ๕ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์พ้นจากเวลาที่เสวยอารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๕ หรือนิพพานของพระอรหันต์ที่นอกเหนือจากความสัมพันธ์กับขันธ ๕ ในกระบวนการรับรู้เสวยอารมณ์พูดอีกอย่างหนึ่งว่า ภาวะของนิพพานเองล้วน ๆ แท้ ๆ ซึ่งประจักษ์แก่พระอรหันต์ในเมื่อประสบการณ์ใน กระบวนการรับรู้ทางประสาททั้ง ๕ สิ้นสุดลง หรือในเมื่อไม่มีการรับรู้ หรือในเมื่อไม่เกี่ยวข้องกับการรับรู้อารมณ์ ทางประสาททั้ง ๕ เหล่านั้น

ขยายความออกไปว่า อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ได้แก่ ภาวะนิพพานที่พระอรหันต์ประสบอันเป็นส่วนที่ ลึกซึ่งลงไป หรือล้ำเลยออกไปกว่าที่มองเห็นกันได้ พ้นจากเวลาที่เสวยอารมณ์หรือรับรู้ประสบการณ์ทางอินทรีย์ ๕ คือ เมื่ออินทรีย์ ๕ หรือไม่มีขันธ ๕ เป็นอารมณ์ ท่านผู้บรรลุนิพพานแล้ว ก็จึงมีนิพพานเป็นอารมณ์ คือ ประจักษ์หรือประสบนิพพานในฐานะที่เป็นอัมมายนะ นิพพานในข้อที่สองนี้ เป็นด้านที่ถึงภาวะของนิพพานเองแท้ ๆ ที่ประจักษ์แก่พระอรหันต์พ้นจากกระบวนการรับรู้เสวยอารมณ์ภายนอก เป็นภาวะที่พูดถึง หรือบรรยายได้ เพียงแค่ลักษณะของการเกี่ยวข้องกับนิพพานนั้น ถึงจุดที่ประสบการณ์อย่างที่เราที่เข้าใจกัน ซึ่งไม่ใช่นิพพานได้สิ้นสุดลง ส่วนภาวะของนิพพานเองแท้ ๆ ซึ่งลึกเลยไปกว่านั้น เป็นเรื่องของผู้ประสบและประจักษ์เองจะรู้และเข้าใจ คือ เป็นสันติภูมิกะ

ดังได้กล่าวมาแล้ว ถ้าจะอุปมา เปรียบมนุษย์ปุถุชนทั้งหลายที่ยังไม่ถึงนิพพาน เหมือนคนที่ว่ายน้ำฝ่ากระแสคลื่นลมอยู่ในทะเลใหญ่ ส่วนผู้ที่บรรลุนิพพานแล้ว ก็เหมือนคนที่ขึ้นฝั่งได้แล้ว ภาวะที่ขึ้นอยู่บนฝั่งแล้ว ซึ่งเป็นภาวะเต็มอิมสมบูรณ์ในตัวของมันเอง มีความปลอดภัยโปร่งโล่งสบาย ซึ่ง บุคคลผู้นั้นประสบอยู่ภายใน ประจักษ์แก่ตนเองโดยเฉพาะ เปรียบได้กับ อนุปาทิเสสนิพพาน ส่วนภาวะที่ไม่ถูก บีบคั้นคุกคาม ไม่ติดขัดจำกัดตัวอยู่ในเกลียวคลื่น ไม่ถูกซัดไปซัดมา ไม่เป็นผู้ตกอยู่ใต้อำนาจของคลื่นลม สามารถเกี่ยวข้องกับสิ่งที่อยู่รอบตัวอย่างเป็นอิสระและได้ผลดี ชัยบเขยื้อนเคลื่อนไหวได้ตามปรารถนา เปรียบได้กับ สอุปาทิเสสนิพพาน และโดยแท้จริงแล้วนิพพานที่แท้จริงมีอยู่หนึ่งเดียว แต่แบ่งมองเป็น ๒ ด้าน ด้านที่หนึ่ง คือ นิพพานในแง่ของความสิ้น กิเลส ซึ่งมีผลต่อการติดต่อเกี่ยวข้องกับโลกภายนอก หรือต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้านที่สอง คือ นิพพานในแง่ที่เป็นภาวะจำเพาะล้วน ๆ แท้ ๆ ซึ่งเป็นประสบการณ์เฉพาะของผู้บรรลุ ไม่อาจหยั่งถึงด้วยประสบการณ์ทางอินทรีย์ ๕ เป็นเรื่องนอกเหนือจากประสบการณ์ที่เนื่องด้วยขันธ ๕ ทั้งหมด เรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพาน คือ นิพพานตามความหมายของนิพพานเองแท้ ๆ ล้วน ๆ ไม่เกี่ยวข้องกับกับขันธ ๕

สอุปาติเสสนิพพาน คือ นิพพานตามความหมายในทางปฏิบัติเมื่อสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตประจำวันพูดอีกอย่างหนึ่งว่า อนุปาติเสสนิพพาน คือ นิพพานในความหมายที่พระอรหันต์มีนิพพานเป็นอารมณ์ สอุปาติเสสนิพพาน คือ นิพพานในความหมายที่พระอรหันต์มีชั้น ๕ เป็นอารมณ์ที่กล่าวว่า อนุปาติเสสนิพพาน หมายถึง ภาวะของนิพพานเองแท้ ๆ ล้วน ๆ นั้น”^{๘๓}

ตรงกับมติของพระอรรถกถาจารย์ ในคัมภีร์ปรมัตถทีปนี ซึ่งอธิบายว่า อมตมหา นิพพานธาตุ เรียกว่า “อนุปาติเสสนิพพาน และตรงกับภาวะที่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อายตนะ”^{๘๔} มีอยู่ (แต่) ในอายตนะนั้น ไม่มีปฐวีธาตุ ไม่มีอาโปธาตุ ไม่มีเตโชธาตุ ไม่มีวาโยธาตุ ไม่มี อากาสาณัญจายตนะ ไม่มีวิญญานัญจายตนะ ไม่มีอากิญจัญญายตนะ ไม่มีเนวสัญญานาสนัญญายตนะ ไม่มีโลกนี้ ไม่มีโลกหน้า ไม่มีดวงอาทิตย์ และดวงจันทร์ทั้งสองนั้น”^{๘๕} ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เรียก อายตนะนั้น ว่ามีการมา มีการไป มีการตั้งอยู่ มีการจุติ มีการอุปบัติอายตนะนั้น ไม่มีที่ตั้งอาศัย ไม่เปลี่ยนแปลงไม่มีอารมณ์ยึดเหนี่ยว นี้แล คือ ที่สุดแห่งทุกข”^{๘๖}

สรุปว่า การเจริญวิปัสสนาภาวนา เพื่อให้บรรลุถึงปรมัตถประโยชน์นั้น เป็นการเจริญสติ ปัญญา ๔ คือ การตั้งสติกำหนดรู้กาย เวทนา จิต และธรรม หรือรูปนามในขณะปัจจุบันตามความเป็นจริง เพื่อให้เกิดปัญญา เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงว่า สภาพภาวะชีวิตนี้เป็นธรรมชาติที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ คือ มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ บังคับบัญชาไม่ได้ ไม่ใช่ตัวตน เกิดเห็นอย่างนี้ เรียกว่า เกิดปัญญา ปัญญา นี้ ก็จะละกิเลสประหารกิเลส ทำให้กิเลสลดน้อยลง ความร้อนใจทุกข็ใจก็ลดน้อยลง ความเย็นก็ปรากฏ ความสุขก็ปรากฏ ยิ่งความร้อนลดลงไปมากเท่าไร ก็จะพบกับความเย็นมากเท่านั้น ความดับเย็นนั้นท่านเรียกว่า นิพพาน นิพพานเป็นประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา การถึงนิพพาน ชื่อว่า ได้บรรลุปรมัตถประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนาแล้ว เพราะฉะนั้นนิพพานเป็นการดับเพลิงทุกขดับเพลิงกิเลสได้นั่นเอง

นิพพานนั้น มีหลายแบบหลายระดับ ผู้วิเคราะห์ได้จัดวาง นิพพานไว้ ๓ แบบนิพพาน ๓ แบบ ว่าโดยสรุปมีดังนี้ คือ

๑. การบรรลุนิพพานแบบโดยปริยาย หรือโดยอ้อม คือ บรรลุฉานสมาบัติทั้งหลาย กล่าวคือได้แก่ ฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ และสัญญาเวทิตินิโรธ แต่ละอย่าง ๆ ว่าเป็นตหังคนิพพานบ้าง ทิฏฐธรรมนิพพานบ้าง สันทิฏฐิกนิพพานบ้าง

^{๘๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, หน้า ๓๘๘-๓๙๐.

^{๘๔} ชุ.อุ.อ. (บาลี) ๗๑/๔๑๗.

^{๘๕} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๗๑/๔๑๗.

^{๘๖} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๗๒/๓๒๒.

๒. การบรรลุนิพพานแบบโดยไวพจน์ ได้แก่ การบรรลุนิโรธ ๕ ประการ คือ วิกขัมภนนิโรธ ตังคณิโรธ สมุจเฉทนิโรธ ปฏิปัตตินิโรธ นิสสรณนิโรธ นิโรธ ๕ ข้อนี้เป็นไวพจน์ของนิพพาน โดยนิโรธ ทั้ง ๕ ข้อนี้ ๒ ข้อแรกจัดเป็น โลกียธรรม คือธรรมอันเป็นวิสัยของโลก (นิโรธ ๒ ข้อแรกนี้ถ้ามิได้รักษาไว้ก็เสื่อมได้) ส่วน ๓ ข้อหลังจัดเป็น โลกุตระธรรม คือธรรมที่พ้นไปจากวิสัยของโลก (๓ ข้อหลังถึงมิได้รักษาไว้ก็ไม่เสื่อม) เพราะได้ตัดกิเลสตามชั้นภูมิจิตต่าง ๆ ได้เด็ดขาดแล้ว

๓. การบรรลุนิพพานแบบโดยตรง หรือนิพพานที่แท้จริง คือ การบรรลุนิสสรณนิโรธ หรือนิสสรณนิพพาน อันได้แก่ การดับกิเลสที่เป็นภาวะพ้นออกไปแล้วจากกิเลส ดำรงอยู่ต่างหาก ห่างไกลจากกิเลส ไม่เกี่ยวข้องกัปกิเลสเลย นิโรธข้อนี้แหละ คือ นิพพาน หรือที่เรียกว่า อมตธาตุ ซึ่งเป็นภาวะที่ปลอด โปร่ง เป็นอิสระ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิสสรณนิพพาน

อนึ่ง นิพพานแบบโดยตรง หรือนิพพานที่แท้จริงมี ๒ ประเภท เท่านั้น คือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือ ภาวะของนิพพานที่เป็นไปไปด้วยอุปาทิเหลืออยู่ หรือนิพพานที่ยังเกี่ยวข้องกับขันธ ๕ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ ในเวลาที่เสวยอารมณ์ต่าง ๆ รับรู้สุขทุกข์ทางอินทรีย์ทั้ง ๕ หรือนิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังเกี่ยวข้องกับขันธ ๕ ในกระบวนการรับรู้เสวยอารมณ์

๒. อนุอุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือ ภาวะของนิพพานที่ไม่มีอุปาทิเหลืออยู่ หรือนิพพานที่ไม่เกี่ยวข้องกับ ขันธ ๕ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์พ้นจากเวลาที่เสวยอารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๕ หรือนิพพานของพระอรหันต์ที่นอกเหนือจากความเกี่ยวข้องกับขันธ ๕ ในกระบวนการรับรู้เสวยอารมณ์

อนึ่งโดยแท้จริงแล้ว นิพพานที่แท้จริงมีอยู่เพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น แต่แบ่งมองเป็น ๒ ด้าน ด้านที่หนึ่ง คือ นิพพานในแง่ของความสิ้นกิเลส ซึ่งมีผลต่อการติดต่อเกี่ยวข้องกับโลกภายนอก หรือต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้านที่สอง คือ นิพพานในแง่ที่เป็นภาวะจำเพาะล้วน ๆ แท้ ๆ ซึ่งเป็นประสบการณ์เฉพาะของผู้บรรลุ เท่านั้นและการที่บรรลุถึงนิพพานในแบบต่าง ๆ หรือในระดับขั้นต่าง ๆ ที่ผู้รายงานได้กล่าวมาแล้วนั้น จะต้องผ่านลำดับญาณ ๑๖ มาตามลำดับขั้น จึงจะสามารถบรรลุถึงพระนิพพานที่แท้จริงได้ และการบรรลุ ๑๖ ครั้งแรก ย่อมเป็นพระโสดาบัน ครั้งที่ ๒ เป็นพระสกทาคามี ครั้งที่ ๓ เป็นพระอนาคามี และครั้งที่ ๔ เป็นอรหันต์ เรียกโดยรวมว่า พระอริยบุคคล เป็นอันว่าได้บรรลุถึงประมัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์สูงสุด จุดหมายสูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่ง โดยสมบูรณ์ และบริบูรณ์แล้ว เรียกว่า ถึงพระนิพพานธาตุ นั้นเอง

๓.๔ สรุปท้ายบท

การเจริญวิปัสสนาภาวนาในหลักของประโยชน์ ๓ นั้นเพื่อต้องการพัฒนาญาณปัญญาในระดับต่าง ๆ ให้เกิดมีขึ้นเป็นขั้นเจริญขึ้นไปตามลำดับ จนสามารถบรรลุถึงมรรค ผล และนิพพานในระดับต่าง ๆ ได้ และการเจริญวิปัสสนาภาวนาในทิวฏฐัมมิกัตถประโยชน์ สำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ ได้แก่ การเจริญความขยันหมั่นเพียรในหลักอิทธิบาท ๔ ประการ คือ มีความพอใจมีความเพียรมีจิตฝึกฝน และมีความสังเกตไตร่ตรองในขณะกำหนดรู้ในอารมณ์ของกาย เวทนา จิต และธรรมอย่างจดจ่อต่อเนื่องในทุกอารมณ์ ตั้งสติกำหนดรู้อยู่อย่างนี้ ทั้งกลางวันและกลางคืนตั้งแต่ตื่นจนหลับ ย่อมทำให้ศีล สมาธิ ปัญญา และวิปัสสนาญาณต่าง ๆ เกิดขึ้นไปตามลำดับ จนสามารถบรรลุถึงมรรคผล และนิพพานได้ เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาเป็นผู้ถึงอริยทรัพย์ทั้ง ๕ และอริยทรัพย์ ๗ ได้ในที่สุด

การรักษาอริยทรัพย์ทั้ง ๒ ไว้ด้วยการเจริญสัมมปธาน ๔ ข้ออนุรักษ์สัมปทา และมีอินทริยสังวร ด้วยการสำรวมอินทริยทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโภกฐัพพะ รู้ธรรมอารมณ์ด้วยใจ ทำอยู่เนื่อง ๆ ก็เป็นการรักษาอริยทรัพย์ไว้ได้ และการมีมิตรที่ดี มีสหายที่ดี หรือมีเพื่อนที่ดีเป็นเหตุให้ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนบรรลุธรรมในระดับต่าง ๆ ได้ในที่สุด มีจิตตคหบดี พระสาฬหบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นตัวอย่าง

การเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ อยู่ชื่อว่า มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมในการดำเนินชีวิตของปัญญาชนทั้งหลาย การเจริญสติปัฏฐานอย่างต่อเนื่อง ย่อมจะได้รับอานิสงส์อันยิ่งใหญ่ คือ ผู้มีอินทริยก็กล้าก็สามารถบรรลุอนาคามี หรืออรหัตผลภายใน ๗ วัน ผู้ปรานกลางก็บรรลุอนาคามี หรืออรหัตผลได้ตั้งแต่ ๙ วัน ขึ้นไปจนถึง ๖ ปี ผู้อ่อนก็บรรลุได้ภายใน ๗ ปี ผู้เจริญสติปัฏฐานให้สมบูรณ์ไปตามลำดับ ย่อมบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่าง ๆ ได้ พระอริยบุคคลต่าง ๆ ย่อมได้รับสัทตสุขในปัจจุบันชาตินี้ สุขเพราะเข้าผลสมบัติและละสังโยชน์ต่าง ๆ ได้ เรียกว่า ทิวฏฐธรรมสันติสุข

การเจริญวิปัสสนาภาวนาในสัมปรายิกัตถประโยชน์นั้น โดยมีหลักสัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เป็นฐานในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา กล่าวคือ มีความเชื่อมั่นเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ชื่อการกระทำเชื่อมั่นในการเจริญกุศลธรรมต่าง ๆ (สัทธาสัมปทา) และมีการรักษาและการเจริญปริสุทธศีล ๔ อันได้แก่ ปฎิโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวปาริสุทธศีล และปัจฉัยสันนิสิตศีล โดยการเน้นการเจริญอินทริยสังวรศีลเป็นหลัก เรียกว่า มีปริสุทธศีล (ศีลสัมปทา) และได้อธิบายหลักของจาคะด้วยการให้เสียสละ หรือการสละ ทั้งวัตถุทาน อภัยทาน และละโลภะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลง (จาคสัมปทา) และเหตุที่จะละสิ่งเหล่านี้ได้ ก็อาศัยการเจริญปัญญา (ปัญญาสัมปทา) ปัญญาในบั้นนี้ เป็นปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนา ที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญา

โดยอาศัยการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ คือ การตั้งสติตามกำหนดรู้ดู กาย เวทนา จิต และธรรม จนรู้เห็น รูป-นาม เป็นไตรลักษณ์ ได้แก่ เห็นอนิจจัง ทุกข์ และอนัตตา เกิด ปัญญาญาณต่าง ๆ รู้เท่าทันความจริงของธรรมชาติทั้งปวง ว่าทุกสรรพสิ่งทั้งหลาย ไม่ควรเข้าไปยึด มั่นถือมั่น เป็นเหตุให้ปรากฏ อริยสัจ ๔ อย่างแท้จริงเกิดขึ้น ยังมรรคผล และนิพพานในระดับต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาในระดับต่าง ๆ ได้ในที่สุด พระอริยบุคคลชั้นต่าง ๆ ได้รับประโยชน์สุขในปัจจุบันชาตินี้ (ทิฏฐธัมมิกัตถสุขะ) และเมื่อตายไปก็ได้รับโยชน์สุขในชาติหน้า ที่เรียกว่า สัมปรายิกัตถสุขะ

การเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อให้บรรลุถึงปรมาตถประโยชน์นั้น เป็นการเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ การตั้งสติกำหนดรู้ดู กาย เวทนา จิต และธรรม หรือรูปนามในขณะที่ปัจจุบันตามความเป็นจริง ว่า สภาพภาวะชีวิตนี้เป็นธรรมชาติที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ คือ มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป ทยอยอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ บังคับบัญชาไม่ได้ ไม่ใช่ตัวตน เกิดเห็นอย่างนี้เรียกว่า เกิดปัญญา ปัญญา นี้ ก็ จะละกิเลสประหารกิเลส ทำให้กิเลสลดน้อยลง ความร้อนใจทุกข์ใจก็ลดน้อยลง ความเย็นก็ปรากฏ ความสุขก็ปรากฏ ยิ่งความร้อนลดลงไปมากเท่าไร ก็จะพบกับความเย็นมากเท่านั้น ความดับเย็นนั้น ท่านเรียกว่า นิพพาน นิพพานเป็นประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา การถึง นิพพาน ชื่อว่า ได้บรรลุปรมาตถประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนาแล้ว เพราะฉะนั้นนิพพานเป็นการดับเพลิงทุกข์ดับเพลิง กิเลสได้นั่นเอง

นิพพานนั้น มีสามแบบ คือ การบรรลุนิพพานแบบโดยปริยาย หรือโดยอ้อม คือ บรรลุ ฌานสมาบัติทั้งหลาย กล่าวคือ ได้แก่ ฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ และสัญญาเวทิตนโรธ เรียกว่านิโรธ สมาบัติการบรรลุนิพพานแบบโดยไวพจน์ ได้แก่ การบรรลุนิโรธ ๕ ประการ คือ วิกขัมภนนิโรธ ตทังคนิโรธ สมุจเฉตนิโรธ ปฏิปัตตินิโรธ นิสสรณนิโรธ นิโรธ ๕ ข้อนี้เป็นไวพจน์ของนิพพาน โดยนิโรธ ทั้ง ๕ ข้อนี้ ๒ ข้อแรกจัดเป็น โลกียะ คือ ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก (นิโรธ ๒ ข้อแรกนี้ถ้ามิได้รักษาไว้ก็ เสื่อมได้) ส่วน ๓ ข้อหลังจัดเป็น โลกุตระ คือธรรมที่พ้นไปจากวิสัยของโลก (๓ ข้อหลังถึงมิได้รักษาไว้ ก็ไม่เสื่อม) และการบรรลุนิพพานที่แท้จริงนั้น

คือ การบรรลุนิสสรณนิโรธ หรือนิสสรณนิพพาน อันได้แก่ การดับกิเลสที่เป็นภาวะพ้น ออกไปแล้วจากกิเลส ดำรงอยู่ต่างหาก ห่างไกล จากกิเลส ไม่เกี่ยวข้องกับกิเลสเลย นิโรธข้อนี้แหละ คือ นิพพาน หรือที่เรียกว่า อมตธาตุ ซึ่งเป็นภาวะที่ปลอด โปร่ง เป็นอิสระ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิสสรณนิพพาน อนึ่งนิพพานที่แท้จริงมี ๒ ประเภท เท่านั้น ได้แก่ สอุปาทิเสสนิพพาน คือนิพพานที่มี รูปนามชั้น ๕ เหลืออยู่ และอนุปาทิเสสนิพพาน คือ นิพพานที่ไม่มีรูปนามชั้น ๕ เหลืออยู่เลย เป็นอันว่า ได้บรรลุถึงปรมาตถะประโยชน์ คือ ประโยชน์สูงสุดโดยสมบูรณ์

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “ศึกษาประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา” มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เรียบเรียงข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้องเนื้อหา โดยผู้เชี่ยวชาญ บรรยายเชิงพรรณนา

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

๔.๑.๑ การศึกษาประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

การศึกษาประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น พบว่า ประโยชน์ประเภทต่าง ๆ ที่มีส่วนในการเอื้ออำนวยให้เกิดความสุขตามลำดับ โดยการศึกษาประโยชน์ ๓ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น จะมองไปที่ประโยชน์ตน เป็นอันดับแรก เพราะเนื่องจากว่าจุดหมายเบื้องต้นที่จะต้องบรรลุ คือ จะต้องทำประโยชน์เพื่อตนก่อน เช่น ในระดับของชาวบ้านความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ ถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะต้องได้รับการพิจารณาก่อน แต่คำสอนในทางพระพุทธศาสนานั้น ถือว่าทรัพย์สินนั้น เป็นเพียงทางผ่านหรือเป็นอุปกรณ์ในการกระทำความดีในอันดับต้น หรืออันดับแรกเท่านั้น กล่าวคือ เมื่อมีทรัพย์สินแล้วก็สามารถที่จะช่วยเหลือสังคม และบำเพ็ญกุศลอื่น ๆ ได้จนถึงเมื่อมองเห็นความไม่แน่นอนของสรรพสิ่งก็สละทรัพย์เหล่านั้น เพื่อค้นหาจุดหมายของชีวิตในระดับปรมาตมอันได้แก่ พระนิพพาน จะเห็นว่าความต่อเนื่องของประโยชน์ในแต่ละระดับนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ

ส่วนในระดับพระสงฆ์นั้น ประโยชน์ตนก็ คือ การได้บรรลุมรรค ผล และนิพพานในระดับต่าง ๆ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุ แต่กลับเป็นเรื่องของจิตใจล้วน ๆ ประโยชน์ตนในระดับนี้ต้องได้รับการพิจารณาเป็นอันดับแรก เพราะเมื่อบรรลุประโยชน์ตน คือ พระอรหันต์แล้ว ก็สามารถที่จะก้าวไปเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลให้บุคคลอื่นได้บรรลุประโยชน์ของเขาได้ในขณะเดียวกันก็สามารถบำเพ็ญกิจอันเป็นประโยชน์ตนได้ด้วย จึงจัดได้ว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และการเสนอพรรณนาเช่นนี้ก็จัดว่าเป็นการเน้นย้ำในเรื่องหลักสันติภาพสากลอันตั้งอยู่บนรากฐานของสันติสุขส่วนบุคคล หมายความว่า หลักการในทางพระพุทธศาสนานั้น ประกาศหลักประโยชน์เพื่อผู้อื่นก็จริง แต่ก็ไม่ได้ละเลย

ประโยชน์สุขส่วนบุคคลว่าประโยชน์ส่วนบุคคลนั้นจะต้องมาก่อน เพราะเมื่อบุคคลมีความเพียบพร้อมแล้วการที่จะก้าวไปสร้างสันติสุขให้แก่คนอื่น หรือสังคมก็เป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายขึ้น

ฉะนั้น ผู้หวังความเจริญในชีวิตทางโลกจะต้องประพฤติปฏิบัติ ทัณฐธัมมิกัตถประโยชน์ทั้ง ๔ ข้อให้ได้พอควร หรือให้สมบูรณ์ จึงจะเกิดความสุขในทางโลก หรือเรียกว่า สุขของคฤหัสถ์ จะเกิดขึ้นได้จะต้องประพฤติปฏิบัติทัณฐธัมมิกัตถประโยชน์ กล่าวคือ จะขยันหาทรัพย์ เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้วก็ต้องรู้จักรักษาทรัพย์สมบัตินั้นไว้ให้คงดี และรู้จักเลือกคบเพื่อนที่ดี มีชีวิตที่เรียบง่ายใช้จ่ายทรัพย์อย่างประหยัดมิให้ผิดเคืองเกินไปไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป ให้ใช้พอเหมาะพอควรตามฐานะของตน ๆ แล้วจะได้สุขของคฤหัสถ์ ๔ ประการ คือ สุขเพราะการมีทรัพย์ สุขเพราะการได้ใช้จ่ายทรัพย์ สุขเพราะความไม่เป็นหนี้ใคร และสุขเพราะทำงานปราศจากโทษ สุข ๔ ประการนี้ จะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยประพฤติปฏิบัติทัณฐธัมมิกัตถประโยชน์ ให้สมบูรณ์ แต่ความสุขในระดับทัณฐธัมมิกัตถะนี้ เป็นความสุขที่เจือด้วยอามิส หรือเจือด้วยวัตถุ เป็นความสุขที่ทำให้เกิดความสะอึกสยบทางร่างกายเท่านั้น ยังไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง และสวามสุขที่แท้จริงนั้น

จะต้องเป็นความสุขที่เกิดจากกุศลธรรมที่เกิดขึ้นในทางด้านจิตใจ อันเกิดมาจากการได้เจริญคุณธรรมต่าง ๆ ไว้ เช่น มีศรัทธา ความสุจริต มีศีล ความเสียสละ ความสุขสงบของจิตใจ การดำรงอยู่ในศีลธรรม จนมั่นใจในความเป็นชีวิตที่ดีของตนเอง ไม่ต้องห่วงกลัวต่อความตาย และชีวิตในปรโลก เหมือนในทพิตสูตรมีชายยากไร้คนหนึ่งเขายึดมั่นใน สัทธา ศีล สุตตะ จาคะ และปัญญา พอตายไปไปเกิดที่สวรรค์ชั้นดาวดึง เหล่าเทวดาชั้นนั้นคิดว่า เขามาเกิดที่นี่ได้อย่างไร พอสืบรู้ความจริงว่า เมื่อเป็นมนุษย์เขายึดมั่นในธรรม ๕ ประการนั้น เหล่าเทวดาจึงหายสงสัยว่า ที่เขามาเกิดในสวรรค์ได้เพราะอำนาจสมบัติ หรืออริยทรัพย์ ๕ ประการนั่นเอง และอริยทรัพย์ ๕ ประการนี้ จะเป็นเหตุปัจจัยให้บรรลุถึงปรมาตถประโยชน์ที่สูง ๆ ขึ้นไปได้

ปรมาตถประโยชน์นั้น หมายถึง ประโยชน์สูงสุด จุดหมายสูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่ง คือ นิพพาน และธรรมที่เป็นไวกัจจนต่อนิพพาน คือ นิโรธ มี ๕ ประการ ได้แก่ ความดับด้วยการข่มไว้ ด้วยอำนาจของสมาธิ เรียกว่า วิกขัมภนนิโรธ ดับเป็นขณะด้วยอำนาจของวิปัสสนาญาณเรียกว่า ตทังค-นิโรธ ดับตัดขาดไปด้วยอำนาจของมรรค เรียกว่า สมุจเฉทนิโรธ ดับด้วยสงบระงับด้วยอำนาจของผล ดับด้วยการสลัดออกไปเข้าสู่นิพพานในระดับต่าง ๆ จนถึงนิพพานที่แท้จริง อันได้แก่ สอุปาทิเสสนิพพาน นิพพานที่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่ สุดท้ายก็เข้าสู่อนุปาทิเสสนิพพาน คือ นิพพานที่ไม่มีรูปนามขันธ์ ๕ เหลืออยู่เลย ดับสนิท อย่างแท้จริงถาวรตลอดไป

๔.๑.๒ ประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา

ประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนานั้น จะต้องเกิดจากการกำหนดรู้รูปนามปรมาตถ์ไปตามลำดับ จนสามารถพัฒนาญาณปัญญาในระดับต่าง ๆ ให้เกิดมีขึ้นเป็นขั้นเจริญขึ้นไป

ตามลำดับ จนสามารถบรรลุถึง มรรค ผล และนิพพาน ในระดับต่าง ๆ ได้ในที่สุด และการที่จะบรรลุสิ่งที่ประเสริฐสุด ในทางพระพุทธศาสนาได้นั้น จะต้องอาศัยการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เท่านั้น คือ การตั้งสติเข้าไปกำหนดรู้ กาย เวทนา จิต และธรรม ให้เห็นรูป-นามเหล่านี้ เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่อยู่ในอำนาจการบังคับบัญชาของใคร รู้เห็นรูปนามอย่างนี้อยู่เนื่อง ๆ ก็เป็นเหตุให้เกิดวิปัสสนาญาณต่าง ๆ ไปตามลำดับ จนสามารถบรรลุผลของการเจริญวิปัสสนาภาวนาในประโยชน์ ๓ ได้อย่างแท้จริง กล่าวคือ ได้ถึงมรรค ผล และนิพพาน เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาในระดับต่าง ๆ ได้ จนเป็นเหตุให้ได้รับประโยชน์สุขในกาลต่าง ๆ ทั้งในปัจจุบันกาล (กาลในปัจจุบันชาติ) และในอนาคตกาล (กาลในอนาคตชาติหน้า) และเป็นความสุขที่แท้จริง อันสืบเนื่องมาจากการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ที่สมบูรณ์ถึงที่สุด จึงได้รับสันติสุข คือ ความสุขที่เกิดจากความสงบ อันแท้จริง สุขเพราะถึงนิพพาน นั่นเอง

การเจริญวิปัสสนาภาวนาในทิวฏฐัมมิกัตถประโยชน์ สำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ ได้แก่ การเจริญความขยันหมั่นเพียรในหลักอิทธิบาท ๔ ประการ คือ มีความพอใจมีความเพียรมีจิตฝึกฝนและมีความสังเกตไตร่ตรองในขณะที่กำหนดรู้ในอารมณ์ของกาย เวทนา จิต และธรรมอย่างจดจ่อต่อเนื่องในทุกอิริยาบถ ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน ตื่น ทำ พูด คิด ตลอดถึงในขณะที่อายตนะทั้ง ๖ กระทบอารมณ์ต่าง ๆ ตั้งสติกำหนดรู้อยู่อย่างนี้ ทั้งกลางวันและกลางคืนตั้งแต่ตื่นจนหลับ ย่อมทำให้ ศีล สมาธิ ปัญญา และวิปัสสนาญาณต่าง ๆ เกิดขึ้นไปตามลำดับ จนสามารถบรรลุถึงมรรค ผล และนิพพานได้ เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาเป็นผู้ถึงอริยทรัพย์ทั้ง ๕ และอริยทรัพย์ ๗ ได้ในที่สุด

การรักษาอริยทรัพย์ทั้ง ๒ ไว้ด้วยการเจริญสัมมัปปธาน ๔ ข้อนุรักษสัมปทา และมีอินทริยสังวร ด้วยการสำรวมอินทริย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจไม่ให้ยินดีในร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโภกฐัพพะ รู้ธรรมอารมณ์ด้วยใจ ทำอยู่เนื่อง ๆ ก็เป็นการรักษาอริยทรัพย์ไว้ได้ และการมีมิตรที่ดี มีสหยาที่ดี หรือมีเพื่อนที่ดีเป็นเหตุให้ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนบรรลุธรรมในระดับต่าง ๆ ได้ในที่สุด มีจิตตคหบดี พระสาสิบุตร และพระโมคคัลลานะเป็นตัวอย่าง

การเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ อยู่ ชื่อว่า มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมในการดำเนินชีวิตของปัญญาชนทั้งหลาย การเจริญสติปัฏฐานอย่างต่อเนื่อง ย่อมจะได้รับการอานิสงส์อันยิ่งใหญ่ คือ ผู้มีอินทริย์กล้าก็สามารถบรรลุอนาคามี หรืออรหัตผลภายใน ๗ วัน ผู้ปรานกลางก็บรรลุอนาคามี หรืออรหัตผลได้ตั้งแต่ ๙ วัน ขึ้นไปจนถึง ๖ ปี ผู้อ่อนก็บรรลุได้ภายใน ๗ ปี ผู้เจริญสติปัฏฐานให้สมบูรณ์ไปตามลำดับ ย่อมบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่าง ๆ ได้ พระอริยบุคคลต่าง ๆ ย่อมได้รับสันติสุขในปัจจุบันชาตินี้ สุขเพราะเข้าผลสมาบัติและละสังโยชน์ต่าง ๆ ได้ เรียกว่า ทิวฏฐธรรมสันติสุข

การเจริญวิปัสสนาภาวนาในสัมปรายิกัตถะประโยชน์นั้น โดยมีหลัก สัทธา ศีล จาคะ และ ปัญญาเป็นฐานในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา กล่าวคือ มีความเชื่อมั่นเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ชื่อการกระทำเชื่อมั่นในการเจริญกุศลธรรมต่าง ๆ (สัทธาสัมปทา) และมีการรักษาและการเจริญ ปริสุทธศีล ๔ อันได้แก่ ปฎิโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล และปัจฉัยสันนิสิตศีล โดยการเน้นการเจริญอินทริยสังวรศีลเป็นหลัก เรียกว่า มีปริสุทธิศีล (ศีลสัมปทา) และได้อธิบายหลัก ของจาคะด้วยการให้เสียสละหรือการสละ ทั้งวัตถุทาน อภัยทาน และละโลภะ โทสะ และโมหะให้เบา บางลง (จาคสัมปทา) และเหตุที่จะละสิ่งเหล่านี้ได้ ก็อาศัยการเจริญปัญญา (ปัญญาสัมปทา) ปัญญาใน บทนี้ เป็นปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนา ที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญา

โดยอาศัยการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ คือ การตั้งสติตามกำหนดรู้ดู กาย เวทนา จิต และธรรม จนรู้เห็น รูป-นาม เป็นไตรลักษณ์ ได้แก่ เห็นอนิจจัง ทุกข์ และอนัตตา เกิดปัญญาญาณต่าง ๆ รู้เท่าทันความจริงของธรรมชาติทั้งปวง ว่าทุกสรรพสิ่งทั้งหลาย ไม่ควรเข้าไป ยึดมั่นถือมั่น เป็นเหตุให้ปรากฏ อริยสัจ ๔ อย่างแท้จริงเกิดขึ้น ยังมรรค ผล และนิพพานในระดับต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาในระดับต่าง ๆ ได้ในที่สุด พระอริยบุคคลชั้นต่าง ๆ ได้รับประโยชน์สุขในปัจจุบันชาตินี้ (ทิฏฐธัมมิกัตถสุขะ) และเมื่อตายไปก็ได้รับโยชน์สุขในชาติหน้า ที่เรียกว่า สัมปรายิกัตถสุขะ

การเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อให้บรรลุถึงปรมาตถประโยชน์นั้น เป็นการเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือการตั้งสติกำหนดรู้กาย เวทนา จิต และธรรม หรือรูปนามในขณะที่ปัจจุบันตามความเป็นจริง เพื่อให้เกิดปัญญา เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงว่า สภาพภาวะชีวิตนี้เป็นธรรมชาติที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ คือ มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ บังคับบัญชาไม่ได้ ไม่ใช่ตัวตน เกิดเห็น อย่างนี้เรียกว่า เกิดปัญญา ปัญญา นี้ ก็จะละกิเลสประหารกิเลส ทำให้กิเลสลดน้อยลง ความร้อนใจ ทุกข์ใจก็ลดน้อยลง ความเย็นก็ปรากฏ ความสุขก็ปรากฏ ยิ่งความร้อนลดลงไปมากเท่าไร ก็จะพบกับความเย็นมากเท่านั้น ความดับเย็นนั้นท่านเรียกว่า นิพพาน นิพพานเป็นประโยชน์สูงสุดในทาง พระพุทธศาสนา การถึงนิพพาน ชื่อว่า ได้บรรลุปรมาตถประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนาแล้ว เพราะฉะนั้นนิพพานเป็นการดับเพลิงทุกชนิดดับเพลิงกิเลสได้นั่นเอง และมีนิพพาน ๓ แบบ คือ

๑. การบรรลุนิพพานแบบโดยปริยาย หรือโดยอ้อม คือ บรรลุฆานสมาบัติทั้งหลาย กล่าวคือได้แก่ ฆาน ๔ อรูปฆาน ๔ และสัญญาเวทยิตนิโรธ (เรียกอีกอย่างว่านิโรธสมาบัติ) แต่ละ อย่าง ๆ ว่าเป็นตถกนิพพาน (นิพพานด้วยธรรมคู่ปรับ หรือ นิพพานชั่วคราว) บ้าง ทิฏฐธรรมนิพพาน (นิพพานเห็นทันตา) บ้าง สันทิฏฐิกนิพพาน (นิพพานที่ผู้บรรลุจะเห็นได้เอง)

๒. การบรรลุนิพพานแบบโดยไวพจน์ ได้แก่ การบรรลุนิโรธ ๕ ประการ คือ วิกขัมภณ นิโรธ ตถกนิโรธ สมุจเฉทนิโรธ ปฏิปัตินิโรธ และนิสรณนิโรธ นิโรธ ๕ ข้อนี้ เป็นไวพจน์ของนิพพาน

โดย นิโรธ ทั้ง ๕ ข้อนี้ ๒ ข้อแรกจัดเป็น โลกีย์ธรรม คือ ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก (นิโรธ ๒ ข้อแรกนี้ ถ้ามิได้รักษาไว้ก็เสื่อมได้) ส่วน ๓ ข้อหลังจัดเป็น โลกุตระธรรม คือ ธรรมที่พ้นไปจากวิสัยของโลกแล้ว (๓ ข้อหลังถึงมิได้รักษาไว้ก็ไม่เสื่อม)

๓. การบรรลุนิพพานแบบโดยตรง หรือนิพพานที่แท้จริง คือ การบรรลุนิสสรณนิโรธ หรือนิสสรณนิพพาน อันได้แก่ การดับกิเลสที่เป็นภาวะพ้นออกไปแล้วจากกิเลส ดำรงอยู่ต่างหาก ห่างไกลจากกิเลส ไม่เกี่ยวข้องกับกิเลสเลย นิโรธข้อนี้แหละ คือ นิพพาน หรือที่เรียกว่า อมตธาตุ ซึ่งเป็นภาวะที่ปลอด โปร่ง เป็นอิสระ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิสสรณนิพพาน อนึ่งนิพพานแบบโดยตรง หรือนิพพานที่แท้จริงมี ๒ ประเภท เท่านั้น คือ

๑) สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือ ภาวะของนิพพานที่เป็นไปกับด้วยอุปาทิเหลืออยู่ หรือนิพพาน ที่ยังเกี่ยวข้องกับชั้น ๕ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ ในเวลาที่เสวยอารมณ์ต่าง ๆ รับรู้สุขทุกข์ทางอินทรีย์ทั้ง ๕ หรือนิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังเกี่ยวข้องกับชั้น ๕ ในกระบวนการรับรู้เสวยอารมณ์

๒) อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือ ภาวะของนิพพานที่ไม่มีอุปาทิเหลืออยู่ หรือนิพพานที่ไม่เกี่ยวข้องกับชั้น ๕ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์พ้นจากเวลาที่เสวยอารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๕ หรือนิพพานของพระอรหันต์ที่นอกเหนือจากความสัมพันธ์กับชั้น ๕ ในกระบวนการรับรู้เสวยอารมณ์

อนึ่งโดยแท้จริงแล้ว นิพพานที่แท้จริงมีอยู่หนึ่งเดียว แต่แบ่งมองเป็น ๒ ด้าน ด้านที่หนึ่ง คือ นิพพานในแง่ของความสิ้นกิเลส ซึ่งมีผลต่อการติดต่อเกี่ยวข้องกับโลกภายนอก หรือต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้านที่สอง คือ นิพพานในแง่ที่เป็นภาวะจำเพราะล้วน ๆ แท้ ๆ ซึ่งเป็นประสบการณ์เฉพาะของผู้บรรลุเท่านั้น และการที่บรรลุถึงนิพพานในแบบต่าง ๆ หรือในระดับชั้นต่าง ๆ ที่ผู้รายงานได้กล่าวมาแล้วนั้น จะต้องผ่านลำดับญาณ ๑๖ มาตามลำดับขั้น จึงจะสามารถบรรลุถึงพระนิพพานที่แท้จริงได้ และการบรรลุ ๑๖ ครั้งแรก ย่อมเป็นพระโสดาบัน ครั้งที่ ๒ เป็นพระสกทาคามี ครั้งที่ ๓ เป็นพระอนาคามี และครั้งที่ ๔ เป็นอรหันต์ เรียกโดยรวมว่า พระอริยบุคคล พระอริยบุคคลในระดับต่าง ๆ ย่อมได้รับประโยชน์สุขในปัจจุบันชาตินี้ คือ สุขเพราะเข้าผลสมาบัติและละกิเลสสังโยชน์ต่าง ๆ ได้ เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถสุขะและพระอริยบุคคลในชั้นต่าง ๆ ก็ได้รับความสุขหลังจากตายไปแล้ว คือ ได้รับโยชน์สุขในชาติหน้า ที่เรียกว่า สัมปรายิกัตถสุขะ

หลังจากตายแล้ว พระโสดาบัน จะไม่ไปตกอบายภูมิ ๔ มีสุคติเป็นที่ไปเกิดในสุคติไม่เกิน ๗ ชาติก็จะสิ้นทุกข์ได้เอง พระสกทาคามี เกิดในสุคติอีก ๑ ชาติก็จะสิ้นทุกข์ได้เอง พระอนาคามี นิพพานในชั้นสุทธาวาส และพระอรหันต์ก็จะอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือ นิพพานธาตุที่ไม่มีเบญจชั้นเหลืออยู่เลย อันได้แก่ ผู้ที่ดับกิเลสได้หมดโดยสิ้นเชิงแล้ว คือ พระอรหันต์สิ้นชีวิตไปแล้วนั่นเอง

เรียกว่า อนุปาติเสสนิพพาน คือ นิพพานที่ไม่มีรูปนานชั้น ๕ เหลืออยู่เลย ดับสนิท อย่างแท้จริงถาวรตลอดไป นี้แล เรียกว่า ท่านผู้ที่ได้บรรลุถึงพระมัตถะประโยชน์ คือ ประโยชน์สูงสุด จุดหมายสูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่ง โดยสมบูรณ์และบริบูรณ์แล้ว เรียกว่า ถึงพระนิพพานธาตุ นั้นเอง

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

๔.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

องค์กรที่จัดการศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาหลายองค์กร เช่น สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง และองค์กรภาครัฐบาลและภาคเอกชนอื่น ๆ ควรให้มีการศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมในลักษณะเชิงวิเคราะห์เนื้อหาและองค์ธรรม เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการไขปัญหาชีวิตและสังคมให้คุณภาพชีวิตที่ดี โดยการพัฒนาชีวิตด้านกาย ด้านจิตใจ และด้านสติปัญญา ด้วยการปฏิบัติตามหลักของประโยชน์ ๓ หรือหลักของอรรถประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ และกำหนดเป็นนโยบายเพื่อการศึกษาเชิงวิเคราะห์ ให้เห็นองค์ธรรมแห่งวิปัสสนา ซึ่งเป็นตัวปัญญาอันเป็นธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น วิปัสสนาปัญญานี้ย่อมเป็นไปเพื่อ ให้เกิดความเห็นที่ถูกต้องด้วยปัญญา เมื่อบุคคลมีความเห็นที่ถูกต้องแล้ว ย่อมดำเนินชีวิตด้วยปัญญาที่มุ่งหวังเพื่อจะดำเนินไปสู่ความพ้นจากทุกข์ คือ พระนิพพานอันเป็นจุดหมายอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา

๔.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาเรื่อง “ศึกษาประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา” ผู้วิจัยพบว่า ยังมีเรื่องที่ควรจะการศึกษาอีกหลายประเด็น เช่น วิปัสสนาภาวนากับประโยชน์ ๓ เป็นต้น เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของธรรมที่พระพุทธองค์ได้แสดงไว้ หรือการนำเนื้อหาและหลักธรรมเชื่อมโยงกับการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ ดังนั้นหากมีการศึกษาเรื่องในประเด็นเดียวกันนี้ ควรที่จะศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้

- ๑) ศึกษาทฤษฎีธัมมิกถประโยชน์ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา
- ๒) ศึกษาสัมปรายิกถประโยชน์ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา
- ๓) ศึกษาปรมัตถประโยชน์ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก. ๒๕๐๐..

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

_____อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เชียงใหม่. หนังสือวิชาธรรมวิภาคและคิทธิปฏิบัติฉบับมาตรฐาน. พิมพ์ที่โรง
พิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๓๕.

คณาจารย์ สำนักพิมพ์เชียงใหม่. หนังสือธรรมวิภาค น.ธ.โท ปริเฉทที่ ๒ ฉบับมาตรฐาน. พิมพ์ครั้งที่
๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๓๖.

ฉันทนาอุตสาหกรรม. หนังสือพุทธปัญญา คู่มือการสร้างปัญญา. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ บริษัท
ธรรม จำกัด, ๒๕๔๕.

ธนิต อยู่โพธิ์. วิปัสสนานิยม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๐.

ธรรมรักษา. พระไตรปิฎก ฉบับดับทุกข์. พิมพ์ที่โรงพิมพ์: เมืองราชการพิมพ์ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี,
๒๕๕๓.

บุญ แสงฉาย. หนังสือ นิทานธรรมบท ฉบับพิสดาร. สำนักพิมพ์ ลูก ส. ธรรมภักดี. (ม.ป.ป).

ป่วย อึ้งอารมณ์. ดร. ศาสนากับการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลดคีมทอง, ๒๕๓๐.

พระครูกลุ่ตยานุสิทธิวัฒน์ (กลุ่ตยานุสิทธิวัฒน์). หนังสือเอตทัคคะในพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๖.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ.๙). มงคล ๘ ประการ. กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์ พระ
นคร, ๒๕๓๘.

-หนังสือ คู่มือสอบอารมณกรรมฐาน. พิมพ์ที่ ๕. รุ่งเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- พระธรรมมหาวิธานวัตร. มงคลทีปนี หรือ มงคลสูตรพิสดาร. (ม.ป.ป.), ๒๕๔๙.
- พระธรรมมังคลาจารย์ วิ. (ทอง สิริมังคโล). ทางสายเอก. ครั้งที่ ๗. เชียงใหม่: หจก. ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๓.
- พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตวณโณ). การพัฒนาจิต. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๙.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม. ๒๕๕๖.
-พัฒนาวัฒนธรรมในตัวคนไทย. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๐.
-ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๙.
-ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๒๗.
-พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖.
-พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒.
-พุทธธรรมฉบับปรับขยาย. พิมพ์ครั้งที่ ๔๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๙.
-การศึกษาที่สากลฐานแห่งภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด, ๒๕๔๒.
-ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๒๗.
- พระพุทธโฆสเถระ. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖.
- พระภิกษุวิมลเมธี. วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี ป.ธ.๘. พธ.ม. วิปัสสนาภิกษุ). หนังสือ การล้างแก้ไขกรรมตามคัมภีร์พุทธศาสนา. พิมพ์ที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๖๑.
- พระมหาบุญเลิศ (อินทปญโญ). หนังสือ สุดยอดแห่งวิชา คือ วิปัสสนากัมมัฏฐานคู่มือการเจริญสติปัฏฐาน ๔ โดยสังเขป. พิมพ์ที่ แก้วแสนกราฟฟิคทาวน์, ๒๕๖๐.
- พระมหาสมปอง มุทีโต. คัมภีร์อภิธานวรรณนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.
- พระศรีคัมภีร์ญาณ(อภิปญโญ). หนังสือ พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้ามีจริงหรือ. (ม.ป.ท), ๒๕๔๙.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **หนังสือ นิพพานกถา**. รัชนา พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อปสโมป.ธ.๙ m.A., PH.D.). ตรวจสอบชำระพระคัมภีร์สาราภิงค์ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการันันแน่น, ๒๕๕๔.

_____ **วิปัสสนานัย เล่ม ๑**. แปลโดย พระคัมภีร์สาราภิงค์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๔๘.

_____ **วิปัสสนานัย เล่ม ๒**. แปลโดย พระคัมภีร์สาราภิงค์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นการพิมพ์, ๒๕๕๕.

รศ.ชัยวัฒน์อัทพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔.

ราชบัณฑิตยสถาน สำนัก. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุคส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

วรศักดิ์ วรธมโม. **ธรรมพื้นฐานสำหรับชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๔๒.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร). **บทสร้างนิสัย**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ม.ป.ป.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **อุปสมบทวิธีและบุรพกิจสำหรับภิกษุใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑.

อาจารย์มนูญ วงศ์นารี. **หนังสือ ถาม ตอบปัญหาธรรมะ ทุกข์และความดับไม่เหลือแห่งทุกข์**. จัดพิมพ์โดย: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม. (ม.ป.ป).

อาจารย์เชียง ธรรมสภา. **หนังสือ ชีวิตประวัติแห่งการบรรลุลุธรรม ๗๕ อุบาสกพุทธสาวก ในอดีตชาติของพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล**. (ม.ป.ท.), ๒๕๓๕.

(๓) วิทยานิพนธ์:

นางราตรี ศรีเวียง. “ศึกษากิเลสและวิธีปฏิบัติเพื่อขจัดกิเลสในพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระคณิน โสทโร (เมืองเกิด). “ศึกษาการพัฒนาปัญญาเพื่อการบรรลุลุธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระครูโพธิธรรมานุกุล (บรรเทา ชุตจัน). “ศึกษาแนวทางการนำหลักทฤษฎีธรรมมิกัตประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระมหานรินทร์ จานุดตโร (วรสุข). “ศึกษานิพพานในพระพุทธานุเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระมหาวิโรจน์ วิโรจน์ (ผาทา) “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

เถลิงเกียรติ อภาพรโชติวงศ์. “ศึกษาแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระวุฒิกโร ฉายา สิริสาโร นามสกุล ตาไธสง อายุ ๔๔ พรรษา ๑๐
ว/ด/ป เกิด	: วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ปีฉลู
ภูมิลำเนาที่เกิด	: บ้านโคกสว่าง ต.เข้ยประสาท อ.นางรอง จ.บุรีรัมย์
การศึกษา	: ทางธรรม น.ธ. เอก พระวิปัสสนาจารย์ รุ่น ๑ วิทยานาวา กรุงเทพ พ.ศ. ๒๕๕๑ ที่ศูนย์ปฏิบัติธรรมโมลี รุ่น ๑ พ.ศ. ๒๕๕๓ : ทางโลก พธ.บ. พุทธศาสตร์บัณฑิต รุ่นที่ ๖๒ ปีการศึกษา ๒๕๕๕
ประการปฏิบัติธรรม	: พ.ศ. ๒๕๕๐ ปฏิบัติธรรมโมลี ๓ เดือน พ.ศ.๒๕๕๑ ปฏิบัติธรรมที่วัด ยานาวา ๔ เดือน พ.ศ.๒๕๕๑-๒๕๕๒ ปฏิบัติธรรมที่วัดจตุรตถ กัมมภูมิตต.ปงอุณ อ.ท่าซำเหล็ก สหภาพเมียนมาร์ เป็นเวลา ๗ เดือน
ประสบการณ์การทำงาน	: เป็นพระวิปัสสนาจารย์ สอนประจำอยู่ที่วัดราษฎร์บำรุงหนองลี ต.โพทะเล อ.ค่ายบางระจัน จ.สิงห์บุรี เป็นเวลา ๗ ปี และเคยไป ช่วยสอนสอบอารมณ์นิสิตและฆราวาสที่ มจร. ส่วนกลางบ้าง และ วัดพิบูลทอง และสอนนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองลีวิทยาคม ต.โพทะเล อ.ค่ายบางระจัน : พ.ศ. ๒๕๖๑ เป็นพระวิปัสสนาจารย์ โครงการปฏิบัติวิปัสสนา ๑ เดือน ของนิสิตปริญญาโท สาขาวิปัสสนาภาวนา รุ่นที่ ๑๔ ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมโมลี อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา พ.ศ. ๒๕๖๑ เป็นผู้ช่วยพระวิปัสสนาจารย์ โครงการปฏิบัติ วิปัสสนา ๔ เดือน ของนิสิตปริญญาโท สาขาวิปัสสนาภาวนา รุ่นที่ ๑๓ ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมโมลี อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา
อุปสมบท	: อายุ ๓๔ ปี วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ เวลา ๐๙.๔๕ น. ที่วัดราษฎร์บำรุงหนองลี ต.โพทะเล อ.ค่ายบางระจัน จ.สิงห์บุรี
สังกัด	: วัดราษฎร์บำรุงหนองลี ต.โพทะเล อ.ค่ายบางระจัน จ.สิงห์บุรี
ปีที่เข้าศึกษา	: ปีการศึกษา ๒๕๕๙
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: ปีการศึกษา ๒๕๖๒
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดราษฎร์บำรุงหนองลี ๘๖ หมู่ ๑ ต.โพทะเล อ.ค่ายบางระจัน จ.สิงห์บุรี ๑๖๑๕๐
โทรศัพท์	: ๐๙๕-๘๕๑-๙๕๘๘